РАДНИ

УЏБЕНИК

Историја

за 6 разред основне школе

Ђорђе Бубало
Бранка Бечановић

Klett

Др ЂОРЂЕ БУБАЛО ● БРАНКА БЕЧАНОВИЋ

РАДНИ УЏБЕНИК

УЏБЕНИК ЗА ШЕСТИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Историја

6

Klett

Уџбеник за шести разред основне школе
Прво издање

Аутори: др Ђорђе Бубало и Бранка Бечановић
Стручни консултант: Биљана Стојановић
Рецензенти: проф. др Радивој Радић, историчар, Филозофски факултет у Београду,
мр Љиљана Левков, развојна психолошкиња, Филозофски факултет у Београду,
Слађана Симић, професор историје ОШ „Филип Вишњић“ у Београду

Фотографије: Getty Images, Top Foto, Diomedia, Wikipedia, Wikimedia Comons, Народна библиотека Србије, Историјски музеј Србије, Историјски архив Србије, Народни музеј Србије, Музеј СПЦ, Републички завод за заштиту споменика културе, Рајко Ристић, С. Лаловић, М. Аризовић, Фонд БЛАГО (www. srpskoblago.org)
Илустрације: Драган Максимовић

Графичко обликовање и дизајн: Светлана Лаловић
Дизајн корица: Милош Аризовић
Лектура: Татјана Станић Ненадић

Издавач: Издавачка кућа „Klett“ д.о.о.
Светозара Ћоровића 15/IV, 11 000 Београд
тел. 011/3348-384, фах 011/3348-385
office@klett.rs, www.klett.rs

За издавача: Гордана Кнежевић-Орлић
Главни и одговорни уредник: Александар Рајковић
Вођа пројекта: Оливера Славковић
Уредник: Др Мира Радојевић
Технички уредник: Бранка Милошевић

© 2010.

ISBN 978-86-7762-166-7

Забрањено је репродуковање, дистрибуција, објављивање, прерада или друга употреба овог ауторског дела или његових делова у било ком обиму или поступку, укључујући фотокопирање, штампање или чување у електронском облику, без писане дозволе издавача. Наведене радње представљају кршење ауторских права.

Поштовани ученици,

Ове школске године настављате да учите о прошлости људског друштва у наставном предмету ИСТОРИЈА. Учићете о средњем веку, о стварању западноевропских држава, о Византији, Арабљанима, о доласку Срба на Балканско полуострво, о стварању српске средњовековне државе, о витезовима и ритерима, о племићима и кметовима, о светом Сави, цару Душану, Марку Краљевићу.

Аутори уџбеника желе вам успешан рад на часовима наставе историје.

Аутори

Шта вас чека у уџбенику и како да га користите?

У сваком поглављу уџбеника налази се основни текст, додатни текстови за оне који желе да знају више и на крају поглавља питања за проверу наученог. Да би се лакше сналазио/ла у овој књизи, поједине налоге смо обележили лако препознатљивим симболима:

ПОДСЕТИМО СЕ
Објашњење појмова и догађаја који су усвојени раније.

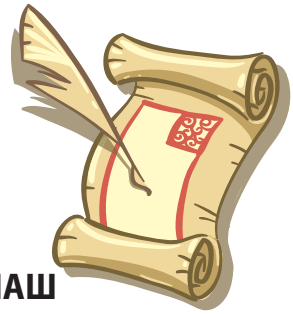

НЕПОЗНАТИ ПОЈАМ
Поједностављена објашњења стручних појмова и израза.

АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ

Занимљиви текстови који су везани за претходну тему. Надамо се да ће вас заинтересовати и да ћете их прочитати.

КЉУЧНЕ РЕЧИ

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ
Питања и задаци који ће ти омогућити да провериш научено градиво. Нека од њих ће сигурно бити погодна за разговор на часу, изношење различитих идеја и ставова и извођење закључака.

САДРЖАЈ:

УВОД: ОД СТАРОГ ВЕКА КА СРЕДЊЕМ ВЕКУ 6

1. СРЕДЊИ ВЕК НА ПРВИ ПОГЛЕД

Ово ће ти помоћи да лакше разумеш средњи век

1.1. ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ СРЕДЊЕГ ВЕКА 10
1.2. ВЕЛИКА СЕОБА НАРОДА 19
1.3. ХРИШЋАНСТВО 28
1.4. ТРАГОВИ СРЕДЊЕГ ВЕКА 30
1.5. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 32
ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 34

2. СТВАРАЊЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЕВРОПЕ

Упознај учеснике средњовековне драме

2.1. ВИЗАНТИЈА ДО 1204. ГОДИНЕ 38
2.2. ЗАПАДНА И СРЕДЊА ЕВРОПА У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ 45
2.3. ВИКИНЗИ (НОРМАНИ) 51
2.4. АРАБЉАНИ И ИСЛАМ 54
2.5. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 57
ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 60

3. НА ГРАНИЦИ ИСТОКА И ЗАПАДА

Како су се Срби снашли у новом окружењу

3.1. ДОСЕЉАВАЊЕ СРБА 64
3.2. БАЛКАН И СРБИ У IX И X ВЕКУ 68
3.3. БАЛКАН И СРБИ У XI И XII ВЕКУ 73
3.4. ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА НА БАЛКАНУ 79
3.5. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 84
ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 86

4. ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Доба витезова или прави средњи век из бајки

4.1 ЗАПАДНА И СРЕДЊА ЕВРОПА 90
4.2 ИСТОЧНА ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ 99
4. 3. РАЗВИЈЕНО СРЕДЊОВЕКОВНО ДРУШТВО 103
4. 4. ГРАДОВИ 106
4.5. КУЛТУРА 109
4.6. ДОДИРИ И СУКОБИ ИЗМЕЂУ РЕЛИГИЈА И КУЛТУРА 113
4.7. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 117
ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 120

5. БАЛКАН И СРБИ У ДОБА НЕМАЊИЋА

Упознај догађаје и личности којима се Срби и данас поносе

5.1. СРБИЈА У ЗБИВАЊИМА НА БАЛКАНУ КРАЈЕМ XII И ПОЧЕТКОМ XIII ВЕКА 124
5.2. БАЛКАН И СРБИЈА У XIII ВЕКУ. 132
5.3. СРБИЈА – НАЈВЕЋА СИЛА НА БАЛКАНУ. 134
5.4. РАСПАД СРПСКОГ ЦАРСТВА 140
5.5. У СЕНЦИ УГАРСКЕ КРУНЕ 143
5.6. ДРЖАВА, ДРУШТВО И ПРИВРЕДА У СРЕДЊОВЕКОВНИМ СРПСКИМ ЗЕМЉАМА 147
5.7. СРЕДЊОВЕКОВНА КУЛТУРА СРБА 150
5.8. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 154
ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 156

6. ОСВАЈАЊА ТУРАКА ОСМАНЛИЈА НА БАЛКАНУ

Шта се заиста дешавало у време Марка Краљевића?

6.1. ТУРЦИ ОСМАНЛИЈЕ 160
6.2. БАЛКАН И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ ДО ПОЧЕТКА XV ВЕКА 164
6.3. ДРЖАВА СРПСКИХ ДЕСПОТА ИЗМЕЂУ УГАРСКЕ И ОСМАНСКОГ ЦАРСТВА 171
6.4. БОСНА И ЗЕТА У XV ВЕКУ 176
6.5. ОСМАНСКО ОСВАЈАЊЕ БАЛКАНА 179
6.6. ПОСЛЕДЊИ ОТПОР У УГАРСКОЈ 182
6.7. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 185
ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 188

7. НАРОДИ СРЕДЊЕГ ВЕКА ОСТАВИЛИ СУ НАМ

7.1. ПИСМО 192
7.2. КЊИЖЕВНОСТ 192
7.3. ШТАМПАРСТВО 193
7.4. УНИВЕРЗИТЕТ 193
7.5. РЕЛИГИЈА 194
7.6. АРХИТЕКТУРА 194
7.7. ВАТРЕНО ОРУЖЈЕ 195

ОД СТАРОГ ВЕКА КА СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Римско царство, највећа сила античког света, почело је да слаби у III веку. Узроци слабљења Царства били су:

- престанак освајања нових територија,
- мањи број робова,
- слабљење привреде,
- борба за власт на престолу,
- појава варвара.

Римски војници од III века више нису учествовали у освајачким походима јер су морали да бране Царство од упада варварских племена. Народе који су живели изван граница Царства, Римљани су називали варварима. Због честих упада варвара, главни задатак римске војске био је да брани границе, а не да осваја нове територије. У одбрани Царства, римски војници су се борили у европским провинцијама са германским племенима и Хунима, а на истоку са Персијанцима. Германска племена су живела северно од Римског царства у родовским заједницама, бавили су се земљорадњом, сточарством и ловом. У потрази за бољом земљом, често су мењали место боравка. Били су и добри и дисциплиновани војници. Недисциплиновани војници кажњавани су бичевањем, а понекад и смртном казном. Њихова војска била је састављена од пешадије и коњице а коњица је углавном служила за извиђање.

Припадници германског племена, илустрација

Германска племена су у I веку пре нове ере почела да нападају северне границе Римског царства, које је римска војска успешно бранила до III века. Тада се германска племена удружују у потрази за већом територијом, бољом обрадивом земљом, пашњацима и ловиштима и бољим условима живота. Потрага за новим областима довела је до нових напада на Царство, али сада удружених германских племена. Римски цареви покушавали су да сачувају државу, али је број војника који се борио против Германа био мали. Због тога су римски цареви дозволили појединим германским племенима да се населе на територији Царства. Заузврат, Германи су помагали у одбрани граница и попуњавали редове римске војске. Ове одлуке донеле су закратко мир Царству.

У Европу су у IV веку стигли Хуни из Азије. Хуни су били добри коњаници и ратници, а својим начином ратовања и изгледом ширили су страх међу европским народима. Долазак Хуна изазвао је нова померања народа у Европи. У страху од хунских ратника народи су бежали ка западним областима Европе. У општем метежу који је завладао, у потрази за сигурним уточиштем, народи су долазили до граница Римског царства и упадали на његову територију. Римски војници су покушавали да зауставе њихове упаде, али често нису успевали у томе.

Престанком освајања смањен је и прилив нове радне снаге, пре свега, робова. Велики земљишни поседи остајали су необрађени, зарасли у коров. Необрађивањем земље смањивала се и количина намирница неопходних за живот становника Царства.

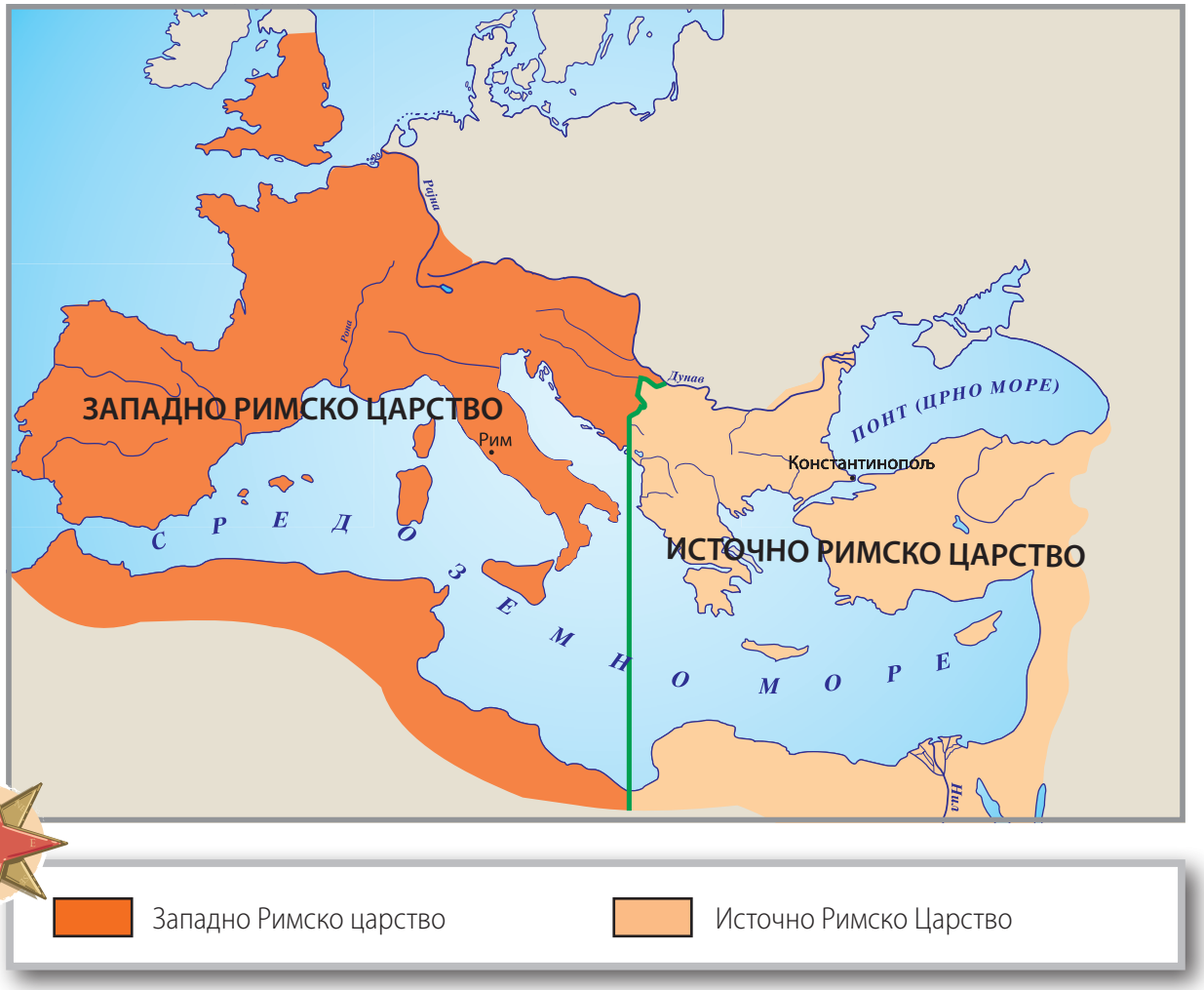
Римско царство се нашло у великој кризи. Некадашња велика и моћна држава суочавала се са многобројним невољама. Један од начина да се одржи Царство била је одлука римског цара Теодосија да подели Царство на два дела. Ову одлуку донео је у нади да ће побољшати управљање и одбрану огромне државе. Римско царство подељено је 395. године на Западно римско царство и Источно римско царство. Германско племе Источни Готи ушли су у Рим у другој половини V века, а њихов вођа Одоакар збацио је последњег римског цара. На рушевинама Римског царства створене су нове државе, од германских племена Англа, Саса, Вандала, Франака, Западних и Источних Гота.

Инвазија Германа на Рим

Источно римско царство успело је да се одржи хиљаду година дуже од Западног римског царства. Познато је под именом Византија, а његови владари себе су сматрали римским царевима. За разлику од Западног римског царства, Византија је у време великих померања народа успела да се избори са упадима Словена, Авара, Арабљана и других народа. Нестанком Западног римског царства и стварањем германских држава почео је нови период у историји човечанства који називамо средњи век.

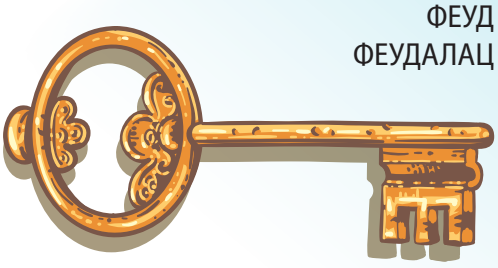
ПОДЕЛА РИМСКОГ ЦАРСТВА

1. СРЕДЊИ ВЕК

НА ПРВИ ПОГЛЕД

Ово ће ти помоћи да лакше разумеш средњи век

СРЕДЊИ ВЕК
ФЕУД
ФЕУДАЛАЦ
КМЕТ
ФЕУДАЛНО ДРУШТВО
ВЕЛИКА СЕОБА НАРОДА

1.1. ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ СРЕДЊЕГ ВЕКА 10

1.2. ВЕЛИКА СЕОБА НАРОДА 19

1.3. ХРИШЋАНСТВО 28

1.4. ТРАГОВИ СРЕДЊЕГ ВЕКА 30

1.5. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 32

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 34

Источноевропска низија
Е В Р О П А
Врата народа
Панонска низија
Карпати
Влашка низ.
Балканско пол.
Црно море
Каспијско море
Каваказ
Крим
Азовско море
Балтичка низија
Балтичко море
Урал
Планински Урал

1.1 ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ СРЕДЊЕГ ВЕКА

Назив средњи век настао је у XV веку у Италији. У то доба увелико је цветао покрет у култури и уметности који је своје узоре тражио у старом веку, у античкој цивилизацији. Образовани људи, писци и уметници желели су да у животу примењују идеје и знања из старог века. Сматрали су да је у старом веку људско друштво достигло врхунац развоја. На раздобље које их је делило од античких узора гледали су као на мрачно и назадно доба. Дали су му назив средње доба или средњи век јер се налазило између старог века и новог доба у коме су античке вредности поново оживеле. Назив средњи век остао је до данас, али не и заблуда да је то било време мрачњаштва. Читајући овај уџбеник, уверићете се и сами колико је лепог и корисног средњи век дао човечанству.

Прошлост човечанства дели се на два велика раздобља: праисторију и историју. Подела је извршена на основу начина живота, рада људи и развијености заједница у којима су живели. Праисторија се дели на камено и метално доба. Историја се дели на стари век, средњи век, нови век и савремено доба.

Време и простор

Средњи век је период историје који је почео у другој половини V века и завршио се крајем XV века. За крај старог века и почетак средњег века историчари узимају 476. годину, када су Источни Готи ушли у Рим и збацили последњег римског цара. Тај догађај означио је крај Западног римског царства. За крај средњег века, историчари су одредили 1492. годину, када су европски поморци открили нови континент, који је касније добио име Америка.

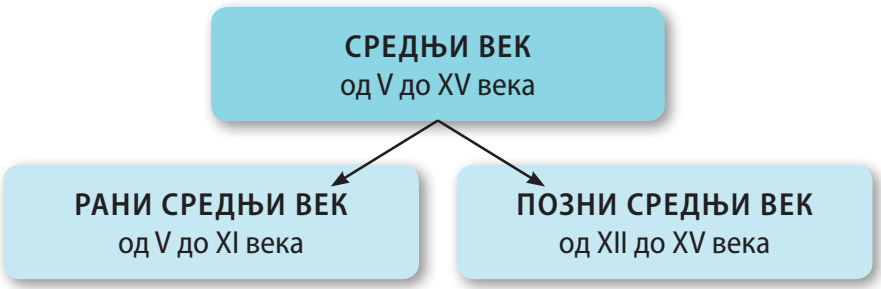

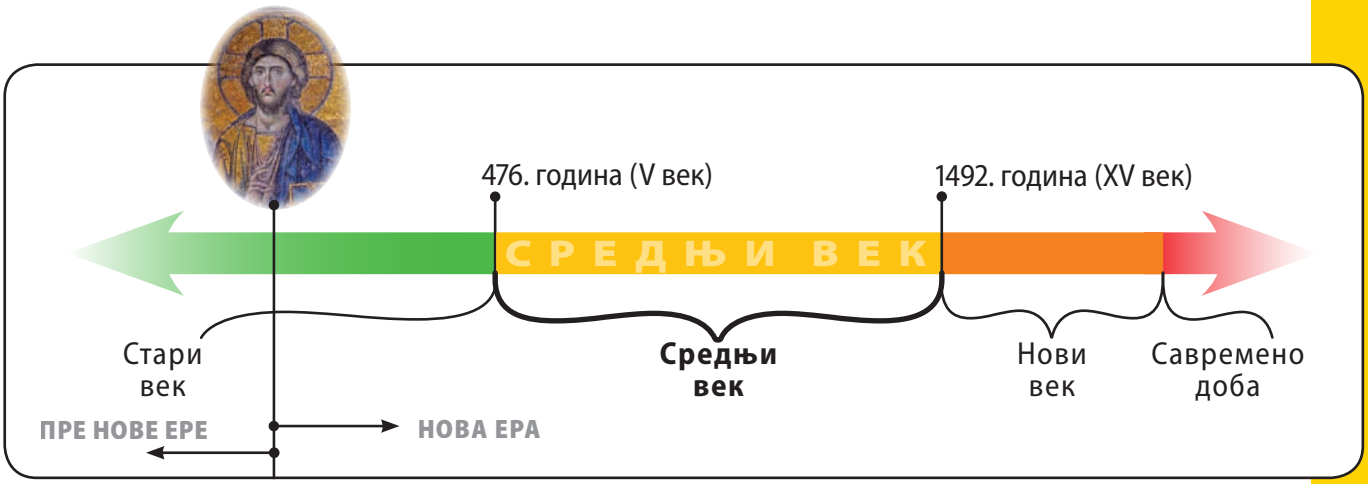
Последњи римски цар предаје круну Готима

Источни Готи су германско племе, које су Римљани називали варварима. Варвари су народи који су живели изван граница Римског царства и који су били на ниском степену развоја.

На основу развоја друштва, привреде и културе период средњег века можемо поделити на: доба раног средњег века и доба позног средњег века. Рани средњи век је трајао од V до XI века, а позни средњи век од XII до XV века.

Амерички континент је открио италијански морепловац Кристофор Колумбо. Новооткривени континент је назван Америка 1507. године, према имену италијанског морепловца Америга Веспучија, који га је први описао.

Копија Колумбовог брода

У средњем веку посебан значај је имао простор Европе и Средоземља. Као и у старом веку, Средоземље је било поприште важних догађаја, процеса и појава. Поред Средоземља, важну историјску улогу добија и простор западне, источне и средње Европе.

ЕВРОПА НА ПОЧЕТКУ XV ВЕКА

ЕВРОПА ДАНАС

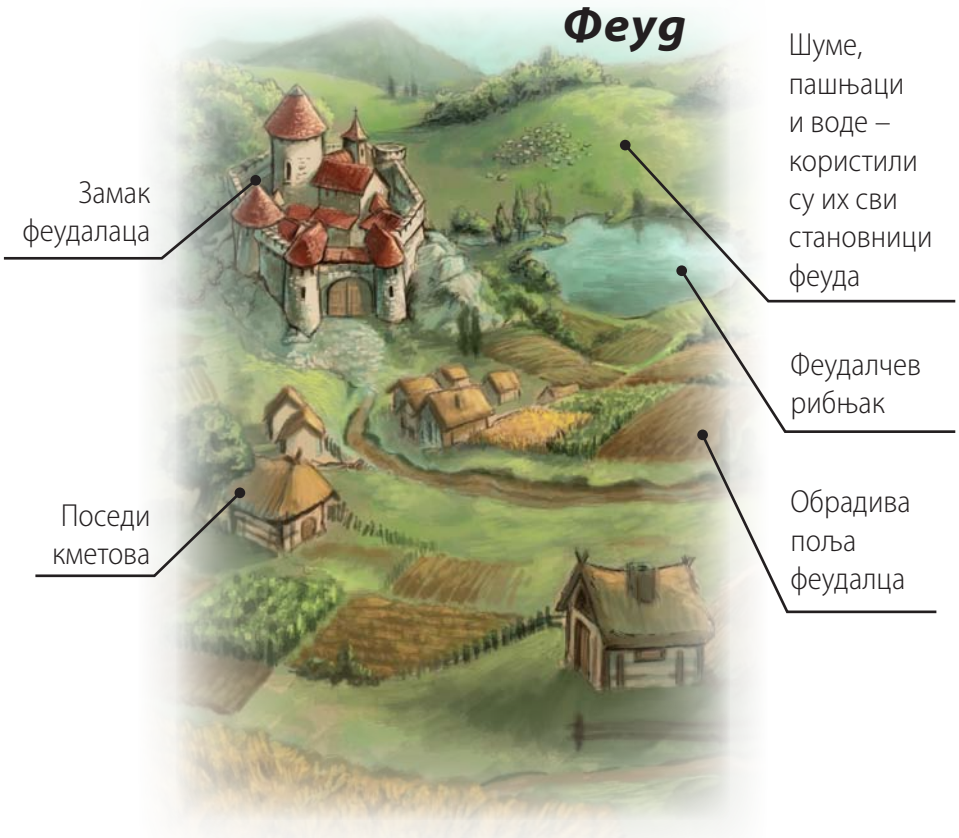
Народи и државе

У старом веку водећу улогу су имали народи старог истока (Сумери, Египћани, Феничани), Грци и Римљани. У средњем веку водећу улогу преузимају азијски, германски и словенски народи. Неки од њих су нестали, а неки су опстали до данашњих дана. Ти нови народи су створили своје државе. Због честих ратова, неке државе које су створене у средњем веку нестале су, а неке су опстале до данас, с тим што су им промењене територије и границе. У Америци, Африци и деловима Азије, током средњег века постојале су различите државне организације и богате културе. Њихови трагови су сачувани до данашњих дана.

Друштво

Средњовековно друштво се називало феудално друштво. Назив феудално друштво потиче од речи **феуд,** што значи земљишни посед. У средњем веку, у периоду постојања феудалног друштва, земља је највреднији иметак, а њен власник називао се **феудалац** или **властелин**. На феуду је живео феудалац са породицом и **кметови**. Феуд су чинила два дела. На једном делу је живео феудалац. Други, већи део, био је подељен на парцеле које је феудалац давао на употребу кметовима. На тим парцелама кмет је живео са породицом, не као власник, већ као корисник. Заузврат, био је дужан да обрађује земљу на делу феуда на којем је живео феудалац и да му даје део плодова са своје парцеле.

Током средњег века, феудално друштво се развијало и мењало. Према степену развијености феудалног друштва разликујемо доба раног феудализма и доба развијеног феудализма. Доба раног феудализма је време када настаје феудално друштво, то је доба раног средњег века, од V до XI века. Доба развијеног феудализма је време када се феудално друштво налази на свом врхунцу, то је доба позног средњег века, од XII до XV века.

Феуд је назив за земљишни посед у средњем веку. Реч феуд потиче од латинске речи *feodum* или *feudum*, чије је основно значење имовина, имање, али и уступање имовине у замену за неку услугу.

Феудалац је власник феуда и припадник средњовековне аристократије. Средњовековна аристократија је настала тако што су владари земљом и почастима награђивали ратнике који су се истакли у борби.

Кмет је био зависан сељак, живео је на имању феудалца и био је у обавези да ради за њега и даје му део прихода које је убирао на својој парцели.

Реч аристократија на језику старих Грка значи владавина најбољих. Потиче од грчких речи *аристо*, што значи најбоље и *кратиа*, што значи владавина.

Племић и племкиња

Друштво средњег века чинили су феудалци (племство или властела), сељаштво, свештенство и грађанство.

Феудалци (властела или племство) били су припадници средњовековне аристократије и власници феуда. Владали су и управљали областима или државама и водили ратове. Према богатству, делили су се на крупне и ситне феудалце. Крупни феудалци су били власници великих земљишних поседа, називали су се велможе. Ситни феудалци су били власници малих или средњих земљишних поседа, називали су се витези или ритери. Из редова властеле потицао је и владар, који је по свом положају и угледу био први међу властелом.

Владар је племићима био господар. Додељивао им је земљишни посед на управу и пружао им заштиту. Заузврат, племићи су владару дуговали верност. Помагали су му саветима у миру и оружјем у рату. Крупни племићи су на исти начин успостављали везе са ситнијом властелом. Тако је успостављен однос у којем је најситнија властела била одана вишој, виша властела крупној, а најкрупнија (великаши) владару. Овакав однос назива се вазални однос јер се онај који дугује верност и оданост називао вазал, а његов господар сениор. Вазални односи могли су бити успостављени и међу државама. Слабија држава се обавезивала да ће јачој давати новац и војску, а јача држава јој је заузврат пружала заштиту од напада других држава.

Реч вазал потиче од латинске речи *vassalus*, чије је основно значење слуга. Реч сениор настала је од латинског придева *senex* што значи стар, чији компаратив гласи *senior* – старији.

У средњем веку сељаштво је било посебна друштвена група. Сељаци су се делили на слободне сељаке, кметове и сточаре. Слободни сељаци били су малобројни, имали су мале земљишне поседе које су обрађивали и чијим приносима су издржавали породицу.

Посебну групу међу сељацима чинили су сточари. Бавили су се узгајањем стоке, превозом робе и продајом сточарских производа (месо, вуна, кожа). Живели су у заједницама (катунима) на планинама. Феудалац им је давао ливаде и пашњаке на употребу за испашу стоке, али им је одређивао колико грла стоке треба да узгоје за потребе његовог феуда.

Средњовековни свештеник

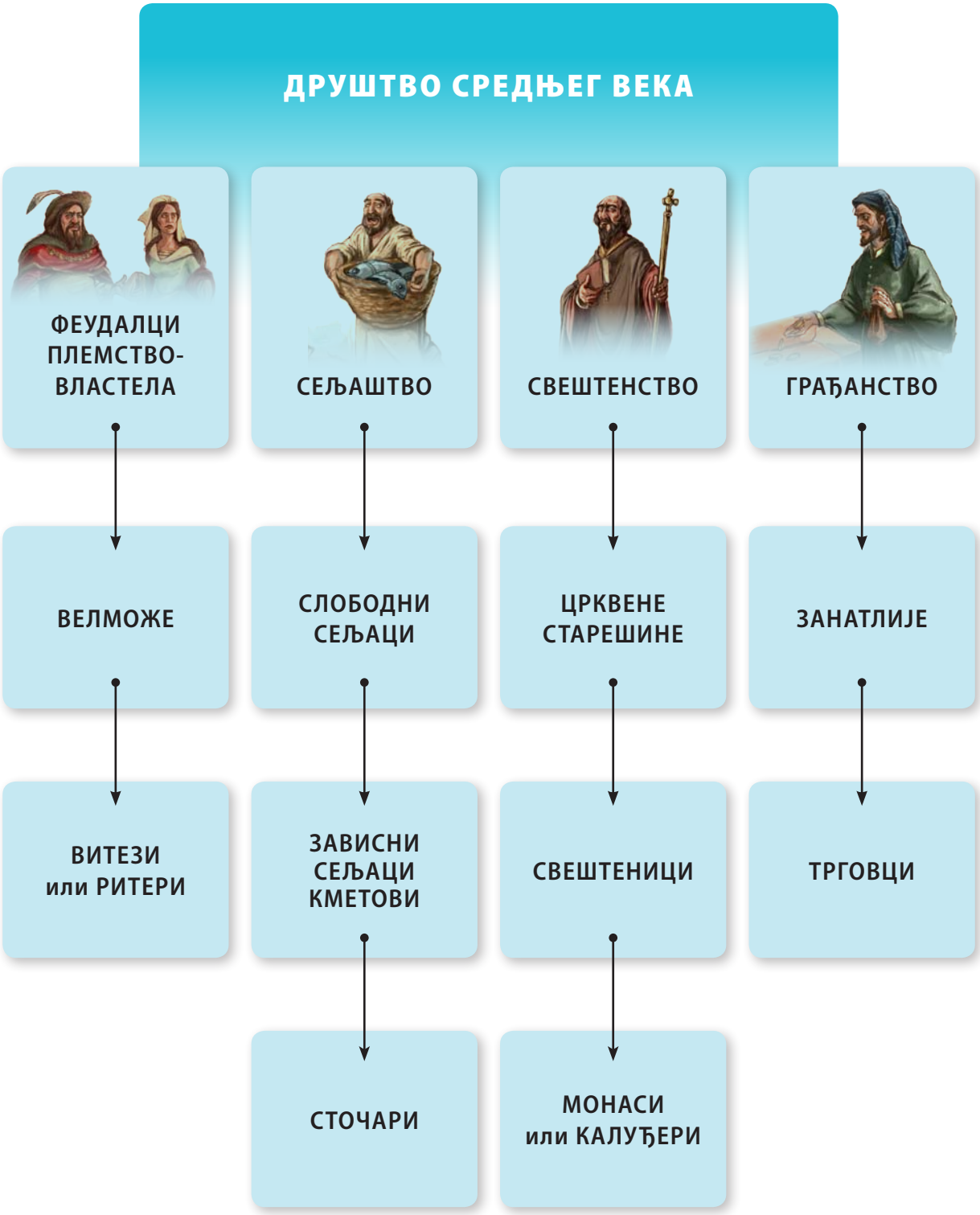
Свештенство су чинили: црквене старешине, свештеници и монаси или калуђери. Црквене старешине су управљале одређеним црквеним областима, постављали су свештенике и крунисали владаре. Њихов велики утицај на владаре и феудалце највише се видео приликом доношења одлука које су биле важне за државу. Црквене старешине у православној хришћанској цркви су: патријарх, архиепископ и епископ. У католичкој хришћанској цркви су: папа, надбискуп и бискуп. Свештеници су обављали богослужења, читали молитве и крштавали. Монаси су живели у **манастирима** по строго утврђеним правилима. Они су учили децу да читају и пишу, а многи монаси су били и писци биографија владара и других значајних личности.

У позном средњем веку као посебна друштвена група развило се грађанство. За развој грађанства значајан је настанак средњовековних градова и развој градске привреде. Основу градске привреде чинили су трговина и занатство, а трговци и занатлије били су најбројнији међу грађанима.

Реч **манастир** потиче од грчке речи *монастирион* што значи самотно утврђење, самостан, кућа монаха. Манастир представља заједницу у којој монаси или монахиње живе монашким животом, према утврђеним правилима. Монашки живот је живот у посту, молитви, послушности и умерености.

Средњовековно грађанство

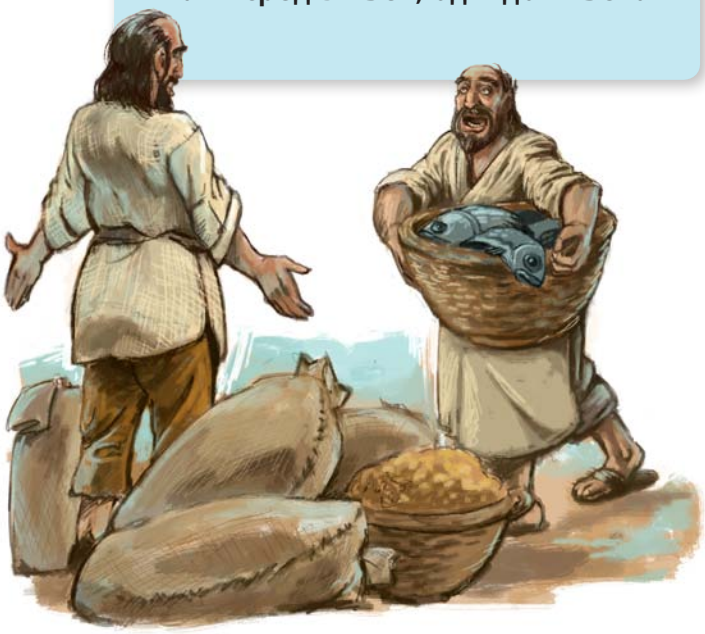
Привреда

Као и у старом веку, и у средњем веку људи су се бавили обрађивањем земље, гајењем стоке, ловом, занатима, трговином, вађењем и обрадом руде. У средњем веку су постојале натурална или затворена привреда и робно-новчана привреда. У раном средњем веку привреда је била натурална или затворена. Већина онога што је било потребно становницима једног феуда

производило се на самом феуду. Оно што се није производило, набављало се разменом. У позном средњем веку појавила се робно-новчана привреда. Производило се не само за сопствене потребе, већ и за тржиште. Роба се продавала и куповала за новац.

ПРИВРЕДА СРЕДЊЕГ ВЕКА

НАТУРАЛНА
Рани средњи век, од V до XI века

РОБНО-НОВЧАНА
Позни средњи век, од XII до XV века

Религије

Под појмом религија подразумевамо учење које се тиче највишег бића (Бог или божанство). Реч религија потиче од латинске речи *religio*, што значи вера или вероисповест.

У средњем веку религија је имала велики утицај на све видове живота, како на владара, тако и на обичног човека. У раном средњем веку још су постојала нека многобожачка (паганска) веровања која су била карактеристична за период старог века.

У средњем веку у Европи и Средоземљу постојале су четири религије: многобоштво (паганство), хришћанство, ислам и јудаизам.

У Европи и Средоземљу најраширеније религије биле су хришћанство и ислам.

РЕЛИГИЈЕ

МНОГОБОЖАЧКА

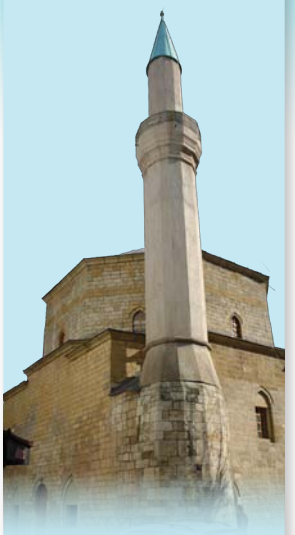
Световид, словенски пагански идол, Краков

ХРИШЋАНСТВО

Црква у Војводини

ИСЛАМ

Џамија у Београду

ЈУДАИЗАМ

Синагога у Швецингену

Култура

У току средњег века култура се развијала под јаким утицајем религије и цркве. Под тим утицајем настале су три културне области:
- **западноевропска културна област** – настала је у Западној Европи и развијала се под утицајем хришћанске католичке цркве;
- **византијска културна област** – настала је у Византији и развијала се под утицајем хришћанске православне цркве;
- **арабљанска културна област** – настала је на Арабијском полуострву и развијала се под утицајем ислама.

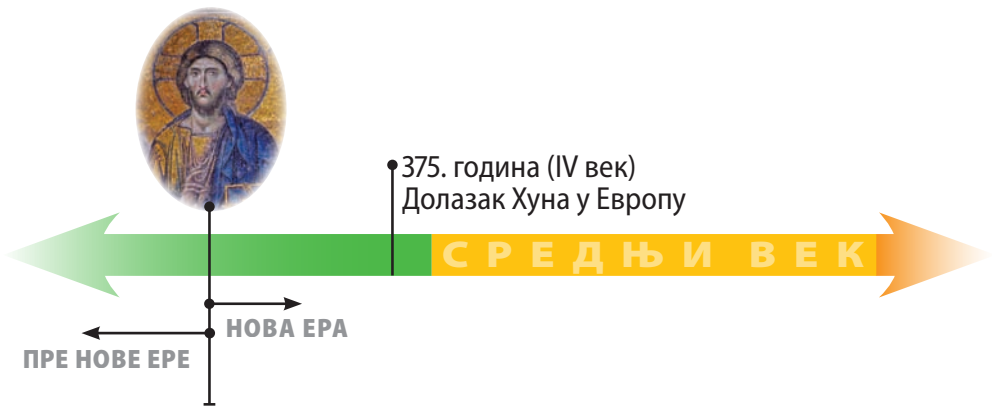
Посебно важну улогу црква је имала у културном стваралаштву раног средњег века. У периоду позног средњег века становништво градова постаје, уз цркву, главни носилац културе.

1.2 ВЕЛИКА СЕОБА НАРОДА

Сеоба народа је процес током ког се људи селе са једног простора на други. Разлози сеобе су: потрага за храном и бољим условима живота. Велика сеоба народа почела је у IV веку доласком Хуна у Европу. Они су својим изгледом и начином ратовања изазвали страх код становника Европе. Бежећи од Хуна, становништво Европе се селило и померало у правцу од истока ка западу и од севера ка југу.

Појава Хуна

Хуни су били номадски народ турског порекла из Азије. Кроз **Врата народа** прошли су 375. године и стигли у Европу. Хуни су се населили у **Панонској низији,** одакле су предузимали пљачкашке походе на територију Римског царства.

Номади су људи који стално мењају место боравишта у потрази за бољим пашњацима за своју стоку. Неки народи живе искључиво номадским животом и зато их називамо номадским народима.

Хунски ратници

Врата народа је низија која се налази између планине Урал и Каспијског језера, у данашњој држави Казахстан. Ова низија названа је тако јер је то био пут којим су бројна племена и народи са истока продирали у Европу.

Панонска низија је пространа равница у Средњој Европи, између Алпа и Карпата. Највећим делом простире се на територији данашње Мађарске. Војвођанска равница је, такође, део Панонске низије.

Новчић са Атилиним ликом

Атила Бич Божји

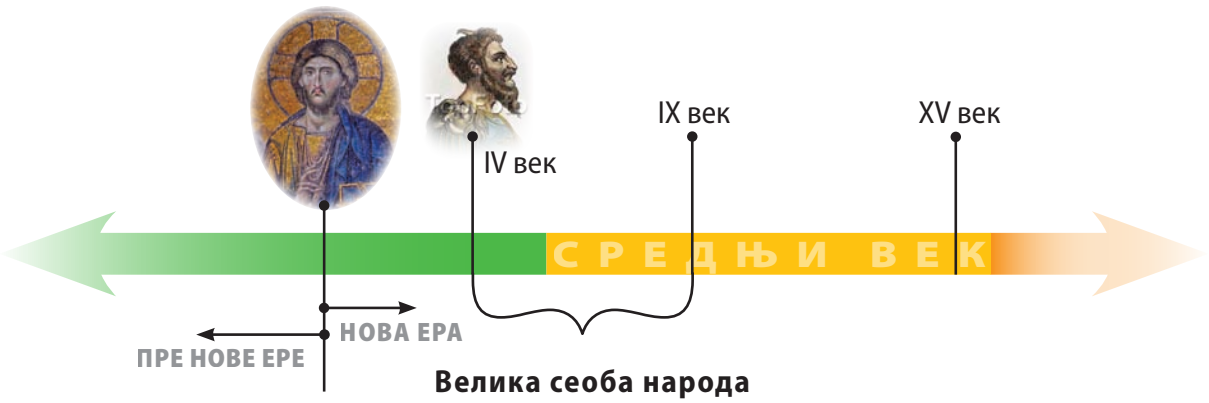

ВРАТА НАРОДА

Најпознатији владар Хуна био је Атила. Хришћански писци су Атилу називали Бич Божији, сматрајући његову појаву божјом казном за грехе почињене у прошлости. За време Атилине владавине, у првој половини V века, Хуни су достигли највећу моћ. После његове смрти, држава Хуна је пропала и изгубио им се траг.

Хуни су били добри коњаници и ратници. У страху од Хуна, европски народи селили су се и тражили безбеднија места за живот. Ове масовне сеобе племена и народа познате су у историји под именом Велика сеоба народа, трајала је од IV до IX века. Као резултат Велике сеобе настали су народи и створене државе средњовековне Европе.

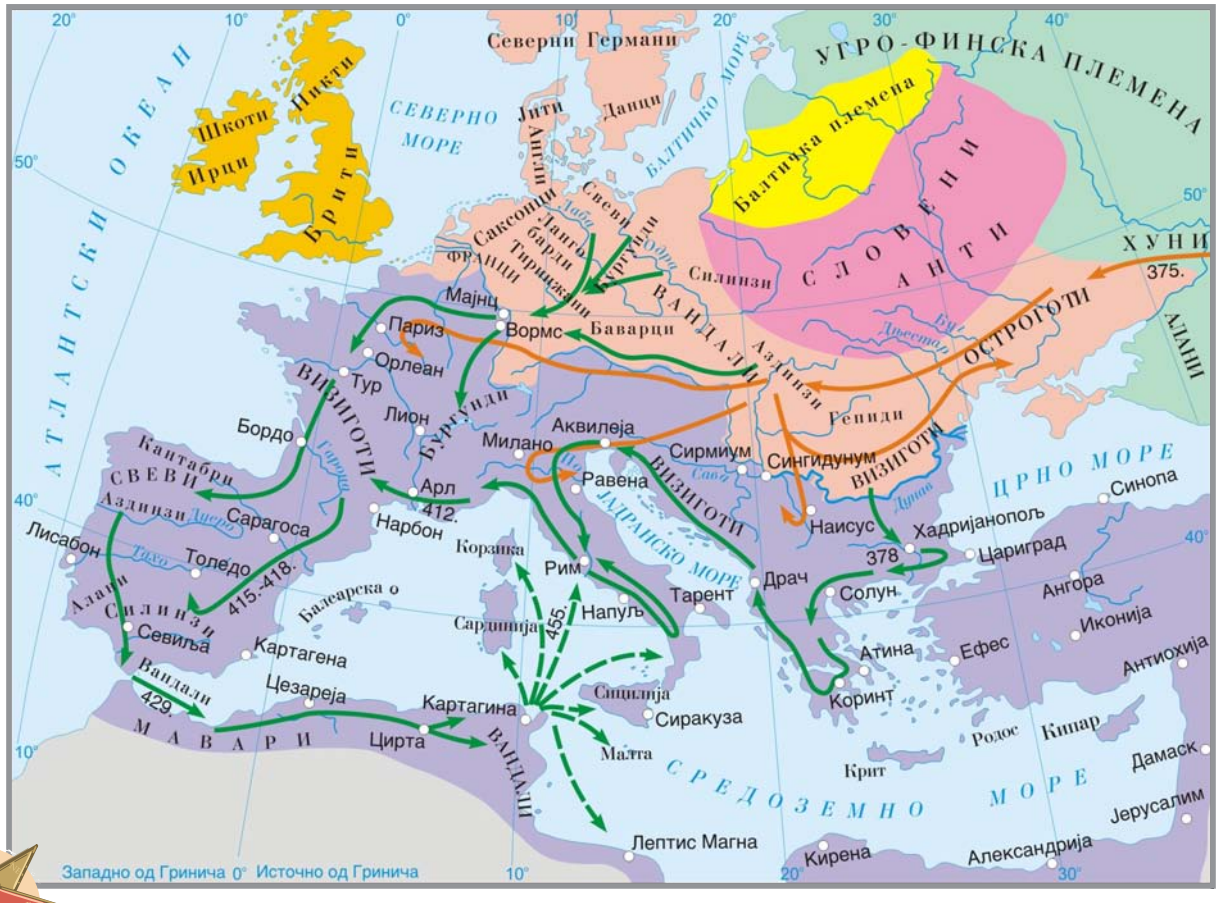

Мађари чак и данас својој мушкој деци често дају име Атила због погрешног, али чврсто укорењеног веровања да су Хуни и Мађари исти народ. Ова заблуда настала је у време када су се Мађари доселили у Панонску низију и почели да пустоше околне земље у IX и X веку. У својим рушилачким походима били су немилосрдни попут Хуна, па се људима тог времена чинило да су се Хуни вратили после 500 година.

Германи и стварање варварских држава

На северним границама Римског царства, уз реке Дунав и Рајну, живела су варварска племена Германа. Прелазили су границу и упадали на територију римске државе ради пљачке и плена. Римски цареви нису били у стању да зауставе упаде Германа, па су им дозволили да се населе дуж граница, под условом да их чувају од других варвара.

СЕОБЕ ГЕРМАНСКИХ ПЛЕМЕНА

Долазак Хуна из Азије покренуо је сеобу варварских племена у Европи. Бежећи пред Хунима Германи су током V века масовно прелазили на територију Римског царства.

Источни Готи, једно од германских племена, освојили су Рим 476. године и збацили са престола последњег западноримског цара. Тим догађајем престало је да постоји Западно римско царство. На његовој територији Германи су створили своје државе.

ГЕРМАНСКЕ ДРЖАВЕ

АНГЛИ И САСИ
- држава на британским острвима
- постојала је до друге половине XI века
- освојили су је Нормани

ФРАНЦИ
- држава у Галији (данашња Француска)
- постојала је до средине IX века
- подељена је на три дела

ЗАПАДНИ ГОТИ или ВИЗИГОТИ
- држава на Пиринејском полуострву
- постојала је до почетка VIII века
- освојили су је Арабљани

ИСТОЧНИ ГОТИ или ОСТРОГОТИ
- држава на Апенинском полуострву
- постојала је до средине VI века
- освојила ју је Византија

ВАНДАЛИ
- држава у северној Африци
- постојала је до средине VI века
- уништила ју је Византија

Римско царство је 395. године подељено на Западно римско царство и Источно римско царство.

Варварске државе које су настале на територији Западног римског царства постојале су кратко време. Најдуже се одржала држава коју су створили Франци у Галији. Франачка држава је била највећа и за развој Европе најзначајнија варварска држава.

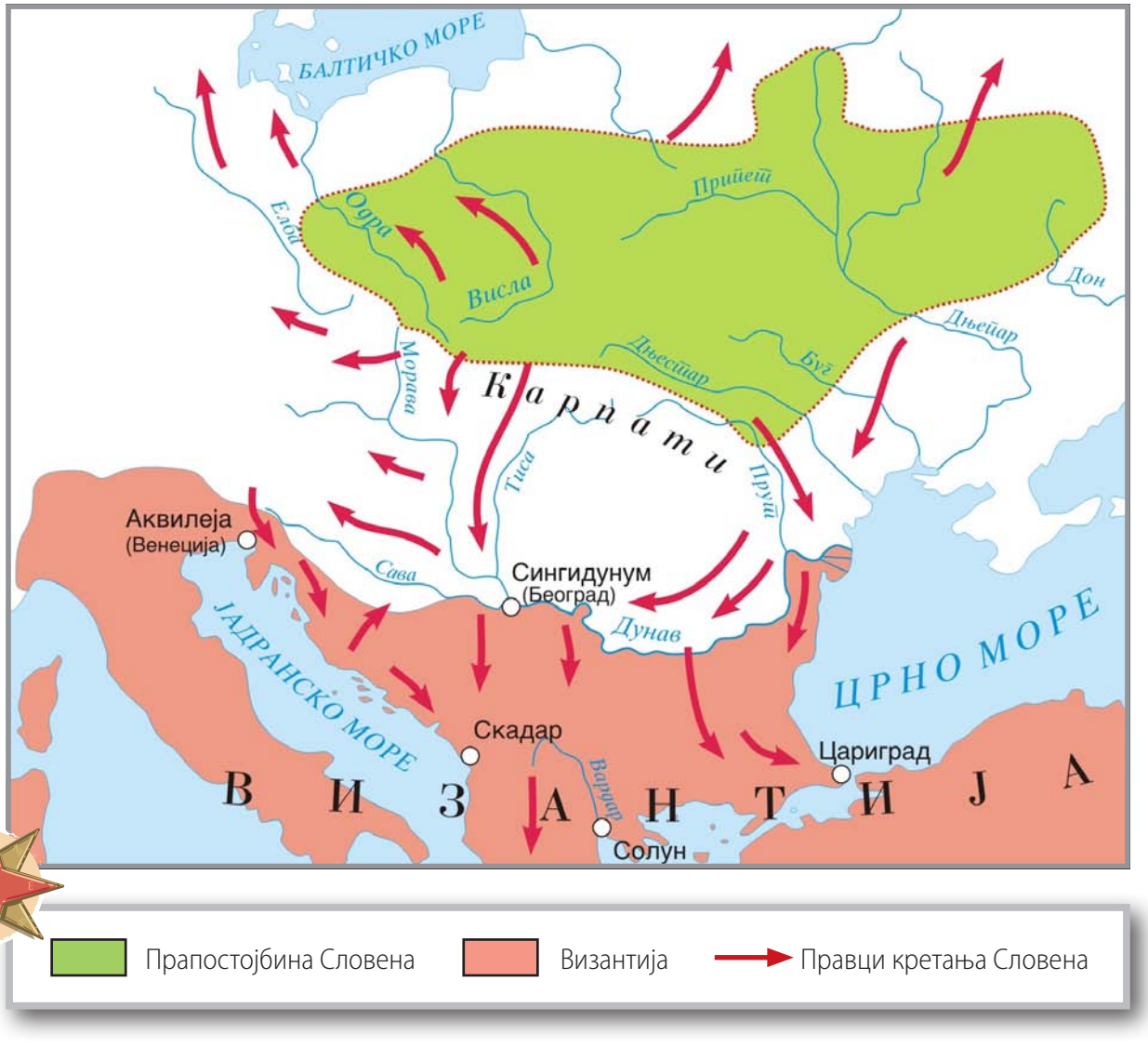
Сва варварска племена приликом упада на територију Римског царства уништавала су и пљачкала све пред собом. По злу су, међутим, највише упамћени Вандали. Они су 455. толико опустошили Рим да је од њиховог имена настао израз вандализам. Израз вандализам користи се да означи уништавање и рушење свега доброг и лепог, посебно споменика културе.

Словени и Авари

После сеобе германских племена, почела су да се селе и бројна словенска племена, а у Европу су са истока стигли и Авари.

Словени су првобитно насељавали пределе источне и средње Европе. Њихова прапостојбина се налазила између планине Карпата на југу, Балтичког мора на северу, реке Одре на западу и реке Дњепар на истоку.

ПРАПОСТОЈБИНА СЛОВЕНА

У прапостојбини Словени су се бавили земљорадњом, сточарством и ловом. Користили су примитивно оруђе за обраду земље, због чега су имали недовољне приносе да исхране бројно становништво. Због тога су Словени кренули да траже боље услове за живот – нову обрадиву земљу и плодне пашњаке. На себу Словена утицали су и Хуни, који су у походу ка Европи, повукли за собом и нека словенска племена.

Словенске сеобе почеле су у II веку и трајале су до VII века. Словени су се кретали у три правца – према истоку, западу и југу. Правци кретања Словена поделили су их на три велике групе – Западне Словене, Источне Словене и Јужне Словене. Током времена, од њих су настали данашњи словенски народи.

Реконструкција словенског насеља

СЛОВЕНИ

ЗАПАДНИ СЛОВЕНИ
- Чеси
- Пољаци
- Словаци
- Лужички Срби

ЈУЖНИ СЛОВЕНИ
- Срби
- Хрвати
- Словенци
- Бугари

– словенизиран народ

Током XX века, као народи формирали су се:
- Црногорци
- Муслимани
- Бошњаци
- Македонци

ИСТОЧНИ СЛОВЕНИ
- Руси

У раздобљу од XVI до XX века, као посебни народи формирали су се:
- Белоруси
- Украјинци

Од Словена који су у време сеобе кренули према југу формирала се група Јужних Словена. Почетком VI века они су се налазили на обали доњег тока реке Дунав, односно на северној граници Византије. Преко Дунава Словени су упадали на територију Византије и пљачкали је.

Да би сузбио словенске нападе цар Јустинијан је на Балканском полуострву подигао много утврђења. У њима је било мало војника јер је Византија ратовала и против варвара на западу. Због тога су утврђења била слабо брањена.

Аварски шлем

Авари су дошли из Азије у Европу средином VI века. Они су били народ турског порекла, добри коњаници и ратници. Њихов поглавар је носио титулу кагана. У Панонској низији су основали државу – Аварски каганат.

Авари и Словени су склопили савез против Византије и заједно су продирали дубоко у унутрашњост Балканског полуострва. Многи градови били су опљачкани и порушени, а одржали су се само већи, добро утврђени и брањени. Авари и Словени су 626. покушали да освоје чак и Цариград, али нису успели. После овог пораза, аварско-словенски савез се распао. Авари се нису задржавали на територији Византије, већ су се са пленом враћали у Панонију. Аварску државу је уништио Карло Велики, франачки владар, крајем VIII века, а после рата са Франци ма, Аварима се у историји изгубио траг.

ПАНОНИЈА – ПРОСТОР КОЈИ СУ НАСЕЉАВАЛИ АВАРИ

За разлику од Авара, Словени су од почетка VII века кренули трајно да насељавају Балканско полуострво. Према запису Константина Порфирогенита, византијског цара и писца, цар Ираклије дозволио је у првој половини VII века Србима и Хрватима да трајно населе византијску територију на Балканском полуострву. Једна група Јужних Словена је крајем VI века населила пределе Источних Алпа, то јест, простор данашње Словеније и јужних делова Аустрије.

Пошто су потицали из области где је било доста река, Словени су били врло вешти у пловидби. Најједноставније и најчешће словенско пловило из овог времена је моноксил – чамац издубљен у једном деблу. Отуда му и назив. Реч моноксил настала је од грчких речи *монос* – сам, једини, и *ксило* – дрво. Словени су масовно користили моноксиле приликом опсада византијских утврђења па и онда када су покушали са Аварима да освоје Цариград.

Крај сеоба

До новог, последњег таласа сеоба у Европи дошло је током IX века. Са севера су надирали Викинзи или Нормани, а са истока Мађари или Угри.

Викинзи су били народ германског порекла. Европски народи су их називали Нормани, што значи „северни људи“ или „људи са севера“. Они су живели на полуострву Јиланд (данашња држава Данска) и на Скандинавском полуострву (данашње државе Норвешка и Шведска).

Нормани су својим брзим бродовима „дракарима“ упловљавали у европске реке, нападали и пљачкали источне, западне и јужне области Европе. На удару Нормана нашли су се Ирска, Исланд, Гренланд, Енглеска и Француска, односно државе које су настале њеном поделом.

Копненим путем продирали су и у правцу истока, а преко словенских територија стигли су и до Црног мора. Нападали су и обале Шпаније, продирали у Средоземно море и дошли до Италије. Стигли су чак и до Северне Америке око 1000. године.

Временом, пљачкашки походи су прерасли у освајачке походе, а завршени су насељавањем делова данашњих држава Француске, Велике Британије, Италије и Русије.

Изглед викиншког ратника

У доба норманског открића Америке трговина није била развијена. Претпоставља се да њихово откриће због тога није имало трајне последице и убрзо је заборављено.

Угри или Мађари су народ угро-финског порекла. Били су добри коњаници и ратници. Угри или Мађари првобитно су живели западно од планине Урал. Постепено су се селили са истока према западу и на самом крају IX века настанили су се у Панонској низији.

Доласком Мађара, завршено је велико пресељавање народа у Европи, које је у историји познато као Велика сеоба народа.

На путу ка Панонији Мађари су једно време боравили у степама јужне Русије. На овом простору дошли су у додир са бугарским племенима Оногурима, од којих су прихватили начин живота. По Оногурима Мађари су касније добили име у већини европских језика. Тако је настао и српски назив Угри за народ и Угарска за државу. Ове речи користимо само када говоримо или пишемо о историји Мађара или Мађарске до Првог светског рата.

1.3 ХРИШЋАНСТВО

Хришћанство је било главна вера на подручју Европе кроз читав средњи век, а најзначајнији центри хришћанства били су Рим и Цариград. Поглавар хришћана чије је седиште било у Риму био је папа, а у Цариграду патријарх.
Велики значај у хришћанској цркви имали су манастири. Појавили су се прво на истоку, а касније и на западу.

Хришћанство је једнобожачка вера која је настала у Палестини у I веку и постепено се проширила по читавом Римском царству. Назив је добила по свом оснивачу Исусу Христу. Почетком IV века хришћани су добили слободу исповедања вере, а крајем IV века хришћанство је постало једина призната вера у Римском царству.

Ширење хришћанства

Током Велике сеобе народа Западно римско царство су освојили и населили варварски народи, који су били многобошци (пагани). И у неке области Источног римског царства, такође, су се населили многобошци.

Из хришћанских средишта, Рима и Цариграда, одлазили су бројни **мисионари**, који су међу паганима проповедали веру у Исуса Христа.

Водећу улогу у покрштавању пагана имали су Рим и цариград. Покрштавањем пагана, црква је стицала нове вернике и ширила свој утицај. Ширење хришћанства био је дуг процес који је трајао неколико векова. Нову веру је прво прихватала средњовековна аристократија, а постепено и обичан народ.

Преко хришћанства ширио се и културни утицај оних држава из којих је долазила нова вера. Са културом, те државе су временом постепено почеле да намећу и своју власт.

Мисионар је проповедник хришћанске вере. Мисионаром се назива и проповедник неке нове идеје.

Петрова црква из IX века, Нови Пазар

Верском старешини Рима франачки владар је даровао области у средњој Италији које је освојио од Германа. Од тих поседа настала је у VIII веку средњовековна папска држава која је обухватала централну Италију. На њеној територији папе су биле не само верске старешине, већ и владари. Папска држава одржала се на смањеној територији до данашњих дана под именом Ватикан. Налази се у западном делу града Рима и данас је најмања држава на свету. У Ватикану живи поглавар католичке цркве, папа.

Обред покрштавања

Јереси

Међу хришћанским верницима јављала су се учења која су се разликовала од учења које је признавала црква. Таква учења називала су се **јереси**. Припаднике јереси – јеретике, хришћани су називали различитим именима: богумили, патарени, албижани, катари. Учење јеретика је наносило штету прихваћеном хришћанском учењу.

Међу јеретицима је било и оних који су незадовољни постојећом, богатом црквом, проповедали сиромаштво и осуђивали богатство. Тражили су скромну и једноставну цркву, каква је била у првим вековима хришћанства.

Учење јеретика је привлачило најсиромашније становништво, које је било незадовољно својим тешким положајем. Јеретици нису проповедали борбу, али и црква и држава осећали су опасност од њиховог учења и због тога су јеретици прогањани и кажњавани.

Јерес је учење које је било супротно од учења хришћанске цркве.

Босна је била једина држава средњовековне Европе у којој се јеретичко учење одржало током читавог средњег века.

Улога цркве у средњем веку

Црква је пружала велику помоћ владарима у јачању њихове власти, а они су заузврат штитили интересе цркве и даривали је поседима и привилегијама. Имала је велики утицај у средњем веку. Обављала је крштења, венчања и крунисање владара. Црква је сахрањивала мртве и давала благослов приликом проглашавања младог племића за витеза. Први камен верске или неке друге грађевине благословила је црква.

И владари и обични људи имали су страх од бога и божије казне, због чега су водили рачуна о својим делима и изговореним речима. У средњем веку, владар, феудалац, сељак и грађанин редовно су одлазили у цркву, слушали савете свештеника и празновали све црквене празнике.

Црква је заједница хришћанских верника, као и зграда која хришћанима служи за обављање верских обреда.

1.4 ТРАГОВИ СРЕДЊЕГ ВЕКА

Историјски извори су остаци из прошлог времена који сведоче о људском друштву. Извори могу бити материјални, писани и усмена предања.

Средњовековни извори су бројнији и разноврснији од оних који потичу из старог века.

Користећи ове изворе, историчари су успели да открију шта се дешавало у средњем веку и како се тада живело. Од података које су прикупили током векова истраживања сачињена је и ова књига.

Материјални историјски извори

Материјални историјски извори су различити предмети које су људи правили и њима се служили, као и разне грађевине које су подизали.

Најзначајнији средњовековни материјални историјски извори су грађевине, алатке, оружје, новац и ликовне представе. Због другачијег уређења људског друштва и нових облика веровања, они се по начину израде и изгледу доста разликују од материјалних остатака старог века. На пример, пирамиде, многобожачке храмове, амфитеатре и аквадукте замениле су цркве, катедрале, замкови, палате.

У друштвима старог века јавне грађевине украшаване су сликама. Међутим, овај обичај је био нарочито раширен у средњем веку. Цркве су, углавном, украшаване сликама, јер је средњовековна култура била под јаким утицајем вере. То је био један од начина да се неписменима пренесе реч божја. На основу материјалних извора сазнајемо о начинима становања и привређивања, култури, потребама и укусима повлашћених слојева и о другим видовима живота.

Манастир
Ђурђеви ступови

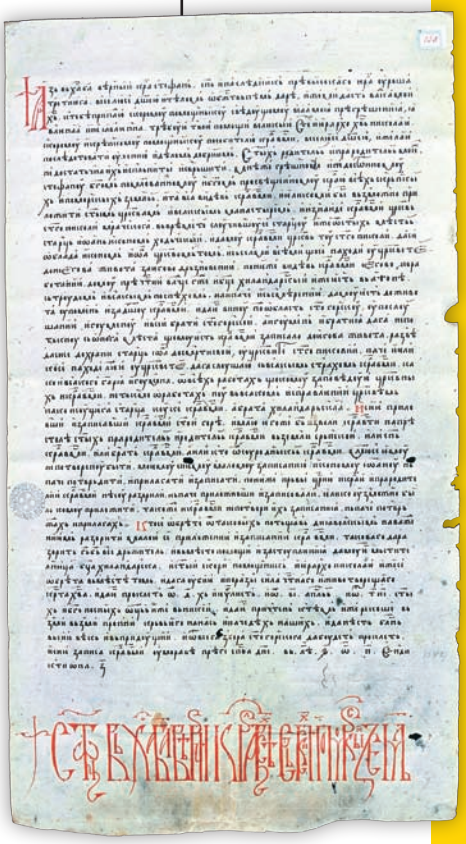
Писани историјски извори

Све оно што су људи написали и што је до данас сачувано чини писане историјске изворе.

Изучавање средњег века заснива се у највећој мери на писаним изворима. Они су сачувани у великом броју и пружају податке о свим видовима живота у средњем веку.

Међу њима су бројни документи и писма, а лепотом и значајем истичу се повеље. То су документи од посебне важности, свечаног изгледа, које је издавао владар. Када је владар, рецимо, даривао феуд своме вазалу за показану верност, он му је о томе издавао свечану повељу.

Повеља цара Душана

Многи писани извори настали су из верских побуда. За историчаре су најдрагоценија житија светих. У њима се описују живот и време владара, црквених старешина или обичних монаха, које је црква прогласила светитељима.

Из потребе да се опишу славна дела владара настале су биографије. Да би се догађаји који су важни за један народ или државу сачували од заборава, писане су историје и хронике. Хронике обично излажу историју света. Реч хроника настала је од грчке речи *хронос*, време. Летописи такође кратко описују најважније догађаје, који су сложени по годинама. На пример: *Лета 1387. помрачи се Сунце и би тама по свој земљи*. Тако је и настао израз летопис, јер се у старом српском језику за годину користила реч лето.

Да би што боље разумели средњи век, историчари се труде да пронађу и искористе сваки писани извор, чак и оне кратке и наизглед неважне. Такви су, рецимо, записи, кратке белешке у књигама и натписи, урезани у камену или дрвету.

Усмено предање

Усмено предање је старо колико и говор. Чине га знања и веровања која се преносе усменим путем, од старијих на млађе генерације, у облику прича и песама. Када се те приче и песме запишу, постају писани историјски извори.

Усмено предање неговало се у читавој Европи током средњег века, али је због начина преношења мало тога сачувано. Највећи део записаног усменог предања (песама, прича, легенди) о средњовековној историји Срба настао је после средњег века. Зато су многи ликови и збивања у њима погрешно приказани или су измишљени. Језгро приче или песме чиниле су, међутим, стварне личности и догађаји, као што су цар Душан, кнез Лазар, Марко Краљевић и Косовска битка. Знања о средњем веку данас се не стичу и не преносе усменим предањем, већ за то служе средњовековни материјални и писани извори.

1.5 АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ

Средњи век

„То је један веома дугачак период од око десет векова. У то доба, велики део Европе покривале су шуме, много веће од данашњих шума. Не може се са тачношћу проценити насељеност Европе у средњем веку, али се зна да се она удвостучила између X и XII века. Људи нису били равномерно распоређени по целокупној територији. На северу и истоку Европе скоро да није било становника. У средњем веку већина становништва је живела на селу. Градови су често били слабо насељени.

Уз ратове, недостатак хигијене, слабу исхрану и неразвијену медицину, људи су живели много краће него данас. Са 50 година, мушкарац је већ старац. Жене су углавном умирале прве, често већ на порођају. Четвртина деце је умирала пре него што напуни 5 година, друга четвртина пре 15. године. У просеку, живело се од 30 до 40 година. Људи су често били нижи него данас. Критеријуми лепоте су, такође, били доста другачији. Велика стопала су била тада сматрана веома елегантним.

Планета Земља и васиона према средњовековном схватању

Деца су носила имена својих предака по очевој или мајчиној страни, којима су додавани необични надимци да би се разликовали чланови исте породице. Од XIII века, деца добијају имена светаца.

Људи су сматрали да звезде и планете утичу на живот људи. Веровало се и да земљотреси и вулканске ерупције најављују ужасне несреће или крај света, а да је планета Земља равна са небеским сводом изнад ње; отуда страх поморaца да ће њихови бродови бити прогутани у бездану када стигну до краја океана."

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи К. Сањије, *Средњи век*, Нови Сад 2005, стр. 6–9)

Хуни

Римско царство је деценијама било изложено пљачкашким нападима Хуна. Страх и мржња Римљана према Хунима дошли су до изражаја у делу римског писца Амијана Марцелина, који је Хуне описао следећим речима:

„Свирепост и варварство Хуна превазилазе свако варварство и дивљаштво које се може замислити... Њихово здепасто тело, са огромним горњим удовима и несразмерно великом главом, даје им наказан изглед. Уосталом, то су створења која под људским обликом живе као животиње. У храни не знају ни

Изглед Хунског ратника

за печење, ни за зачине: корење дивљег биља и месо ма какве животиње грејући држећи их између свога седишта и коњских леђа, сачињавају њихову храну. Не станују ни по кућама ни по колибама. Вечито лутајући по шумама, планинама, мењајући без престанка пребивалиште. Они су од детињства навикнути на сва зла, на хладноћу, глад и жеђ. Њихова стада у том сељењу иду за њима, вукући кола у којима су њихове породице. Одело им се састоји из кошуље од ланеног платна и кожуха од кожа дивљих пацова. И кад су се једном увукли у то одело, они га не скидају док се не распадне. Они на коњу проводе живот, час јашући, час седећи на страни, по женски; ту чак и спавају, савијени на врату свога хата. У биткама они јуре без реда и плана и устреме се на непријатеља са ужасном виком. С изванредном вештином они бацају на невероватне даљине стреле са врхом од шиљатих костију. Изблиза боре се мачем, који држе једном руком, и мрежом, коју имају у другој и којом обавију непријатеља. Говоре непознатим језиком. Што се тиче вере, они је немају, њихова највећа страст је злато."

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи М. Жежељ, *Историјска читанка за VI разред основне школе*, Београд 1975, стр. 115–116)

Ходочасници

Људи хришћанске вере, у средњем веку обилазили су места која је хришћанска црква проглашила за света. Веровали су да посета светим местима помаже болеснима, опрашта грехе и доноси срећу.

„Следећи Христове речи: *Напусти све и следи ме!* – средњовековни људи нису оклевали да крену на пут да би спасили своју душу. На хиљаде их полази сваке године на пут. Ходочашће је средство да се добије опроштај за грешке, како би се започео нови живот и стигло у рај. Неки иду да би се излечили и начинили завет. За друге, то је начин да се побегне од свакодневних несрећа, да се осети авантура, али већина ходочасника су људи који су одлучили да начине прекретницу у свом начину живота и да у пракси остваре поруке јеванђеља.

Са штапом који на врху има једну чутурицу, они ходају путевима. Уместо пртљага, често имају само једне бисаге. Они мање сиромашни, имају неколико комада пртљага. Почев од XIII века, облаче се у одећу од грубог платна, од смеђе вуне.

Сви иду према светим местима. Нека су веома чувена као Рим, где је седиште папе, или чак Јерусалим, где се налази Христов гроб.

Ходочашће није туристичко путовање. Пут је дуг, заморан, а ходочасници сваки дан излажу свој живот опасностима. Увече, они куцају на врата манастира и склоништа да би опрали ноге и преспавали. Да би стигли до Јерусалима, укрцавају се на бродове, где је важан недостатак хигијена."

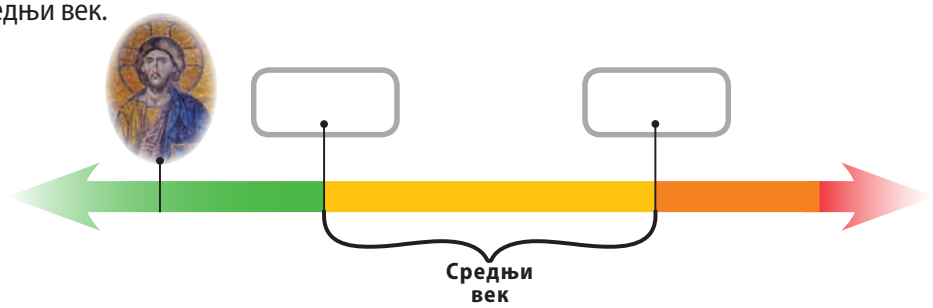

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи К. Сањије, *Средњи век*, Нови Сад 2005, стр. 96– 97)

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ

1. На линији времена, у празна поља напиши век којим је почео и којим се завршио средњи век.

2. Допуни реченицу тачним одговорима:

Средњи век је почео падом _____

и трајао је до _____

3. Прочитај текст и пронађи одговор на следећа питања:

„Средњовековно друштво се називало феудално друштво. Назив феудално друштво потиче од речи феуд, што значи земљишни посед. У средњем веку, у периоду постојања феудалног друштва, земља је највреднији иметак, а њен власник називао се феудалац или властелин. На феуду је живео феудалац са породицом и кметови.“

а) Како се звало друштво средњег века? _____

б) Шта је феуд? _____

_____

4. На линијама напиши друштвене групе средњег века:

_____

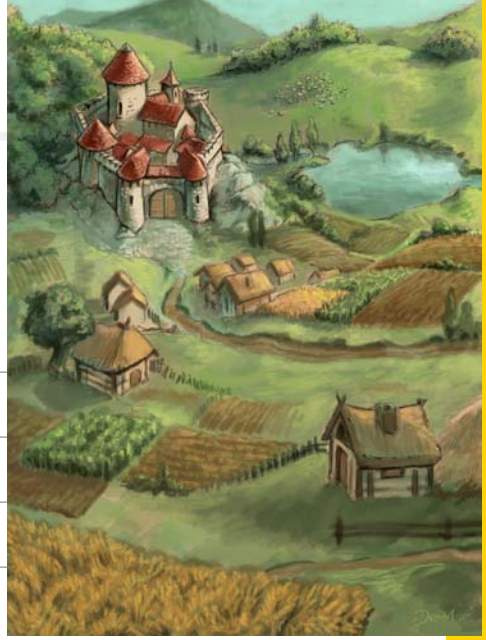
_____

_____

5. Заокружи један тачан одговор:

Кмет је био

а) зависан сељак б) слободан сељак в) ритер

6. На линијама поред цртежа напиши шта је представљено на цртежу:

_____

_____

_____

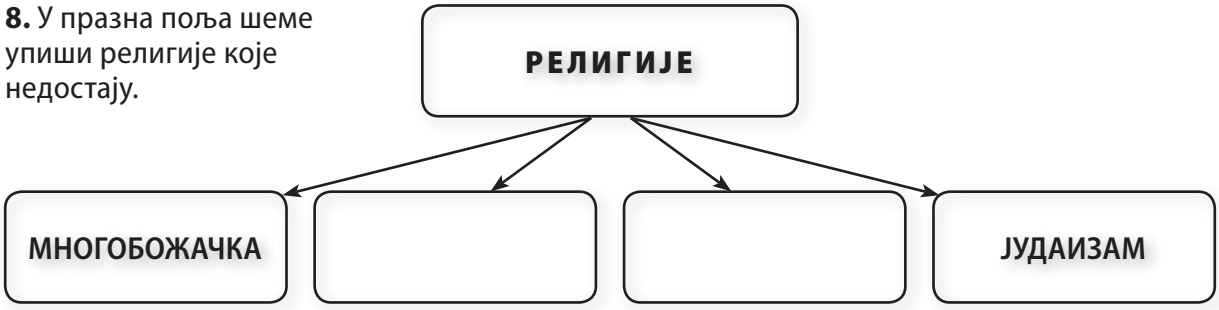
_____

7. Допуни реченице:

Привреда у којој се роба размењује назива се _____ привреда.

_____ привреда је привреда у којој се роба купује и продаје за новац.

8. У празна поља шеме упиши религије које недостају.

9. У поље испред тачне тврдње упиши **Т** а у поље испред нетачне тврдње упиши **Н**.

☐ а) Доласком Хуна у Европу почело је велико пресељавање народа, које се у историји назива Велика сеоба народа.

☐ б) Долазак Хуна из Азије покренуо је варварска племена у Европи, а међу њима и Германе.

☐ в) Византијски цар Ираклије је дозволио Србима и Хрватима да населе Балканско полуострво.

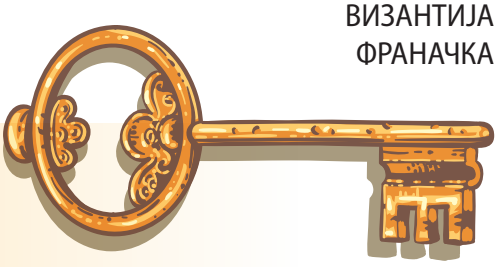
☐ г) Велика Сеоба народа је почела проласком Хуна кроз Велика врата народа, а завршила се насељавањем Мађара у Панонску низију.

10. Међу набројаним словенским народима подвуци оне који припадају Јужним Словенима:

Руси, Срби, Украјинци, Лужички Срби, Словаци, Хрвати, Белоруси и Словенци.

2. СТВАРАЊЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЕВРОПЕ

Упознај учеснике средњовековне драме

ВИЗАНТИЈА
ФРАНАЧКА

ВИКИНЗИ
АРАБЉАНИ
ИСЛАМ

2.1. ВИЗАНТИЈА ДО 1204. ГОДИНЕ 38

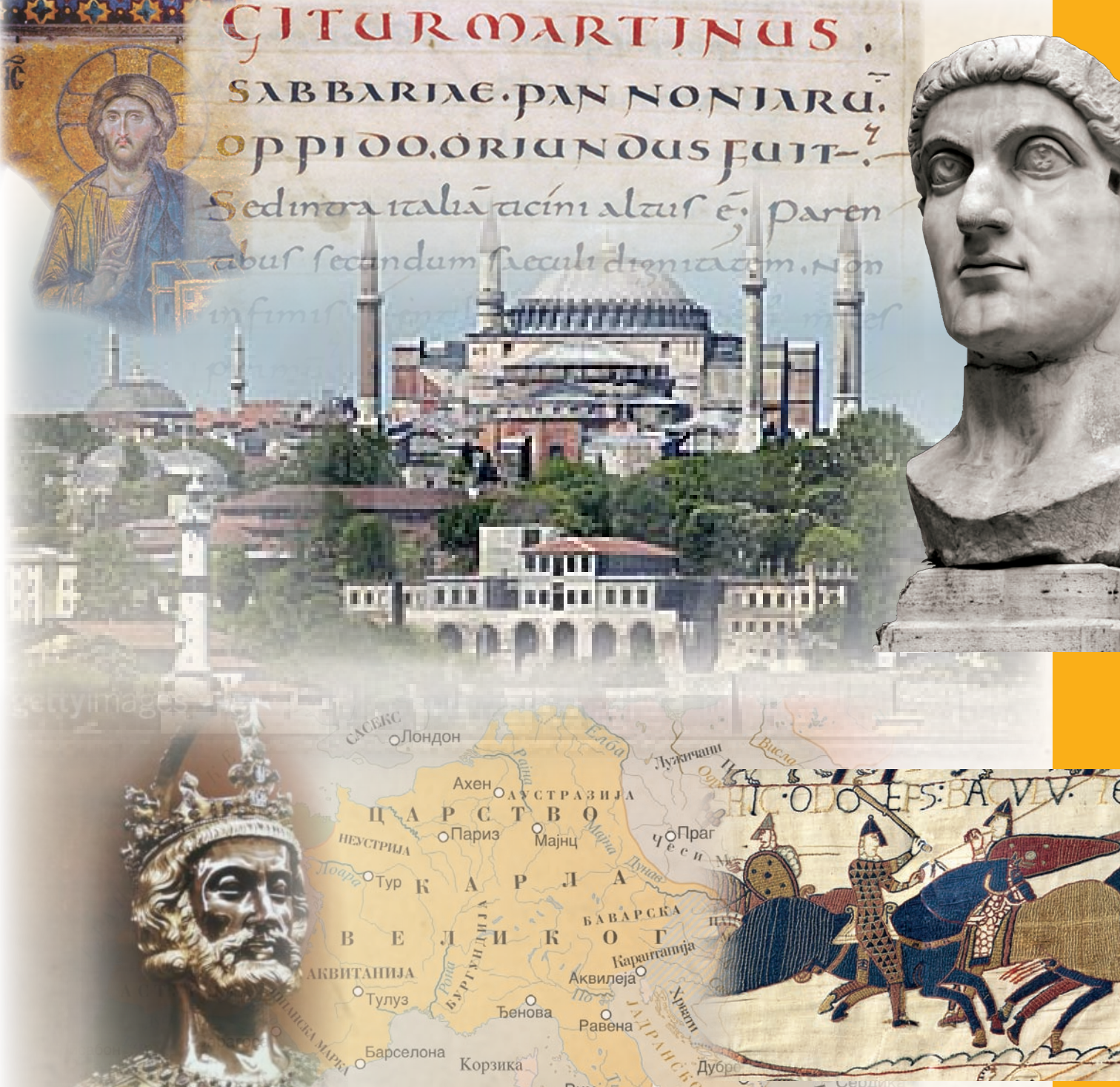
2.2 ЗАПАДНА И СРЕДЊА ЕВРОПА У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ 45

2.3. ВИКИНЗИ (НОРМАНИ) 51

2.4. АРАБЉАНИ И ИСЛАМ 54

2.5. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 57

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 60

CITURMARTINUS.
SABBARIAE·PANNONIARU.
OPPIDO·ORIUNDUS FUIT.
Sedintra italiā acíni atur ē· paren
abus secundum seculi dignitatem, non

САСЕКС
Лондон
Ахен
АУСТРАЗИЈА
Ц А Р С Т В О
Париз
Мајнц
НЕУСТРИЈА
Тур
К А Р Л А
В Е Л И К О Г
БАВАРСКА
Каринтанија
АКВИТАНИЈА
Аквилеја
Тулуз
Ђенова
Равена
Барселона
Корзика
Рим
Балеарска о.
Сардинија
Напуљ
БЕНЕВЕНТО
Каљари
Алжир
Тунис
Сицилија
Крф
Охрид
Солун
Прага
Лужичани
Елба
Висла
Рајна
Мајна
Дунав
Лоара
Рона
БУРГУНДИЈА
ШПАНСКА МАРКА
ЈАДРАНСКО МОРЕ
ТИРЕНСКО МОРЕ

2.1 ВИЗАНТИЈА ДО 1204. ГОДИНЕ

Византија је назив за Источно римско царство, а име Византија потиче од имена античког града Византиона. На месту Византиона, у IV веку подигнут је Константинопољ, престоница Источног римског царства.

Римско царство је 395. године подељено на два дела: Западно римско царство и Источно римско царство. Граница између ова два царства ишла је преко Балканског полуострва, од Београда до Боке Которске.

Западно римско царство срушили су варвари 476. године у току Велике сеобе народа. Источно римско царство одржало се до 1453. године, када су га освојили Турци Османлије. Неки историчари сматрају да је османлијским освајањем Цариграда завршен средњи век.

Владари Источног римског царства себе су сматрали римским царевима, а своју државу Римским царством. Ипак, по своме уређењу то је била нова држава, умногоме различита од свог античког претходника. Због тога су јој историчари наденули име **Византија** да би тиме нагласили разлику у односу на античко Римско царство.

Источно римско царство је обухватало: део Балканског полуострва, Малу Азију, Палестину, Сирију, Египат и острва у источном делу Средоземног мора.

ПОДЕЛА РИМСКОГ ЦАРСТВА

Зидине Цариграда

Положај Цариграда

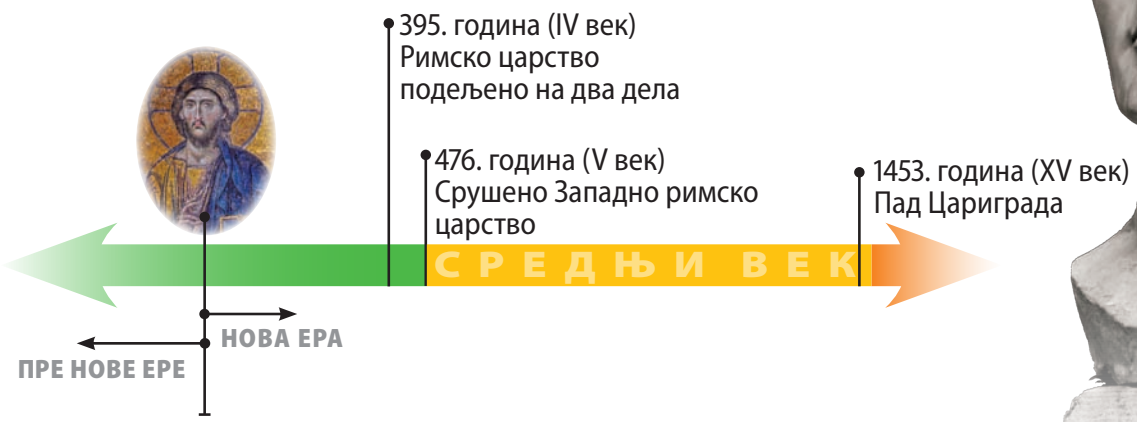
Настанак Византије

Историја Источног римског царства почиње од времена римског цара Константина, који је владао у првој половини IV века. Цар Константин је 330. године основао нову престоницу – Константинопоље. Град је подигнут на Босфору, мореузу који раздваја Европу од Азије. Словени су Константинопоље називали Цариград, а Турци Османлије Истанбул.

Становништво Византије је било различитог порекла, али се заједничким именом називало „Ромеји", односно Римљани. У првим вековима, у Византији се употребљавао и грчки и латински језик, који је био службени језик до VII века. С обзиром на то да се на највећем делу византијске територије одвајкада говорио грчки, латински је после VII века потиснут.

У току Велике сеобе народа, источни део Римског царства је, такође, био изложен пљачкашким нападима варвара, као и западни део. Византија је успела да их сузбије и да се одржи. За разлику од западног дела, источни део је имао повољнији географски положај. У градовима је било развијено занатство и трговина. Осим тога, по селима се очувало много слободних сељака, који су плаћали порез и служили држави као војници. На тај начин одбрана Византије је ојачана.

У току свог постојања, Византија је пролазила кроз разне промене и преживљавала многе успоне и падове. У границама које су се мењале, Царство је трајало више од хиљаду година.

Цар Константин Велики

Доба цара Јустинијана

Јустинијан је владао у VI веку (527 -565) и био један од најпознатијих византијских царева. Покушао је да обнови Римско царство у његовим некадашњим границама. Да би то постигао, морао је да ратује против варварских држава које су створили Готи и Вандали. Те државе налазиле су се на Пиринејском и Апенинском полуострву и у северној Африци.

После великих ратних похода, византијска војска је освојила део државе Визигота на Пиринејском полуострву, уништила државу Вандала у северној Африци и државу Острогота на Апенинском полуострву. Тако је Византија загосподарила важним областима Средоземља. Изгледало је да је Јустинијан обновио Римско царство, међутим, оно је било краткотрајно.

Византија није успела да сачува освојене земље. Велики део Апенинског полуострва заузели су **Лангобарди**, а поседе на Пиринејском полуострву поново су освојили Визиготи. Нешто касније, северном Африком су завладали Арабљани.

Лангобарди су германско племе, по чијем имену је једна од области у северној Италији добила име Ломбардија.

ВИЗАНТИЈА У ДОБА ЈУСТИНИЈАНОВИХ ОСВАЈАЊА

- Наслеђене територије 527. године
- Јустинијанова освајања
- Германи
- Словени и друга племена
- Персија
- Арабљани

За време Јустинијанових освајачких ратова на западу, северне византијске границе нападали су Словени и Авари, а источне Персијанци. Дуги и исцрпљујући ратови против варварских држава ослабили су снагу Византије. Она није била у стању да заустави упаде Словена, Авара и Персијанаца.

Напади Словена на северну границу Византије почели су у првој половини VI века. Како би заштитио северне границе царства, цар Јустинијан је на Балканском полуострву подигао велики број утврђења, али ни тако није успео да заустави упаде Словена. Током наредних деценија, словенски напади су настављени и појачани, нарочито после доласка Авара.

Авари и Словени су склопили савез и заједно су нападали, пљачкали и рушили византијске градове. Покушали су да освоје чак и Цариград и безуспешно су га опседали око два месеца у лето 626. године. После пораза који су доживели код Цариграда, аварско-словенски савез се распао.

Цар Јустинијан, мозаик из цркве у Равени

Словени су првобитно живели на простору између Балтичког мора, Карпата, Одре и Дњепра. Један део Словена је кренуо из постојбине у правцу југа. Од њих се формирала група Јужних Словена.

Авари су били народ турског порекла. У другој половини VI века, дошли су из Азије у Европу и населили се у Панонији.

Царичин град (*Justiniana Prima*) је византијски град из VI века, који је подигао цар Јустинијан. Према многим изворима, цар Јустинијан је рођен у крају где је и подигао град, у близини места Лебане, у Србији. Град је био важан црквени и војни центар, а данас је археолошки локалитет.

Царичин град

Златно доба Византије - од VII до XI века

Верски сукоби могу да избију између различитих религија (на пример, хришћанство и ислам) или у оквиру једне религије. У хришћанској цркви често су се јављали покрети који су одступали од званичног учења.

Византија је била потпуно исцрпљена великим Јустинијановим ратовима. Није успела да обнови власт на западу и почела је да губи територије на истоку. Почетком VII века, Словени су преплавили Балканско полуострво. Истовремено, Персијанци су освојили византијске провинције на истоку. Византија се налазила на рубу пропасти.

У годинама највећих искушења Царство је нашло снаге за унутрашњу обнову. За време цара Ираклија (610–641) спроведене су реформе које су повратиле моћ државе. Овим реформама територија Царства је подељена на покрајине које су називане теме. Управник теме и њен војни заповедник називао се стратег. Државну земљу добили су слободни сељаци и војници. Сељаци су плаћали порез, а војници су служили у војсци. Тако је држава добијала редован прилив новца у државну благајну и обезбеђивала војску за непрестане ратове. Оваква организација омогућила је напредак Византије у наредним вековима.

Опоравак државе брзо је постао приметан. Источне провинције поново су ушле у састав Византије, али само за кратко. На истоку, нова опасност за Царство били су Арабљани. Њихова постојбина налазила се на Арабијском полуострву. Они су одатле за неколико деценија проширили власт на источне византијске провинције. Немирна граница према Арабљанима усталила се на истоку Мале Азије.

На Балканском полуострву покоравање области насељених Словенима ишло је споро, али сигурно. Највеће невоље Царству задавали су Бугари. Они су се населили на Балканском полуострву 680. године и основали су државу. До краја X века Бугари су били главни византијски супарник на Балкану. Поред ратова са Арабљанима и Бугарима, који су обележили VIII и IX век, Византију су потресали и **верски сукоби**.

ВИЗАНТИЈА У ДОБА ВАСИЛИЈА II

Цар Василије II

Раздобље највећег успона Византије почело је доласком на власт цара Василија I (867-886) и његовог владарског рода. У рату са Арабљанима Византија је почела да ниже победе. Бугарска држава, позната под именом Прво бугарско царство, уништена је после доста напора крајем X века. Словенске кнежевине на Балкану признале су, једна за другом, врховну власт византијског цара. За време владавине Василија II (976–1025) Царство је било на врхунцу моћи и територијалног ширења.

Последњи успон – епоха Комнина

После смрти цара Василија II Византија је почела да слаби. То се испрва није примећивало јер је слава Василијевих победа још деловала на византијске непријатеље. На престолу су се смењивали цареви који су занемаривали војне потребе. Крупни земљопоседници ширили су се на рачун војника и слободних сељака. Они су губили земљу и слободу и постајали зависни сељаци. Тиме је урушена основа на којој је почивала моћ Византије.

На границама Царства појавили су се нови непријатељи, пуни снаге и ратног жара. На западу, Нормани су срушили византијску власт у јужној Италији и нападали грчку обалу. На истоку, Турци Селџуци постали су господари читаве Мале Азије. На Балкану су беснели устанци. У свеопштем расулу, у Византији се појавила личност која је још једном извукла Царство са ивице пропасти. Био је то Алексије Комнин (1081–1118).

Династија Комнина ће у наредних 100 година повратити Византији моћ и углед. У овом раздобљу у Византији се учвршћује посебна врста феудалног земљопоседа – **пронија.**

Византија се у многим елементима уређења приближила западноевропским монархијама. Поново је постала важан чинилац у **међународним односима.**

Главни византијски супарник у борби за превласт на Балкану била је Угарска. Поред Угарске, Царству су у Европи задавали муке Нормани и српски велики жупани. У Малој Азији Византија није успела потпуно да потисне Селџуке.

Последњи велики владар Комнина био је цар Манојло I. После његове смрти Византија је запала у кризу, што су искористили њени бројни непријатељи. Сукоби у царској породици, злоупотребе чиновника и узастопни војни порази толико су ослабили државу да је она без већег отпора подлегла у налету ритера са запада 1204. године. Тиме је Византијско царство привремено нестало са историјске позорнице.

Византијски златник

Династија – породица која има наследно право на власт у једној земљи. Власт се обично наслеђује са оца на сина или међу браћом.

Пронија је земљишни посед који су доживотно добијали ратници - витезови уз услов да обављају војну службу.

Међународни односи су односи међу државама и народима.

Верски и културни утицаји Византије

Латински корени – Византија је поникла из Источног римског царства. У Римском царству званични језик био је латински.

Иако је себе сматрала наследником Римског царства, Византија се од VII века удаљава од **латинских корена**.

Она се преображава у хришћанску монархију грчког језика и културе. На тај начин сачувала је многа достигнућа античке цивилизације – право, основе државног уређења, војну вештину и књижевност. Главно обележје Византије била је хришћанска вера. Она је била присутна у свим видовима живота, нарочито у уметности, архитектури и образовању.

Византија је била цивилизована држава која је својим уређењем и достигнућима утицала на суседне народе. Срби, Бугари, Руси и други народи примили су из Византије хришћанство а са њим и многе тековине византијске културе. Српска уметност, књижевност, право, неке гране привреде и друге области формирали су се највећим делом према византијским узорима. Углед Царства био је огроман чак и пред његову пропаст у XV веку, када није сезало даље од цариградских зидина.

Христ Пантократор, детаљ мозаика из цркве Аја Софија

Ремек дело византијске верске архитектуре - црква Аја Софија

Црква Аја Софија у Цариграду (данас Истанбул) била је највећа византијска грађевина. Аја Софија значи света мудрост. Изградњу цркве је започео цар Јустинијан у VI веку. У XVI веку претворена је у џамију. Споља су јој додати минарети, а у унутрашњости арапски орнаменти. Данас је музеј.

2.2 ЗАПАДНА И СРЕДЊА ЕВРОПА У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Током раног средњег века у западној Европи доминирала је Франачка држава. На политичком и културном плану она је доживела врхунац за време владавине Карла Великог (768–814). Франачка се распала убрзо после Карлове смрти и од њених делова настале су данашње државе Француска, Немачка и Италија.

Западни Словени у Средњој Европи успели су да створе своје државе, али су били под великим утицајем Франачке. У Великоморавској кнежевини први пут се проповедало хришћанство на словенском језику. Однос снага у западној и Средњој Европи променио се у великој мери када су се Мађари крајем IX века населили у Панонској низији.

Хлодовехово крштење

Франачка држава

Франачка држава је била једна од варварских држава која је настала крајем V века, после пропасти Западног римског царства. Основало ју је германско племе Франци на територији римске провинције Галије, односно данашње државе Француске.

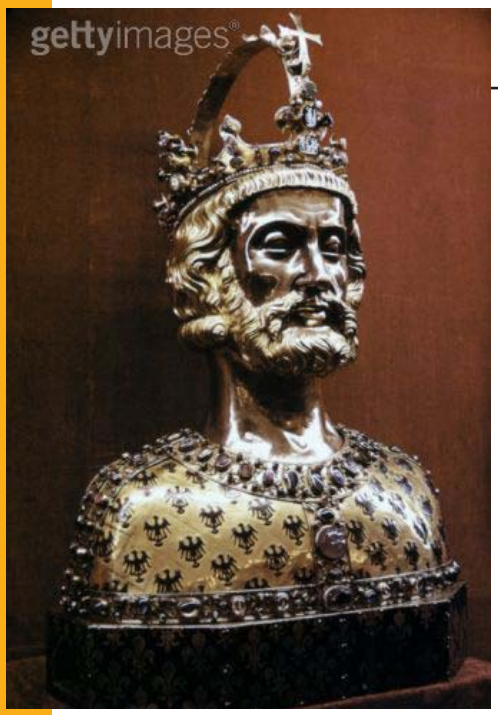
Оснивачем Франачке државе сматра се краљ Хлодовех. За време његове владавине, Франци су примили хришћанство из Рима. Тиме је Хлодовех добио подршку цркве и римског папе. Примање хришћанства је било од великог значаја за развој Франачке државе.

Најмоћнији франачки владар био је краљ Карло. Због бројних и успешних освајања добио је назив Велики. Владао је на прелазу из VIII у IX век (768-814). Највећи део своје дуге владавине Карло Велики је провео у ратовима. Покорио је многа германска племена и ујединио их под влашћу Франака. Карло је уништио Аваре и њихову државу у Панонској низији. Успешно је ратовао и против Арабљана који су продрли на Пиринејско полуострво. Карло Велики је створио државу која је обухватала највећи део некадашњег Западног римског царства.

Римски папа је подржавао Карлова освајања јер се са освајањима ширило и хришћанство. У његовој личности папа је видео наследника римских царева и обновитеља Римског царства. Због тога је Карла Великог крунисао за цара, на Божић 800. године, у Риму.

У доба Карла Великог дошло је до културног процвата, који је познат под називом **каролиншка ренесанса.**

Ренесанса значи обнова, препород. **Каролиншка ренесанса** је појам који се односи на процват културе у Франачкој за време владавине Карла Великог.

Златна Биста Карла Великог

Карло Велики је био свестан значаја образовања. Окупљао је учене људе на свом двору, подржавао њихов рад и указивао им почасти.

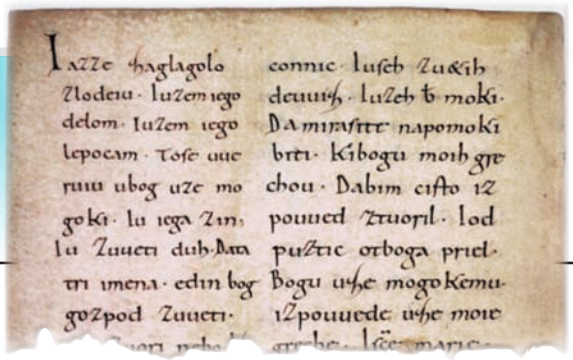
У великом броју манастира организоване су школе, а школа је постојала и на Карловом двору. У манастирима су постојале и преписивачке радионице у којима су се преписивале црквене и друге књиге античких, пре свега римских писаца. Захваљујући томе, многа дела сачувана су од заборава.

Најзначајније грађевине су биле: дворци, цркве и манастири. Већина грађевина се није одржала јер је грађена од дрвета. Очуване су само неке цркве од камена.

ЕВРОПА У ДОБА КАРЛА ВЕЛИКОГ

Писари Карловог времена створили су посебно лепу врсту латинског писма, које је по Карлу названо *каролина*.

Рукопис написан *каролином*

Нове државе у Западној Европи

За време Карла Великог, Француска држава је достигла највећи успон. Неколико деценија после Карлове смрти, држава је подељена на три дела између његових унука. Од тих делова, временом су настале нове државе: Француска, Немачка и Италија. Споразум о подели је склопљен 843. године у Вердену.

Од западног дела Карловог царства настала је данашња Француска, а од источног дела Немачка. Данашња Италија је формирана углавном од јужних делова.

Ни један од делова бившег Француског царства није био јединствена целина. Сваки део се састојао од великог броја већих и мањих независних области, којима су готово самостално управљали њихови господари. Власт владара била је мала. Западна и Средња Европа биле су потпуно разједињене.

Круна Карла Великог

НЕКАДАШЊЕ КАРЛОВО ЦАРСТВО КРАЈЕМ IX ВЕКА

Западни Словени између Авара и Франачке

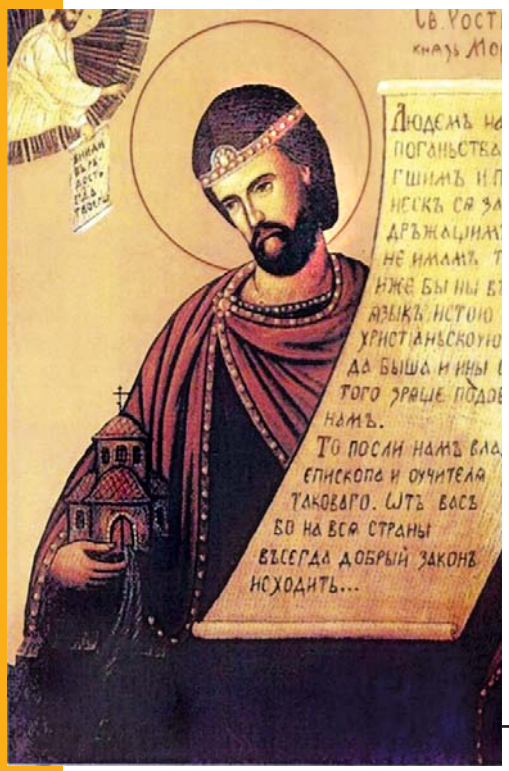

Прапостојбина Словена се налазила између Карпата, Балтичког мора, Одре и Дњепра. Временом, од Западних Словена су настали данашњи народи: Чеси, Словаци, Пољаци и Лужички Срби.

Западни Словени представљају део велике скупине словенских племена. У периоду сеоба Словена они су се из прапостојбине кретали у правцу запада. Доласком у нове крајеве западнословенска племена су постала суседи моћне Франачке државе и државе Авара у Панонској низији. Током VII и VIII века, велики део Западних Словена се повремено налазио под влашћу Авара. Када је Карло Велики уништио аварску државу крајем VIII века, они су дошли под франачку власт.

После распада Карловог царства, средином IX века основана је прва значајна држава западних Словена. Звала се Великоморавска кнежевина или једноставно Моравска.

Велики утицај у кнежевини Западних Словена имали су владари источног дела Франачког царства, будуће Немачке. Они су тежили да покоре Великоморавску државу, остале Западне Словене и да продру даље на исток. Један од начина којим су немачки владари ширили своју власт био је и ширење хришћанства међу многобожачким, односно паганским западнословенским племенима. Нову, хришћанску веру немачки свештеници су проповедали на латинском језику, који Словени нису разумели.

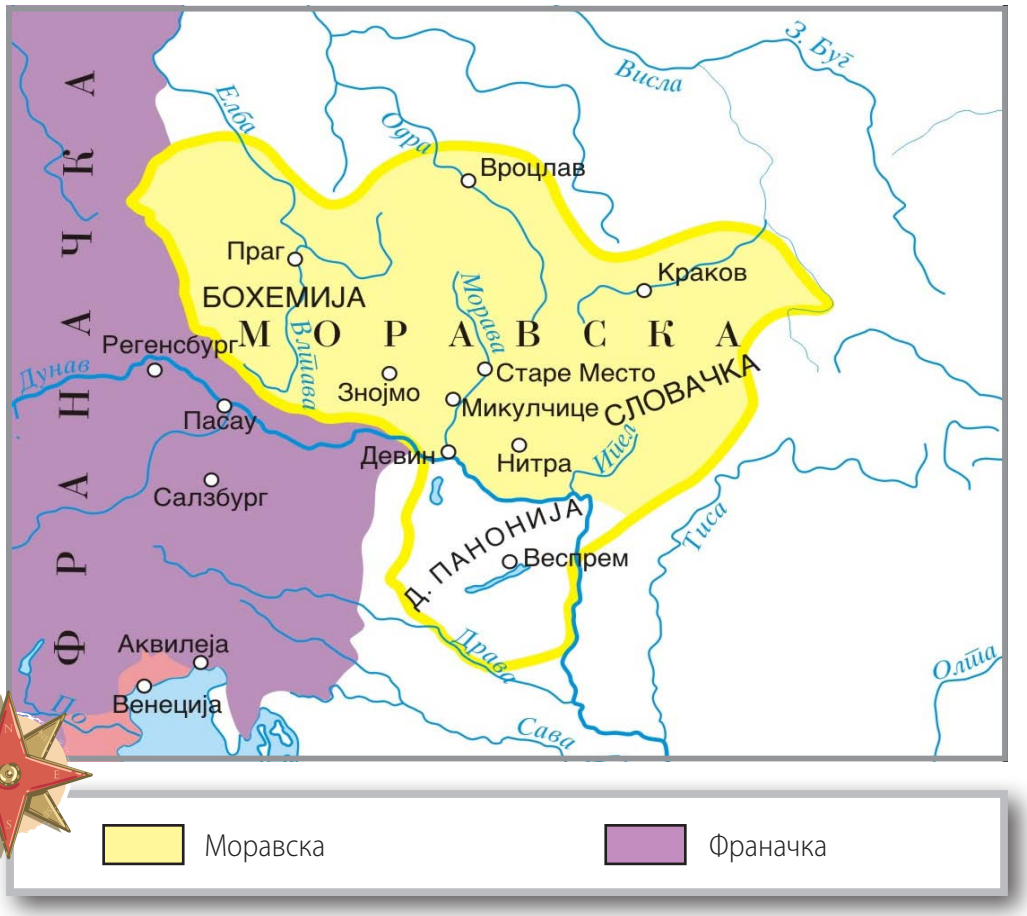
Кнез Растислав

Великоморавска кнежевина је настала на територији данашње Чешке, Моравске, Словачке и дела Аустрије. Најпознатији великоморавски владар је био кнез Растислав. Он је настојао да спречи немачки утицај и позвао је хришћанске мисионаре из Византије.

Током друге половине IX века, два брата из Солуна – Константин (у монаштву Ћирило) и Методије, успешно су ширили нову веру на словенском језику. После смрти Ћирила и Методија, њихови ученици су протерани из Великоморавске кнежевине. У држави Западних Словена поново је преовладао немачки утицај.

За време наследника кнеза Растислава, Великоморавска кнежевина је почела да слаби. Одржала се до почетка X века, када су је освојили Мађари.

ВЕЛИКОМОРАВСКА КНЕЖЕВИНА

Соколар на медаљону из Великоморавске

Мађари у X веку

Мађари или Угри су првобитно живели на простору западно од Урала. Крајем IX века дошли су у Европу и населили се у Панонској низији.

Мађари су били номадски и ратнички народ. Из Панонске низије они су деценијама нападали и пљачкали околне, али и удаљене европске земље – Француску, Немачку, Италију и Шпанију. Од мађарских напада посебно је страдала Немачка.

Њихове походе ка Западној Европи зауставио је немачки владар Отон I. Он је поразио мађарску војску на реци Леху код Аугзбурга 955. године. После овог пораза Мађари су променили начин живота. Прекинули су номадски начин живота и прешли су на седелачки. Почели су да се баве земљорадњом и сточарством, трајно су се настанили у Панонији и основали државу.

Мађари су примили хришћанство из Рима. Покрштавање је завршено за време владавине кнеза Стефана, почетком XI века. Примање хришћанства је било од великог значаја за опстанак Мађара у Панонији. Кнез Стефан је од папе затражио и добио краљевску круну 1000. године.

Током наредних векова, Мађарска је постала значајна држава Средње Европе, која је имала велики утицај на балканске народе.

ДОСЕЉАВАЊЕ МАЂАРА У ЕВРОПУ

Предели мађарских насеља

Летњи пашњаци мађарских вођа

Правци пљачкашких похода

Правци досељавања Мађара

Мађари освајају Панонску низију

Мађарски пљачкашки походи на земље западне Европе урезали су се у памћење народа због своје окрутности. О томе сведочи и појава да се у неким местима Немачке вековима одржала молитва изговарана приликом свечаних црквених обреда: „Боже, спаси нас од стрела Мађара“.

2.3 ВИКИНЗИ (НОРМАНИ)

У периоду од IX до XI века, Нормани су предузимали бројне нападе на разне европске државе. Походи Нормана су у почетку били пљачкашки. Током времена, они су постали освајачки. Завршени су насељавањем делова европске територије, односно делова Француске, Енглеске, Русије и јужне Италије.

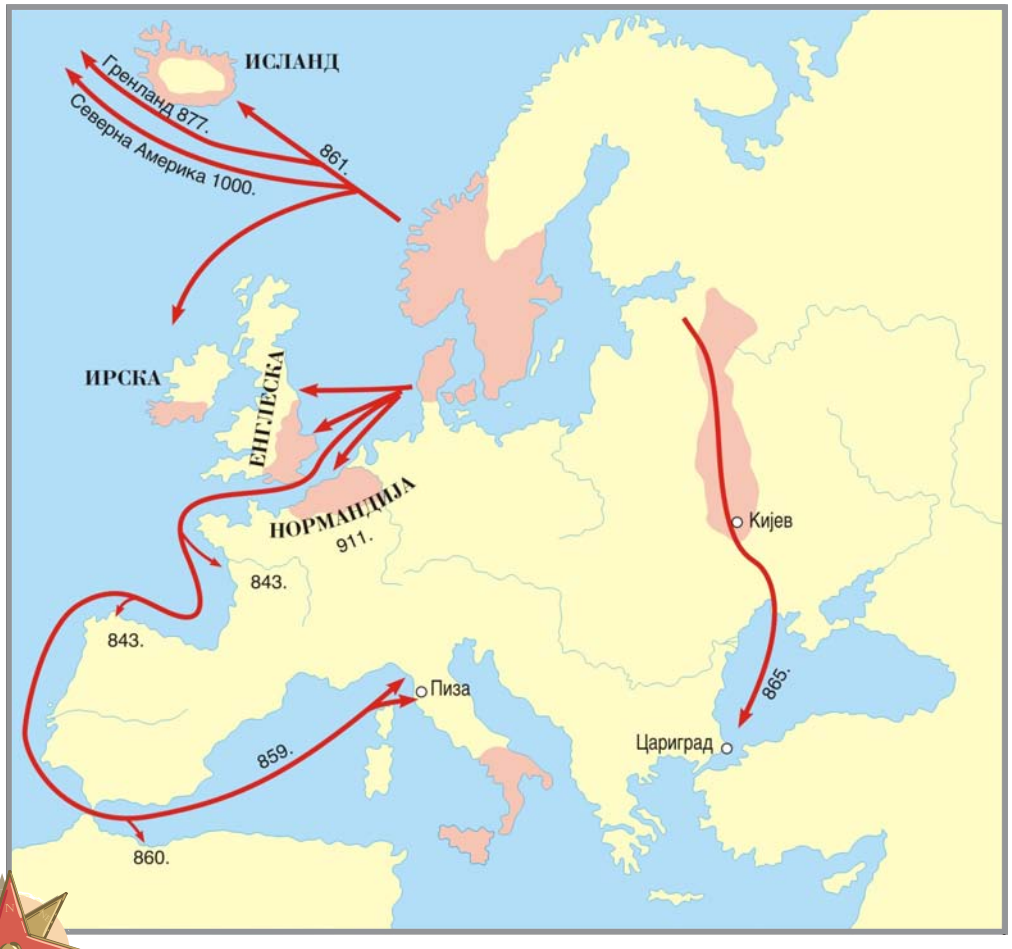

Викинзи или Нормани су били германски народ који је живео на простору данашњих држава: Данске, Норвешке и Шведске.

Викиншки шлем

НОРМАНСКИ ПОХОДИ И НАСЕОБИНЕ

Напади Нормана

Насеља Нормана

Детаљ викиншког мача

Викиншка освајања у Западној Европи

Један део норманских ратника је кренуо у правцу запада. Нападали су и пљачкали обале Западне Европе. Пловећи великим рекама, често су продирали дубоко у унутрашњост западноевропских земаља.

Наследници Карла Великог, ослабљени међусобним сукобима око власти, нису били у стању да зауставе норманска освајања. Француски краљ је почетком X века морао да уступи норманском вођи Ролану део северозападне Француске. Та област је касније добила име по новим господарима – Нормандија.

Нормани из Данске су током IX века освојили део британских острва. Њихово освајање је привремено зауставио крајем IX века најпознатији англосаски краљ Алфред Велики.

Британска острва су крајем V века населила германска племена Англи и Саси.

Напади Нормана на британска острва обновљени су у XI веку. Нормандијски владар Виљем, назван због својих успеха Освајач, освојио је Енглеску 1066. године.

Одлучујућа битка између Нормана и Англосаса одиграла се код Хестингса. Завршена је победом Виљема Освајача.

Битка код Хестингса,
таписерија из Бајеа из XI века

Варјази – постанак Кијевске Русије

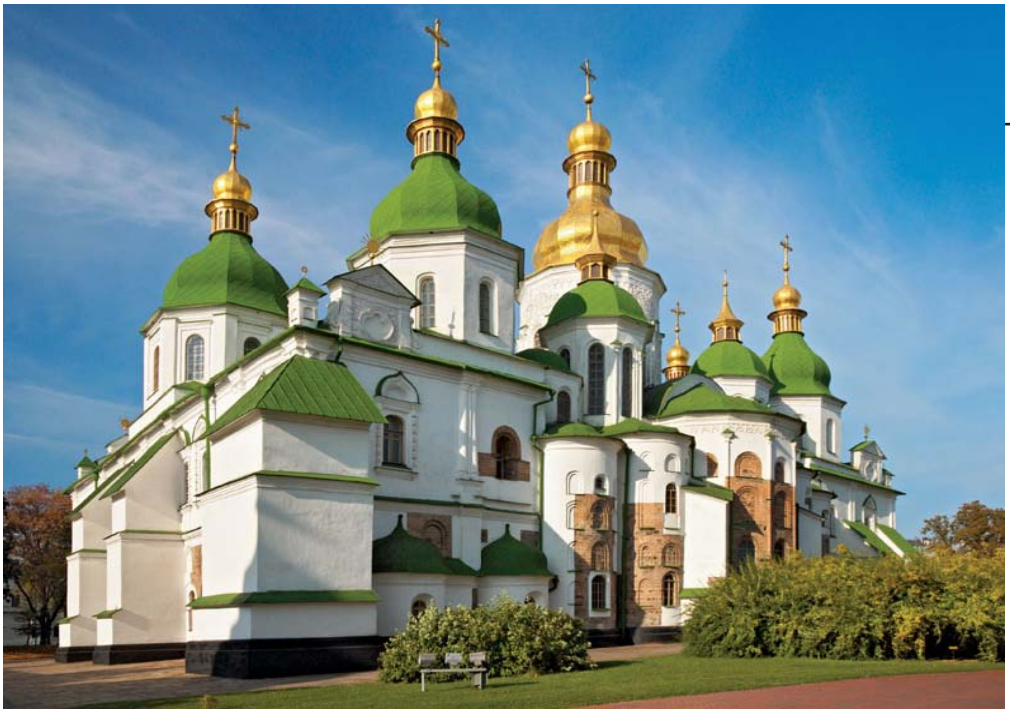
Други део Нормана, звани Варјази, кренуо је на исток и стигао до области које су населили Источни Словени. У савезу са словенским племенима, Варјази су основали државу у другој половини IX века. Та држава је добила име по варјашком племену Рус. Престоница државе је био град Кијев. Због тога је њихова држава позната под именом – Кијевска Русија. Оснивачем руске државе сматра се кнез Рјурик.

У Кијевској Русији, Варјази су се с временом стопили са покореним Словенима. Примили су њихов језик, обичаје и културу, односно Варјази су се пословенили.

Велики значај за развој Кијевске Русије имале су њене везе са Византијом. Иако су повремено ратовали, између њих су постојале развијене трговачке везе. Оне су допринеле ширењу утицаја Византије и продору хришћанства. Источни Словени (Руси) примили су хришћанство из Византије крајем X века.

Кијевска Русија је достигла врхунац свог развоја у првој половини XI века, за време владавине кнеза Јарослава. После његове смрти, држава се подели-

ла на неколико делова који су често међусобно ратовали. Средином XIII века, Кијевску Русију су освојили Монголи. Кнез Јарослав је био велики заштитник уметности. Међу бројним црквама које су подигнуте у његово време, издваја се црква Свете Софије у Кијеву.

Црква Свете Софије у Кијеву

Викинзи у Средоземљу

Трећа група норманских ратника кренула је у правцу југа, продрла у области Средоземља и стигла у јужну Италију. У јужној Италији је постојало више малих држава чији су владари често ратовали између себе. Део јужне Италије је био под влашћу Византије, а Сицилијом су владали Арабљани.

Нормани су ступали у службу јужноиталијанских владара као ратници и за ту службу су добијали освојене земље. С временом, они су постепено ширили своје поседе, завладали целом јужном Италијом, а затим су протерали Арабљане и заузели Сицилију. Од норманских поседа у јужној Италији и на Сицилији, образована је у XII веку држава позната под именом Сицилијанска краљевина или Напуљска краљевина.

Арабљани предају Сицилију Норманима

2.4 АРАБЉАНИ И ИСЛАМ

На Арабијском полуострву је створена држава која је у раном средњем веку имала значајну улогу у историји Средоземља и Европе. Државу су створили Арабљани. Арабљанска племена ујединила је нова вера – ислам, која је настала почетком VII века.

Арабљани

Оаза је плодан предео са водом у пустињи.

Арабљани су народ који је првобитно живео на Арабијском полуострву, чији највећи део чини пустиња. Бавили су се претежно сточарством. Гајили су камиле и овце. Арабљански сточари – номади, становници пустиње називају се бедуини. Земљорадња је била развијена само по **оазама** и уз морску обалу, где је било плодног земљишта.

Арабљани су живели у родовско-племенским заједницама. На њиховом челу су биле старешине које су се звале шеици. Племена су често ратовала између себе, због стоке, пашњака и оаза. Родовско-племенске заједнице су се током VI века распадале. Арабљанско друштво је почело све више да се дели на богате и сиромашне.

Арабљански сточар - бедуин

Ислам

Муслиман – од арапске речи муслим што значи покоран.

На Арабијском полуострву се почетком VII века појавила нова вера – ислам. Припадници исламске вере називају се **муслимани**.

Оснивач ислама је био Мухамед, трговац из града Меке. Мухамед је тврдио да постоји само један бог, Алах, који је њега одредио за пророка, да би народу објавио праву веру. Становници Меке у почетку нису прихватали нову веру. Због њиховог отпора, Мухамед је 622. године напустио Меку и преселио се у град Јатриб. Јатриб се од тада почео називати Медина, што значи „пророков град“. Мухамедово учење записано је у светој књизи муслимана која се зове Куран.

Муслимани рачунају време од Мухамедовог преласка из Меке у Медину. То је било 622. године.

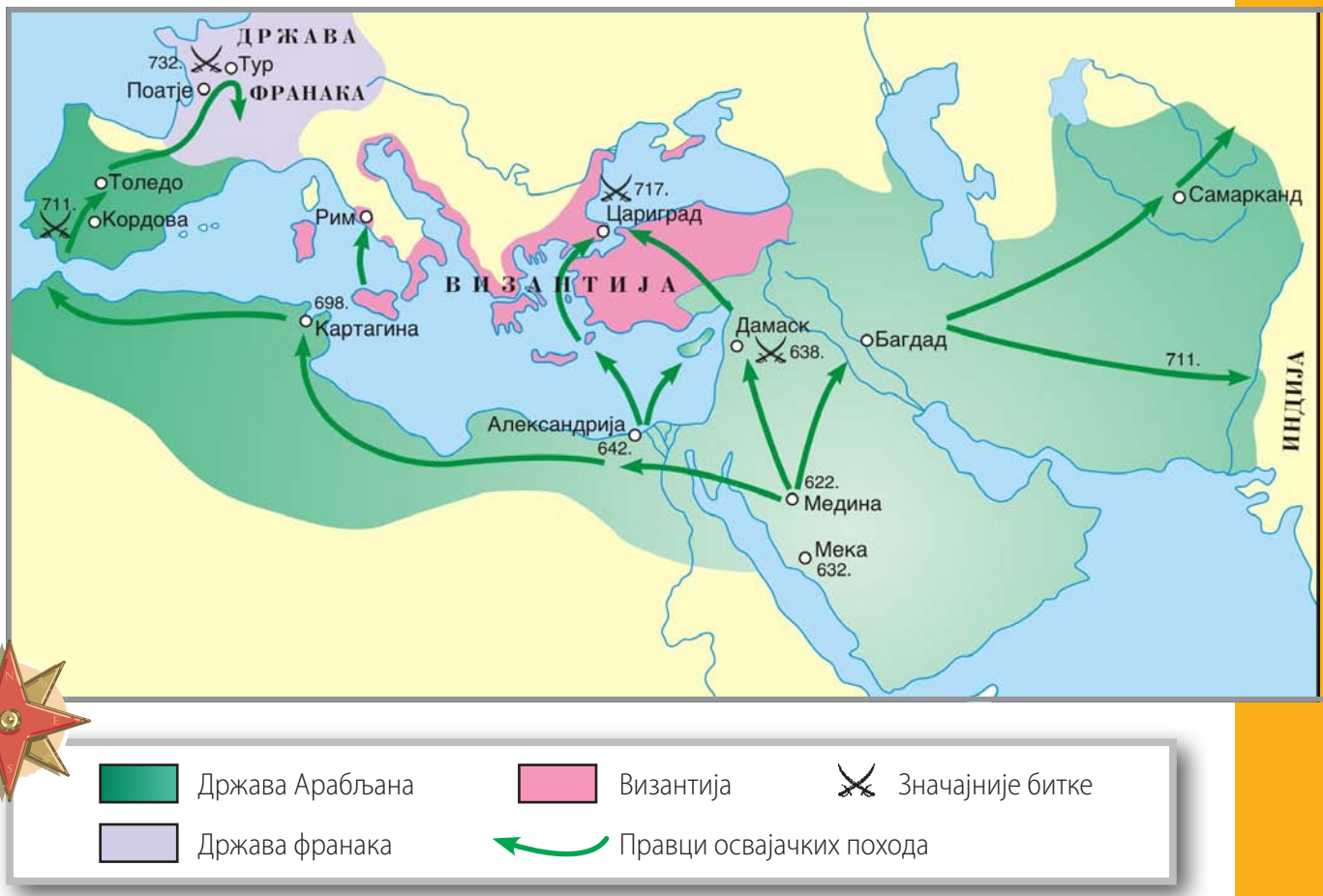
Страница из Курана

Мека је била, а и данас је, *свети град* муслимана. У Меки се налази каба или ћаба, камена грађевина у облику коцке. У њој се чува црни камен, метеорит, кога сви муслимани поштују као светињу. Сваке године хиљаде и хиљаде верника долазе у Меку да би се поклонили каби.

Освајања

Ислам је ујединио арабљанска племена. Уједињени Арабљани су створили моћну државу и у име бога, Алаха, кренули у освајања. У освојеним земљама ширили су исламску веру.
У VII и VIII веку Арабљани су освојили Сирију, Палестину, Персију, делове Мале Азије, северну Африку и велики део Пиринејског полуострва. Даље освајање Арабљана у Европи зауставили су Франци и Византинци. У свом највећем обиму, арабљанска држава се простирала од реке Инд на истоку до Атлантског океана на западу. Обухватала је делове три континента – Азије, Африке и Европе.

ДРЖАВА АРАБЉАНА

Средњовековни дамаст

Држава Арабљана се звала Калифат. Мухамедови наследници називали су се калифе. Они су били и верске старешине и владари државе.

Арабљанска држава је била разнородна држава, састављена од земаља и народа који су у прошлости имали различит развој. Током IX и X века, јединствена држава се почела распадати. Образовано је неколико самосталних исламских држава. Једна од њих била је у Шпанији, са центром у граду Кордови. Кордовски калифат се одржао до краја XV века. Највећи део азијских земаља Калифата освојили су средином XI века Турци Селџуци, народ из средње Азије.

Привреда

На подручју арабљанске државе дошло је до великог напретка у развоју занатства и трговине. У занатским радионицама израђивали су се разни предмети од стакла, дрвета и метала. Арабљанске занатлије су биле познате по производњи раскошних тепиха и финих тканина. Многе тканине и данас носе назив према центрима некадашње производње.

Тканина дамаст је добила име по Дамаску, главном граду Сирије. Муслин свила је названа према граду Мосулу, у данашњем Ираку.

Арабљани су били познати средњовековни трговци. Поред трговине робом коју су сами производили, они су били и посредници у трговини између Средоземља и далеких источних земаља – Кине и Индије. Преко Арабљана, европски народи су упознали нове пољопривредне биљке: пиринач, памук, конопљу, шећерну репу, дуд, кајсију и брескву. Захваљујући трговачким везама са Кином и Индијом, Арабљани су се упознали са открићима старих Кинеза: компасом, барутом и хартијом и пренели их у Европу.

Арабљани су пренели Европљанима и познати изум старих Индијаца – бројеве. Они се и данас користе под називом арапски бројеви.

Пренос робе на камилама кроз пустињу није се много променио од средњег века до данас

Начин ратовања старих Словена

Византијски писац псеудо-Макарије, описао је живот, обичаје и начин ратовања старих Словена. У његовом опису се, између осталог, каже:

„Племена Словена имају исте обичаје и слободна су, не допуштајући никако да буду поробљена или да се њима влада. Многољудна су и издржљива, лако подносећи и жегу и студен, и кишу и голотињу тела, и оскудицу хране. Пријатни су према онима који им долазе као странци и пријатељски их проводе од места до места, кудгод затраже. Своје заробљенике не задржавају у ропству неограничено време као остали народи, него им, после тачно одређеног рока, остављају на вољу да се, уз извесну откупнину, поврате у своју земљу, или остају тамо као слободни људи и пријатељи.

Станују у шумама и око река, по мочварама и при језерима којима се тешко прилази, и праве више излаза из места пребивања због опкољавања. Своје непријатеље радо нападају по шумовитим, уским и стрмим местима. Вешто се служе заседама и изненађењима и крађама, ноћу и дању, изводећи их на много начина.

Живот источних Словена, Сергеј Иванов

Словенски ратник

У прелажењу река вештији су од свих људи, и одлично издржавају у води, држећи у устима дугачке, за то израђене и скроз пробушене трске које допиру до површине воде и, кроз њих дишу, и по више часова.
Оружају се малим копљима, сваки човек са по два, а неки од њих и добрим, али тешко носивим штитовима. Служе се и дрвеним луковима и малим стрелицама које су намазане отровном течношћу.

Они не познају ни бојног реда, нити настоје да добро сложени бију бој, нити се појављују на голим и равничарским местима. А кад се догоди да се усуде упустити у праву битку, вичући крећу заједно мало напред па, ако се противници поплаше од њихове вике, нападају свом жестином, а ако не, одмах узмичу истим правцем. Беже у шуме од којих имају велику помоћ, пошто умеју вешто да се боре у теснацима."

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи *Византијски извори за историју народа Југославије* I, Београд 1955, стр. 130–141)

Карло Велики

Франачки писац Ајнхард, савременик и саветник Карла Великог, написао је његову биографију под називом „Живот Карла Великог", из које наводимо део:

„Тела бејаше велика и јака, стаса висока, али не преко реда, очи веома велике и живе, нос нешто већи него осредњи, прилично просед, лице ведро и весело. Непрестано се бавио јахањем и ловом, вежбао је тело честим пливањем.
Одевао се домаћом, франачком ношњом. У свечаним приликама би ишао у златом протканом оделу и у ципелама са драгим камењем, плашт би спајала златна копча, красила би га такође круна од злата и драгог камења. У јелу и пићу је био умерен, али опет, у пићу умеренији. Од јела се није могао тако уздржавати, па се често бунио да му пост не прија. Гозбе је припремао веома ретко и то само каквом свечаном згодом. За време јела би слушао какву музику, или му се читало. Речитост му је била велика и богата. Није се задовољио само матерњим језиком него се трудио да научи туђе језике; латински је тако научио, па је редовно тим језиком говорио баш као својим матерњим; грчки је више разумео, него говорио. Ревносно се трудио око наука, а учењаке је веома ценио и додељивао им велике почасти. Учио је да рачуна.

Портрет Карла Великог, Албрехт Дирер

Покушавао је и да пише. Међутим, то му је слабо ишло од руке, јер је прекасно почео."

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи А. Веселиновић, *Радна свеска из историје за VI разред основне школе*, Нови Сад 2003, стр. 6–7)

Монограм Карла Великог

Мухамед и племенске вође

Мухамед је био оснивач исламске вере, која се појавила у VII веку. Разговор који је, према легенди, Мухамед водио са племенским вођама, налази се у књизи „Живот Божјег посланика", арапског писца Ибн–Исхака.

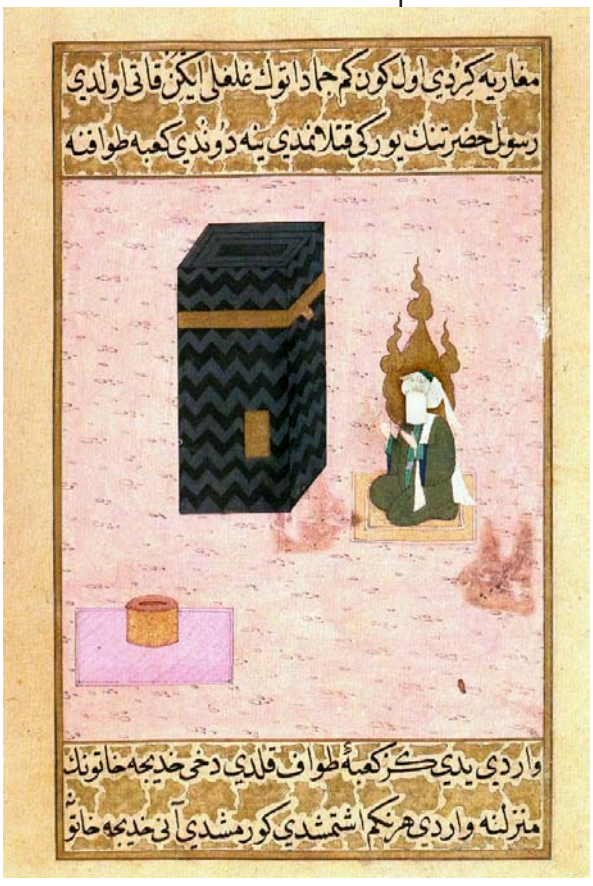
„Када је Мухамед с њима (племенским вођама) сео, они су рекли: ‚Ако си донео нову веру само зато да би дошао до богатства, сакупићемо ти међу собом толико да ћеш бити од свих нас богатији. Ако желиш власт, учинићемо те над нама господарем. Ако те савлада тај који ти се причиња, потрошићемо богатства своја тражећи за тебе лек".

Мухамед је рекао: „Нисам ја то о чему говорите. То што доносим не доносим зато да бих стекао ваша богатства, поштовање међу вама или власт над вама. Него ме Алах шаље к вама као посланика, предао ми је књигу (Куран) и наредио да вам будем гласник и опомена. Ако примите то што вам доносим, бићете срећни у овом и у будућем животу. Ако ме одбаците, ја ћу то претрпети ради дела које ми поверава Алах."

(Преузето из књиге Р. Михаљчић, Љ. Спаравало, С. Ћирковић, *Историјска читанка за VI разред основне школе*, стр. 8, Београд 1986)

Пророк Мухамед

Мухамед се моли испред кабе

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ

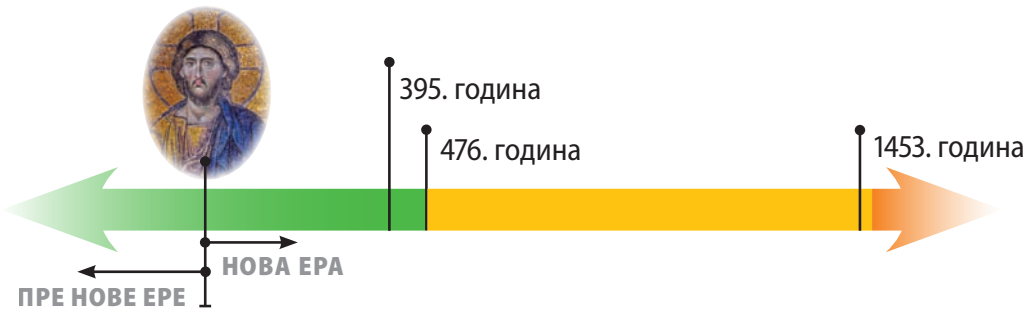
1. Други назив за Источно римско царство је Византија. Назив Византија потиче од: (Заокружи један тачан одговор)

а) имена старог грчког града на чијем месту је подигнута престоница

б) имена свог оснивача.

в) имена богиње која је била заштитница државе.

2. Погледај линију времена и одговори:

а) У ком веку је настало Источно римско царство?

б) У ком веку је престало да постоји Источно римско царство?

3. Прочитај текст и пронађи одговоре на следећа питања:
„Јустинијан (527–565) је био један од најпознатијих византијских царева. Покушао је да обнови Римско царство у његовим некадашњим границама. Да би то постигао, морао је да ратује против варварских држава које су створили Готи и Вандали. Те државе налазиле су се на Пиринејском и Апенинском полуострву и у Северној Африци. После великих ратних похода, византијска војска је освојила део државе Визигота на Пиринејском полуострву, уништила вандалску државу у северној Африци и државу Острогота на Апенинском полуострву. Тако је Византија загосподарила важним областима Средоземља. Изгледало је да је Јустинијан обновио Римско царство."

а) У ком веку је владао цар Јустинијан? _____

б) Због чега је цар Јустинијан ратовао против варварских држава? _____

_____

_____

4. На линију испред тачног одговора упиши **Т**, а на линију испред нетачног одговора упиши **Н**.

_____а) Словени и Авари су освојили Цариград.

_____б) За време цара Јустинијана, Словени су упадали у Византију и пљачкали је.

_____в) Словени и Авари су склопили савез против Византије.

_____г) После Арабљана, источну границу Византије почели су да нападају Персијанци.

5. Допуни реченицу тако што ћеш заокружити тачан одговор.

Крајем VII века у источни део Балканског полуострва доселили су се:

а) Бугари **б) Мађари** **в) Арабљани**

6. Стрелицама повежи догађаје и личности:

Франци су примили хришћанство	Карло Велики
Франачка је добила цара	Хлодовех
Каролиншка ренесанса	Карло Велики

7. Одговори:

а) Којим споразумом и када је подељена Франачка _____

_____

б) Наведи државе које су настале на простору Франачке државе:

_____

8. Заокружи један нетачан одговор:

а) Великоморавска кнежевина је била држава Источних Словена.

б) Константин и Методије су ширили хришћанство на словенском језику.

в) Кијевску Русију је основало варјашко племе Рус.

г) Нормани су у Јужној Италији и Сицилији основали државу под именом Сицилијанска краљевина или Напуљска краљевина.

9. Бројевима од 1 до 5 поређај догађаје хронолошким редом:

_____Крунисање Карла Великог за цара

_____Словенско-аварска опсада Цариграда

_____Прелазак Мухамеда из Мека у Медину

_____Пораз Мађара на реци Леху

_____Краљевска круна стиже у Мађарску

10. На линији поред појма напиши објашњење:

а) Ислам _____

б) Муслиман _____

в) Норман _____

г) Ромеји _____

3. НА ГРАНИЦИ ИСТОКА И ЗАПАДА
Како су се Срби снашли у новом окружењу

ВЛАСТИМИРОВИЋИ
ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ

СРБИ
ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА
ГЛАГОЉИЦА
ЋИРИЛИЦА

3.1. ДОСЕЉАВАЊЕ СРБА 64

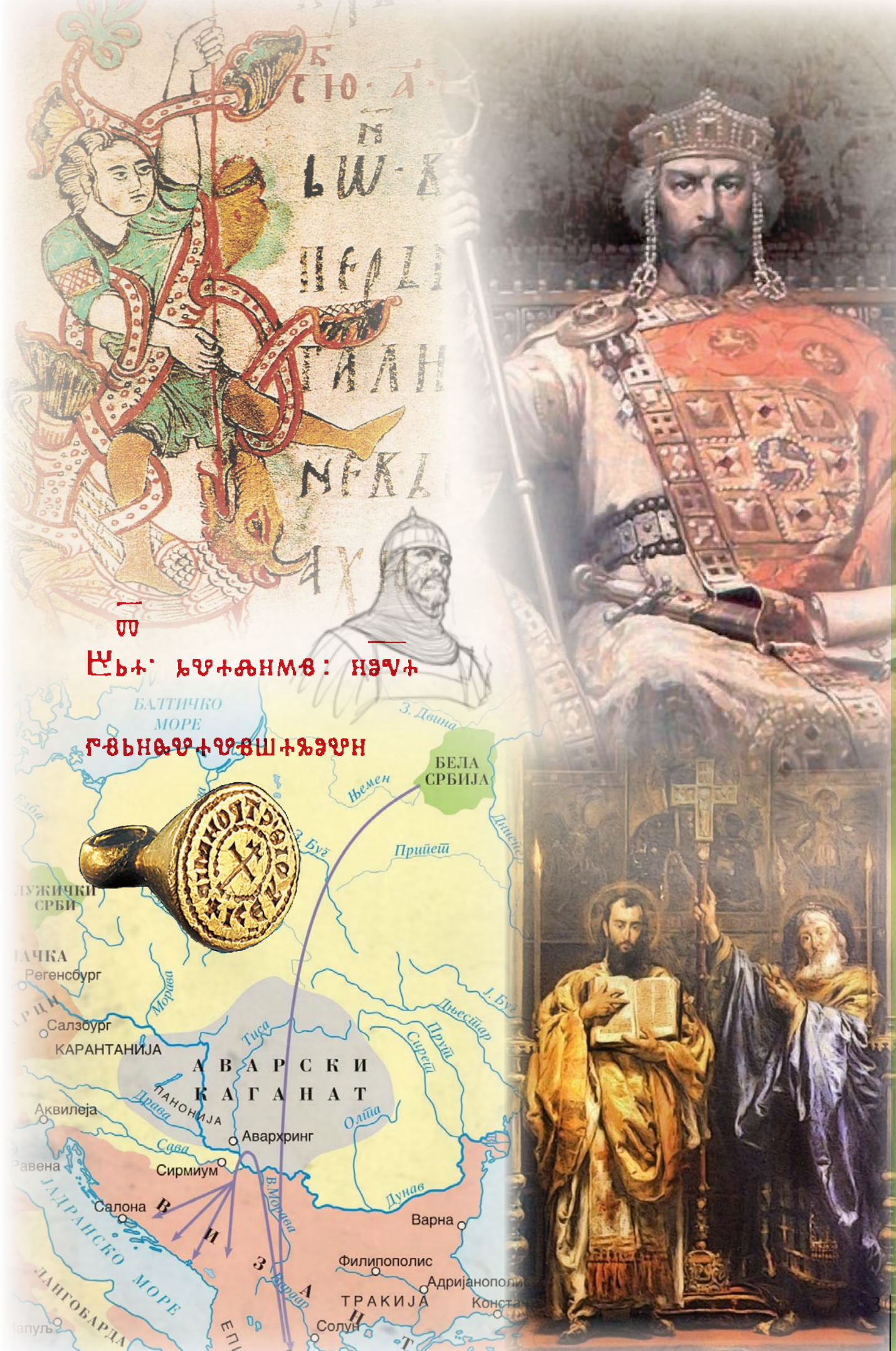
3.2. БАЛКАН И СРБИ У IX И X ВЕКУ 69

3.3. БАЛКАН И СРБИ У XI И XII ВЕКУ 73

3.4. ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА НА БАЛКАНУ 79

3.5. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 84

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 86

БАЛТИЧКО МОРЕ
З. Двина
Њемен
БЕЛА СРБИЈА
Прип'ет
Регенсбург
Салзбург
КАРАНТАНИЈА
АВАРСКИ КАГАНАТ
ПАНОНИЈА
Аквилеја
Аврахринг
Сирмиум
Салона
Варна
Филипополис
Адријанопоље
ТРАКИЈА
Солун
Морава
Тиса
Сава
Драва
Олт
Дунав
Прут
Сирет
Дњестар
ЈАДРАНСКО МОРЕ
ЛАНГОБАРДА

3.1 ДОСЕЉАВАЊЕ СРБА

Сеобе Словена су почеле у II веку и трајале су до VII века. Словени су се кретали у три правца – према истоку, западу и југу. Од Словена који су у време сеобе кренули према југу, формирала се група Јужних Словена. У ову групу спадају и Срби.

У првој половини VII века, Срби су се доселили на Балканско полуострво. На територијама које су заузели, засноваће своје државе у наредним вековима. У новој домовини Срби су дошли у додир са народима које су затекли приликом насељавања. Пошто су ови народи одранија ту живели називамо их ста-

Накит старих Словена

ПРАВЦИ НАСЕЉАВАЊА СРБА

роседеоци. У суседству Срба доселили су се, истовремено или касније, други народи. Њих називамо суседи. И једни и други утицали су на историјски развој Срба.

Постојбина Срба и насељавање на Балкану

Највећи део Јужних Словена већ се био населио на Балканском полуострву када су стигли и Срби. Предања о њиховом насељавању забележио је у X веку византијски цар и писац Константин Порфирогенит. Према приповедању Порфирогенита, Срби су живели под влашћу два брата у **Белој Србији**. Њихова постојбина налазила се вероватно изнад реке Дњепра, у данашњој Украјини. Један од браће повео је народ и уз дозволу византијског цара Ираклија (610–641) населио их у области јужно од Солуна, али су убрзо решили да се врате назад. Када су већ прешли Дунав предомислили су се још једном и одлучили да се ипак настане на подручју Византије. Овог пута цар им је препустио простране територије између Саве и обале Јадрана. Ту су се трајно задржали и створили своје прве државе. Део Срба који је остао на северу и данас се може препознати под именом Лужички Срби. Иако малобројни, Лужички Срби су задржали своју посебност и у немачком окружењу.

Коловрат - стари словенски симбол, вероватно представља сунце

Склавиније

Византија се налазила у великој кризи почетком VII века. На истоку су је угрожавали Персијанци, потом Арабљани, а на северу Словени и Авари. После насељавања Јужних Словена, највећи део Балкана остао је изван византијске власти, али се Царство није одрекло права на изгубљене територије. Пошто Византија није била у стању да се брани сама, склапала је савезе са једним варварским племенима да би се борили против других. Тако су и Срби и Хрвати добили допуштење од византијског цара Ираклија да се населе на Балкану, уз обавезу да помажу у одбрани Царства.

Простор настањен Словенима био је подељен између великог броја племенских скупина. Овај начин организације пренет је из постојбине на северу, а Византинци су га тада прозвали **склавиније.**

Попут осталих Словена, Срби су били подељени на више склавинија. На подручју које су населили, оне су прерасле у кнежевине, од којих се до средине X века одржало само неколико.

Уз обалу Јадрана и у његовом непосредном залеђу налазиле су се склавиније или **кнежевине**: Неретљана, позната и под називом Паганија (од реке Цетине до реке Неретве), Захумљана (од Неретве до Дубровника), Травуњана (од Дубровника до Боке Которске) и Дукљана (од Боке Которске до реке Бојане и у Зетској равници).

С друге стране планинског масива, који је одвајао приморске области од ширег залеђа, налазила се Србија. Њен централни део је био оивичен рекама Лимом, Ибром, Западном Моравом и Дрином. Она је обухватала и област Соли и крајеве у сливу реке Босне, који ће се касније издвојити у засебну кнежевину.

Склавиније – овим именом Византинци су обележавали племена или заједнице племена код Словена које су заузимале одређену територију и имале свог старешину.

Кнежевине – у раном средњем веку имају исто значење као и склавиније. Господар склавиније обично носи титулу кнез. У касније време кнежевином се назива свака територија којом влада кнез.

СКЛАВИНИЈЕ НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ

Однос према староседеоцима

Због сталних навала варвара у претходним вековима, староседелачко становништво се проредило, а то је довело и до промене начина привређивања. Староседеоци су напуштали равнице поред река, изложене нападима дошљака. Повлачили су се у велике утврђене градове, бежали ка обали мора, или у теже приступачне планинске области. Насељавањем Словена највећи део староседелаца остао је одсечен од центра Царства.

Када су се Срби доселили на Балканско полуострво, затекли су и староседеоце и Јужне Словене који су се ту недавно настанили. Бројнији и ратоборнији, Срби су овим Словенима наметнули своје име.

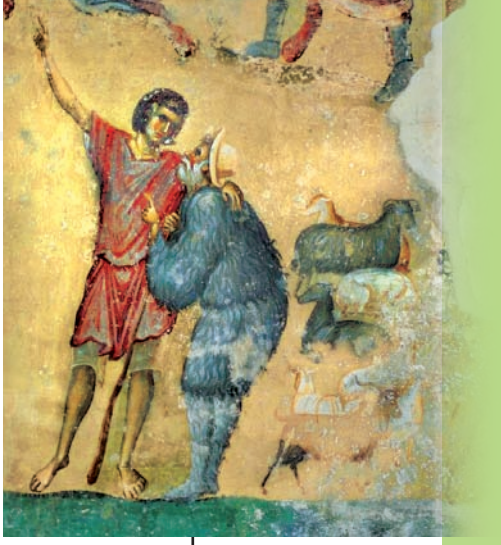
У унутрашњости полуострва најбројнији су били **Власи.** На подручју данашње северне Албаније, први пут у XI веку помињу се Албанци (Арбанаси). И Власи и Албанци су живели у планинским крајевима и бавили су се сточарством. Срби су насељавали **жупске крајеве** погодне за пољопривреду. Иако су између придошлих Срба и домаћег живља у почетку владали неповерење и сукоби, временом су постали упућени једни на друге.

Срби су размењивали своје производе за сточарске, које су нудили Власи. Живећи вековима једни поред других, Срби и Власи су се мешали, па се део Влаха утопио у бројније српско становништво, али су веће влашке скупине задржале свој језик и обележја.

Део Влаха прешао је на другу обалу доњег Дунава и заједно с тамошњим становништвом створио основу из које је настао румунски народ. Пошто су

Власи 1.) романизовани потомци поданика позног Римског царства које су Јужни Словени затекли у унутрашњости Балканског полуострва; 2.) сточари, житељи планинских крајева, живели су у заједницама званим катуни, са старешином на челу.

Жупски крај, жупа – плодна, питома област, обично уз реке, погодна за земљорадњу. Жупама су називане и области на које се држава делила ради лакшег управљања.

Представа пастира (Влаха) у манастиру Сопоћани

се Власи највише бавили сточарством, именица Влах се у српском језику почела користити и као ознака за сточара.

На рубовима простора насељеног Србима налазиле су се области које су непосредно биле потчињене византијском цару. На југу и југозападу, ближе Цариграду и Солуну, насељавао их је живаљ који је говорио грчким језиком. На јадранској обали и острвима остао је у употреби латински језик. Срби који су се нашли у њиховом окружењу подлегли су надмоћнијој култури и бивали хеленизовани или романизовани.

Онде где су Срби били бројнији, процес је био обрнут. Тако је становништво у романским градовима, на обалама јужног Јадрана с временом постало претежно српско. У овим градовима латински језик задржао се у култури, уметности и управи.

Хеленизација – ширење грчког језика и културе. Кажемо да је неко хеленизован када прихвати грчки језик и културу.
Романизација – ширење латинског језика и културе. Кажемо да је неко романизован када прихвати латински језик и културу.

СТАРОСЕДЕОЦИ НА БАЛКАНУ И СУСЕДИ СРБА У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Византија
Авари / Мађари
БУГАРИ Суседи Срба
ВЛАСИ Староседеоци

Срби и суседи

Срби су у новој домовини били окружени народима и државама који су утицали на њихов историјски развој. Западно од Срба налазили су се Хрвати. Током VII и VIII века, Хрватска је повремено признавала власт византијског цара. Од почетка IX века Франачка је заменила Византију у улози врховног господара. Хрватска је постала самостална у IX веку, али је већ 1102. прикључена Угарском краљевству. Највећим средњовековним хрватским владарем сматра се Томислав. Њему се приписује добијање краљевске круне.

На подручју између Саве и Драве налазила се кнежевина Славонија (Словиње). Она је наизменично признавала аварску, франачку и угарску власт, или је била самостална. На њу ће се хрватско име проширити тек много векова касније.

И пре но што су се Срби доселили, Аварска моћ је била уздрмана поразом под зидинама Цариграда 626. године. Осим повремених сукоба, није било већих додира између два народа. Аварска држава у Панонији одржала се до краја VIII века, када ју је уништила Франачка. На простор који су насељавали Авари доселиће се 896. народ са истока – Мађари. За разлику од Авара, они су се трајно настанили у суседству Срба. Мађари ће у наредним вековима вршити значајан политички и културни утицај на Србе.

Источно од Срба, своју државу основали су преци данашњих Бугара. Бугари су били номадско племе турског порекла и пре доласка на Балкан боравили су на северном Кавказу. Једна група, с каном Аспарухом на челу, упутила се ка западу све до ушћа Дунава у Црно море. Покушај Византинаца да отклоне нову опасност завршио се неуспехом. Бугари су 680. прешли Дунав и населили се на простору између Дунава и планине Балкан, у данашњој северној Бугарској. Наметнули су власт Словенским племенима која су ту живела и основали су државу.

Представа бугарског ратника-коњаника на медаљону

Временом су се Бугари измешали са Словенима. Из те мешавине, у којој је превладао словенски језик а очувало се бугарско име, поникао је бугарски народ. После дугогодишњег ратовања с Византијом, Бугарска првих деценија IX века креће у освајања ка западу. Од тога времена Бугарска почиње да има снажнији утицај на прилике у српским земљама.

3.2 БАЛКАН И СРБИ У IX И X ВЕКУ

Током IX и X века српске кнежевине развијале су се под великим утицајем суседних сила. У источном делу Балканског полуострва за превласт су се борile Бугарска и Византија. У западној половини полуострва одлучујућу улогу имала је Франачка. Срби су насељавали територију на којој су се додиривали, а често и сукобљавали, политички и верски утицаји држава са истока и са запада Европе. Из тог времена потичу докази о најстаријој српској династији, Властимировићима.

Византија и Бугарска у борби за превласт на Балкану

Од VIII до X века водила се стална борба између Бугарске и Византије за превласт над источном половином Балканског полуострва. И једна и друга држава покушавале су да потчине својој власти што већу територију.

Византија је споро, али упорно ширила власт од обала мора ка унутрашњости полуострва. Византијско присуство у српским земљама почело се јаче осећати од времена цара Василија I (867–886). Он је учврстио византијске позиције на обали Јадрана, наметнуо врховну власт српским кнежевима и покренуо нови талас покрштавања.

Цар Симеон Бугарски

Бугари, привремено заустављени у ширењу ка југу, освојили су простране поседе на западу. Западна граница њихове државе протезала се од реке Тисе, према Франачкој, до обала Јонског мора у данашњој Албанији.

Средњовековна Бугарска је највећи успон доживела за време владавине Симеона (893–927). Искористивши војну надмоћ, Симеон је од Византије изнудио царску титулу, али није успео да освоји Цариград. У новом царству архиепископија је уздигнута на ранг патријаршије. Бугарска је стекла нове територије, а словенска писменост и култура незадрживо су се ширile Балканом.

Надмоћ Бугарске није била дугог века. За време Симеоновог наследника она почиње да слаби. Након раздобља мира током којег је Византија ојачала, Прво бугарско царство подлегло је у рату са надмоћнијим непријатељем. Византија је освојила Бугарску 971, али само за кратко. Бугарско царство обновљено је под Самуилом 976. године и одржало се до 1018.

БУГАРСКА У ВРЕМЕ ЦАРА СИМЕОНА

Властимировићи – најстарија српска династија

Вођа који је довео Србе на Балкан у VII веку основао је најстарију српску **династију**. Његови потомци владали су Србијом неколико столећа. По кнезу Властимиру, првом владару из овог рода о коме се нешто зна, династија је прозвана Властимировићи.

Династија – породица која има наследно право на власт у једној земљи. Власт се обично наслеђује с оца на сина или међу браћом.

У време Властимирове владавине, средином IX века, Србија је увучена у сукобе између Византије и Бугарске. Повод за њихово мешање били су сталн сукоби међу члановима српског владарског рода. Прилике у Србији су у највећој мери зависиле од односа снага Бугарске и Византије. Она држава која је била надмоћнија, наметала је свој утицај, врховну власт и кандидата за српски престо. Поврх свега, Србија се налазила на путу територијалног ширења Бугарске.

Печатњак српског кнеза Стројимира (син кнеза Властимира), из друге половине IX века

Пораз Византинаца у сукобу са војском цара Симеона

Кнез Властимир и његов наследник успели су да се одупру бугарским нападима. Почетком X века владало је раздобље мира између Византије и Бугарске. То је омогућило кнезу Петру да се одржи више од 20 година на власти. Бугарски цар Симеон је тада био свемоћан на Балкану. Он је по својој вољи збацивао и постављао српске кнежеве, али они су се врло брзо окретали Византији. Због тога је бугарски цар одлучио да освоји Србију. После једног неуспелог похода Симеон је освојио Србију и страховито је опустошио.

Бугарска власт у Србији потрајала је само до Симеонове смрти 927. године. У Бугарској је завладао метеж. Тада је Властимиров праунук Часлав успео да побегне из бугарског заробљеништва и домогне се власти у Србији. Уз помоћ византијског цара, чију је врховну власт признао, обновио је опустошену земљу и проширио њене границе. Кнез Часлав је последњи познати владар из династије Властимировића. Погинуо је око 950. у сукобу с Мађарима.

Франачки утицај на Балкану

У источном делу Балканског полуострва најважније државе биле су Византија и Бугарска. У његовом западном делу ту улогу је од краја VIII века преузела Франачка. За време дугогодишње владавине Карла Великог (768–814), Франачка држава се највише проширила према истоку. Припојила је државе Лангобарда, Авара, Баваpаца и Словенаца, и пре краја VIII века избила на Балкан. На истоку њена власт је привремено обухватала и Срем. Неке области су трајно припојене (словеначке земље), док је другима наметнута врховна власт, уз постављање кнежева из редова локалних владарских родова (Хрватска, Славонија).

Против франачке власти у Славонији избио је 819. велики устанак под вођством Људевита Посавског. Пред надмоћном франачком војском он се 822. године склонио код Срба, за које је хроничар ових догађаја, франачки писац Ајнхард, навео „да држе велики део **Далмације**".

Људевит је потом пребегао у Хрватску, где је и убијен. Након опадања моћи и поделе Франачке, њен утицај је ослабио у другој половини IX века. Франачко присуство у западној половини Балкана имало је велики значај за развој феудалних односа и за ширење западне културе и хришћанства.

Далмација – једна од провинција Римског царства на Балкану. Обухватала је широко подручје од данашње западне Србије до Истре и од северне Босне до обала Јадрана. Од средњег века до данас под Далмацијом се подразумева обала источног Јадрана до Боке Которске и њено непосредно залеђе.

Фрушка гора – сигуран траг о владавини Франака у Срему остао је у називу једине сремске планине – Фрушке горе. У старом српском језику Франци су се називали Фрузи. Назив Фрушка гора могао би се данас превести као Франачка планина.

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У IX И X ВЕКУ

Српске склавиније

Србија

Хрватска

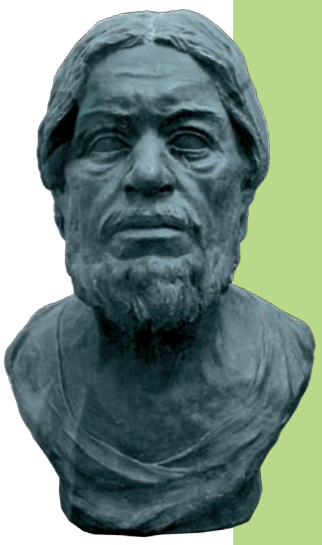
Смењивање Бугарске и Византијске Власти

Границе Србије у доба кнеза Петра (892-917.) и кнеза Часлава (928-950.)

Границе српских држава половином века

3.3 БАЛКАН И СРБИ У XI И XII ВЕКУ

После пропасти Првог бугарског царства, на Балкану је избило више устанака с циљем да се обнови бугарска држава. Највећи и најдуготрајнији устанак био је онај под вођством Самуила (976–1018). Након угушења Самуиловог устанка, Византија је обновила власт над највећим делом Балкана. Током XI века и у првој половини XII века, српске кнежевине Дукља и Рашка водиле су сталну борбу за ослобађање од византијске власти. У исто време Босна се јавља као засебна држава, с баном на челу. Од почетка XII века Угарска постаје важан политички чинилац на Балкану. Током истог столећа Византија и Угарска бориле су се за превласт на Балкану. У те сукобе биле су увучене и српске државе.

Цар Самуило

Устанци против византијске власти

Велики устанак против византијске власти избио је 976. године, само пет година после пропасти Првог бугарског царства. Средиште побуњеничког покрета било је у области Охрида и Преспе, а намера устаника била је да обнове Бугарско царство. Користећи се невољама младог цара Василија II (976–1025), Самуило је врло брзо загосподарио огромним простором, од јужне Грчке до Дунава и Саве. И српске кнежевине биле су принуђене да му се покоре.

Када је цар Василије II учврстио власт, одлучно се посветио уништењу Самуилове државе. Војевање против Самуила, који се у међувремену прогласио царем Бугара, трајало је неколико деценија. Судбину Бугарског царства одлучио је тежак пораз Самуилове војске у бици на Беласици 1014. године. Иако је Самуило умро видевши последице пораза, држава коју је створио одржала се до 1018. године. Цар Василије II померио је византијске границе до Саве и Дунава, први пут после Јустинијановог времена.

Да би покорене области лакше прихватиле византијску власт, Василије II је настојао да што мање дира у затечене обичаје. Тако је, рецимо, порез наплаћиван у пољопривредним производима, а не у новцу. Међутим, његови наследници убрзо су почели да поништавају Василијеве одлуке. Становништво је притиснуто превеликим новчаним дажбинама. У томе је лежао главни разлог нових устанака. Током XI века, житељи једног дела Балканског полуострва два пута су се дизали на устанак у намери да збаце византијску власт и обнове Бугарско царство. Византијска војска је оба пута брзо угушила те устанке.

Тврђава из Самуиловог времена у Охриду

Једна од престоница Самуиловог царства налазила се у Охриду. Тврђава која је подигнута на узвишењу изнад града потиче из Самуиловог времена.

САМУИЛОВО ЦАРСТВО

Успон Дукље

Дукља је била најјужнија српска приморска кнежевина. Она је у XI веку доживела нагли успон. Крајем X и почетком XI века на њеном челу, као Самуилов вазал, налазио се кнез Јован Владимир. После пада Самуиловог Бугарског царства, Дукља је доспела у круг византијских вазалних држава.

Дукљански кнез Стефан Војислав није се мирио с таквим стањем. Почевши од 1034. године он се упорно борио против Византије. После почетних неуспеха и заробљавања, у неколико наврата поразио је царску војску. Од тада је био потпуно самосталан у вршењу власти, уз симболично признавање византијског цара за врховног господара. Држава Стефана Војислава обухватала је, поред Дукље, Травунију и Захумље.

Дукља се простирала од Боке Которске до реке Бојане и у Зетској равници.
Травунија је област између Боке Которске и Дубровника.
Захумље је област између Дубровника и Неретве.

Михаило, син и наследник Стефана Војислава, у почетку није напуштао византијску заштиту. Касније је ипак помагао устанике против Византијске власти. Михаило је први српски владар који се крунисао за краља, а први пут је поменут с новом титулом у једном папском писму из 1078. године. Добијањем

Дукљански краљ Михаило подигао је цркву св. Михаила у Стону. Његов портрет насликан је у унутрашњости цркве.

краљевске титуле, Михаило је потврдио потпуну независност своје државе у односу на Византију.

На престолу га је наследио краљ Бодин. Још пре устоличења, Бодин је ступио у пријатељске односе с Норманима из јужне Италије. Њихова најезда на Византију (1081–1085) омогућила му је да привремено заузме Босну и Рашку. Дукљанска држава је тада имала највећу територију.

ДУКЉА У XI ВЕКУ

Дукља
Босна и Рашка
Неретљани
Хрватска
Византија
Насеља
Епископија
Надбискупија
Надбискупија

ПОРОДИЧНО СТАБЛО ДУКЉАНСКЕ ДИНАСТИЈЕ

- Стефан Војислав
- Михаило
- Бодин
- Ђорђе

После протеривања Нормана са Балкана, Бодин је у сукобима с Византинцима заробљен, али је враћен на престо као византијски вазал. Након Бодинове смрти почетком XII века, Дукља је ушла у раздобље непрекидних сукоба око престола. Тежиште борби за ослобођење од византијске власти пренело се у Рашку.

Дукља и Зета – оба назива коришћена су за обележавање области и државе која се простирала на делу територије данашње Црне Горе. Старији назив Дукља потиче од имена античког града *Doclea*, чији се остаци и данас виде у близини Подгорице. Назив Зета потиче од истоимене реке и жупе у њеном сливу. Од средине XIII века потиснуо је првобитно име Дукља.

Продор Угарске на југ

До краја X века, Мађари су се усталили у својој новој држави. До тада је и процес покрштавања узео маха. Позвавши мисионаре из Немачке, кнез Геза је свој народ и земљу увео под окриље западног хришћанства. Покрштавање је у највећој мери довршио Стефан. То му је дало основа да од папе затражи краљевску круну, коју је добио 1000. године.

Краљ Стефан I је донео законе, организовао дворске службе, почео ковати новац и сломио отпор полузависних племенских вођа. Такође је поделио земљу на жупаније, са утврђеним градовима као њиховим средиштима и дао их на управу жупанима.

Угарски краљ Стефан I

Иако су Стефанове реформе биле корисне, требало је времена да дају резултате. После његове смрти 1038. године, завладало је раздобље унутрашњих борби и паганских буна. Тек је краљ Ладислав I (1077–1095) успео да учврсти краљевску власт и да створи услове за освајања на рачун суседа. Држећи под својом влашћу Срем, Угарска је најкасније до 1091. године освојила читаву Славонију. Исте године започете су борбе за покоравање Хрватске. Последњи хрватски владар, Петар, поражен је и убијен у бици на планини Гвозду, а Хрватска се коначно нашла у границама Угарске 1102. године. Иста судбина задесила је и Далмацију три године касније.

После ових освајања, Угарска је постала једна од најзначајнијих држава на Балкану и Јадрану. Такав положај изазвао је непријатељство са Византијом и Венецијом. Током већег дела XII века Византија и Угарска су се надметале за превласт на Балканском полуострву. Борба с Венецијом за власт на далматинској обали потрајала је и наредних векова, с променљивом срећом.

Тридесетих година XII века Угарска је успела да наметне врховну власт Босни. У одмеравању снага с Византијом, Угарска се у великој мери ослањала на Србију. Цар Манојло I Комнин

(1143–1180) привремено је надјачао Угре. Проширио је власт на Босну, Срем и Далмацију и наметнуо свог кандидата за угарски престо. Овакво стање потрајало је до Манојлове смрти 1180. године.

УГАРСКА ОСВАЈАЊА НА БАЛКАНУ У XI И XII ВЕКУ

Босна

Босна се први пут помиње средином X века као део Србије. До краја тог века успела је да се одвоји од Србије, али не и да сачува самосталност. Зна се да су Босни наметнули врховну власт Самуилово царство, затим Византија, а крајем XI века Дукља. Положај Босне из основа се променио када је Угарска избила на обале Јадрана 1105. године. Притиснута непријатним суседством Угарске на северу, западу и југозападу, Босна је убрзо постала њена вазална држава. Владари Босне почели су да носе титулу бан. У то време помиње се први босански бан, Борић, којег су Угри довели на власт. Као угарски савезник, учествовао је у борбама против Византије.

Велики жупан је титула коју је носио владар Србије од почетка XII века до крунисања Стефана Немањића за краља, почетком XIII века.

Српски велики жупани

После слома Самуиловог царства 1018. године, већи део Србије дошао је под непосредну византијску власт. На преосталом делу њене територије власт је препуштена члану локалног владарског рода. О приликама у Србији током XI века веома се мало зна. Њени владари носили су у XII веку титулу **великог жупана**.

Најстарији познати владар с овом титулом био је Вукан. Он се сматра родоначелником династије Вукановића, која ће владати Србијом до шездесетих година XII века. Средиште српске државе тада се налазило у области између Лима, Ибра, Мораве и Дрине. Вуканови ратни походи против Византије крајем XI века указивали су на смер каснијег ширења Србије – ка плодним долинама у поречјима Мораве и Вардара и на Косову.

Водећу улогу у борби против Византије коју је у XI веку имала Дукља, сада преузима Србија. Она се у овом надметању са вишеструко надмоћнијим противником ослањала на непријатеље Византије, највише на Угарску. Савезнички односи са Угарском учвршћени су браком ћерке великог жупана и угарског престолонаследника Беле II. Византинци су успевали да осујете сваки покушај великих жупана да се ослободе подаништва цару.

Ипак, у раздобљима између два сукоба, српски владари морали су се покоравати царевој вољи. Он их је постављао и смењивао, судио им и захтевао од њих помоћне војне одреде. Иако нису успели да остваре своје тежње, велики жупани су припремили терен Стефану Немањи – да се избори за самосталност Србије.

ПОЛИТИКА СРПСКИХ ВЕЛИКИХ ЖУПАНА

- Покушаји ослобађања од византијске власти
- Освајачке тежње ка југу и југоистоку
- Породичне везе са европским дворовима

Србија и Рашка – оба назива коришћена су за обележавање средњовековне Србије. Назив Србија је старији. Рашка се јавља касније, а настала је од имена града Раса у којем је било седиште епископије и прва српска престоница.

Градина над Пазариштем код Новог Пазара

У околини Новог Пазара откривено је више утврђења за која се претпоставља да могу бити остаци старог Раса, прве српске престонице. Једно од њих удаљено је 12 километара од Новог Пазара и познато је под називом Градина над Пазариштем.

3.4 ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА НА БАЛКАНУ

Из црквених центара под влашћу Цариграда и Рима покретани су мисионарски подухвати како би се покрстили Словени на Балкану. Срби и Хрвати покрштавани су у два наврата – први пут у VII веку, а други пут у IX веку. Бугари су примили хришћанство у IX веку. Највећи значај за ширење хришћанства међу Словенима имало је проповедање на словенском језику. Ради тога су створена словенска писма глагољица и ћирилица. То је била заслуга браће Константина, познатијег по монашком имену Ћирило, и Методија. Покрштавање на словенском језику почело је у Моравској, али је трајни успех постигло тек међу Словенима на Балкану.

Громовити знаци - словенска амајлија против грома у доба паганства

Значај покрштавања

Пагани су многобошци.

У време када су се населили на Балканском полуострву, сви словенски народи били су **пагани**. Већ од првих година живота у новом окружењу, Словени су били изложени настојањима да им се наметне нова вера. Мисионарски подухвати покретани су из хришћанских средишта у суседству – из Византије, Рима, касније и из Франачке. Ширење Христовог учења била је једна од најзначајнијих обавеза хришћанских владара.

Уз нову веру Словени су прихватали и културу, правила понашања и поглед на свет. Учинивши их делом хришћанског света, хришћански владари лакше су им наметали свој утицај и власт. Покрштавање је, према томе, било веома делотворно политичко средство, а оно је доносило користи и другој страни. Представници племенске аристократије и владарских родова обично су међу првима прихватали нову веру. На тај начин учвршћивали су повлашћени положај и подизали себи углед међу сународницима.

Покрштавање Срба и Хрвата

Први покушај покрштавања Срба и Хрвата предузет је убрзо по њиховом доласку на Балкан у VII веку. На подстицај цара Ираклија, покрштавање су вршили проповедници послати из Рима. Овај подухват није донео много успеха јер је Византија још увек била ослабљена претходним ратовима и словенским најездама.

Нови талас покрштавања уследио је тек у IX веку. У Хрватској је одлучујућу улогу имало франачко свештенство. Учвршћивању нове вере послужило је и оснивање епископије у Нину која је добила духовну надлежност над тери-

Ранохришћански крст

Из првих векова хришћанства међу Јужним Словенима мало тога је остало. Цркве су у то време обично грађене од дрвета које није одолевало времену. Пронађени мали ручни крстови сведоче о постепеном ширењу хришћанства.

торијом Хрватске. У српским земљама покрштавање већих размера и трајнијих резултата вршено је за време владавине византијског цара Василија I око 867–874. године. У то време јављају се први чланови династије Властимировића са хришћанским именима. Највећу улогу у христијанизацији Срба и Хрвата у IX веку имали су црквени центри у градовима на источној обали Јадрана. Због тога се нова вера у то време ширила углавном на латинском језику.

Христијанизација је дуготрајан процес. Она почиње од владара и властеле, а за ширење у народу потребно је много времена, материјалних средстава и људи. Села су била теже приступачна па су се међу сеоским становништвом многобожачка веровања и обичаји дуже одржали. Стога је покрштавање у Србији довршено тек почетком XIII века, за време архиепископа Саве Немањића.

Прва хришћанска имена у породици Властимировића била су Стефан и Петар и носили су их Властимирови унуци.

Христијанизација је ширење хришћанске вере..

Покрштавање Бугара

Бугари су се од доласка на Балкан дуго опирали хришћанској вери. Тек је кан Борис 864. одлучио да позове франачке проповеднике. Византија је сматрала Бугарску својим подручјем интереса и одлучно се успротивила његовој одлуци. Застрашен византијском војном силом, Борис је ипак препустио мисионарски рад грчким свештеницима из Византије. Кан је први дао пример својим поданицима и покрстио се узевши име Михаило, по свом куму византијском цару. Тако се Бугарска трајно приклонила источном хришћанству. Установљена је архиепископија под врховном влашћу цариградског патријарха.

Покрштавање Бугара - минијатура
из средњовековног рукописа, збирка Ватиканске библиотеке

Моравска мисија – Ћирило и Методије

Највећи значај за ширење хришћанства међу Јужним Словенима и стварање њихове средњовековне културе имало је проповедање на словенском језику. Почеци овог подухвата, међутим, нису везани за област Балкана. Године 863, кнез Моравске Растислав затражио је проповеднике из Византије који би ширили хришћанство у његовој земљи. Растислав је тиме желео да се одупре франачком свештенству које је одранније вршило покрштавање у Моравској. До тада проповедање хришћанства међу Словенима обављало се на грчком или латинском језику, који су били страни великој већини нових верника.

Великоморавска кнежевина или Моравска настала је средином IX века на територији данашње Чешке, Моравске, Словачке и дела Аустрије.

Мисионари којима је цар поверио ову мисију били су учена браћа из Солуна Ћирило и Методије. Да би Христову реч учинили разумљивом Словенима, добили се одобрење да проповедају на словенском језику. С тим циљем Константин Ћирило је створио прво словенско писмо **– глагољицу** – и превео најважније богослужбене књиге на словенски језик. Тај први словенски језик на којем се писало назива се старословенски. За његову основу узет је језик Словена из залеђа Солуна.

Рад солунске браће у Моравској био је од самог почетка ометан од немачких свештеника. Ћирило и Методије били су принуђени да се у Риму правдају и траже одобрење од папе за свој рад. Ћирило се онде замонашио и убрзо потом умро. Методију, међутим, папина подршка није много помогла. После повратка из Рима, наишао је на још оштрији отпор. У раду су га упорно ометали немачки свештеници па је чак три године провео у тамници. Све ове невоље нису га поколебале да до смрти 885. године обавља мисију због које је био послат међу Словене.

Ћирило (Константин) и Методије

МИСИОНАРСКА ДЕЛАТНОСТ ЋИРИЛА И МЕТОДИЈА

Методијеви ученици на Балкану

Дело Ћирила и Методија у словенским кнежевинама Моравској и Доњој Панонији није дуго надживело своје творце. Одмах после Методијеве смрти његови ученици били су изложени прогонима. Они који су избегли тамницу упутили су се ка југу. Највећи број њих нашао је уточиште у Бугарској. За своју просветитељску делатност добијали су подршку бугарских владара. Доласком Методијевих ученика створене су основе за развитак јужнословенске писмености и књижевности. Из истог разлога христијанизација је брже напредовала.

Два најзначајнија средишта ране словенске писмености и проповедништва били су Преслав, бугарска престоница, и

Црква светог Наума на обали Охридског језера

Охрид. Методијеви ученици Климент и Наум за кратко време су подучили велики број следбеника у Охриду. Реч божија на словенском језику почела се брзо ширити Балканом, а током X века стигла је и у српске земље. Иако су основе хришћанства међу Србима положене у IX веку и на латинском језику, оно се чврсто укоренило тек са словенском службом.

Мирослављево јеванђеље је најстарији сачувани ћирилички рукопис написан у целости на српском језику. Јеванђеље је писано крајем XII века за хумског кнеза Мирослава, брата Стефана Немање.

Детаљ из Мирослављевог јеванђеља

Глагољица и ћирилица

Методијеви следбеници донели су са собом на Балкан глагољицу и старословенски књижевни језик. Глагољска писменост нарочито се неговала у Охриду, као и у приморским областима Хрватске. Међутим, већ у X веку створено је, вероватно у Преславу, ново и једноставније словенско писмо – ћирилица. Ћирилица ће с временом сасвим истиснути глагољицу из употребе.

Глагољица се најдуже задржала код Хрвата, где се у неким крајевима користила све до XIX века. За то је највише било заслужно ниже свештенство, нарочито оно ван градова. Ови свештеници добили су назив глагољаши због употребе глагољских обредних књига и словенског језика у божјој служби.

Башчанска плоча, један од најстаријих споменика писаних глагољицом

Настанком словенских азбука – глагољице и ћирилице – и књижевног језика створене су основе за развој књижевности. Највећи део ране јужнословенске књижевности чинили су преводи грчких текстова. Постепено се појављују и самостални ствараоци, као на пример, Климент или монах Храбар. Старословенски језик био је језик намењен свим Словенима. Али пошто су с временом разлике међу језицима словенских народа постале све веће, старословенски језик се разделио на неколико подврста. Оне су биле прилагођене језику и изговору Срба, Хрвата, Бугара и Руса.

Ѡ Ѡ҃ьц҃ ѣ҃ᲂᲂнмѳ: нᲂѵ҃	Братие, хвалимь и отьца	Браћо, хвалимо и оца
ꙗьнѳѵ҃ᲂѵ҃ѳш҃ѣᲂѵ҃н	пьрижвавьшаго ви	који вас је призвао

Глагољица Ћирилица Данашњи изглед ћирилице

3.5 АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ

Србија одолева бугарским нападима у IX веку

Кратак преглед најстарије историје Србије налази се у делу византијског цара-писца Константина Порфирогенита. Он је највећу пажњу посветио историји српског владарског рода. У следећем одељку описане су успешне борбе српских кнежева против бугарских напада:

Када је владао Властимир, зарати против Срба Пресијам, владар Бугарске, желећи да их потчини. Ратовао је три године, али ништа не постиже и изгуби већину своје војске. После смрти кнеза Властимира наследише власт у Србији његова три сина – Мутимир, Стројимир и Гојник. Тада се појави владар Бугара Борис и отпочне рат против Срба желећи да освети пораз свога оца Пресијама. Али Срби га поразе и заробе његовог сина Владимира са дванаест великаша.

Због недаћа у које је доспео његов син, Борис преко воље склопи мир са Србима. Када је наумио да се врати у Бугарску Борис се побоја да ће га Срби напасти из заседе. Стога затражи да га до границе испрате Мутимирови синови, Бран и Стефан. Тако и би. За ову љубазност бугарски владар их обдари великим даровима. Ови му узвратише поклонивши му два роба, два сокола, два пса и осамдесет крзнених одежди. Бугари су ову размену дарова сматрали потврдом склопљеног пријатељства.

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи *Византијски извори за историју народа Југославије,* Београд 1959, стр. 50–52)

Ћирило и Методије одлазе у Моравску

Словенски просветитељи Ћирило и Методије поштују се и славе код свих словенских народа. Њихово дело имало је велики значај за ширење хришћанства и писмености међу Словенима. Због великих заслуга у покрштавању црква их је проглásила за светитеље. У следећем одељку биографије светог Методија описан је одлазак словенских просветитеља у Моравску:

Методије је био из веома доброг и поштованог рода, из давнине познатог Богу, и цару и целој Солунској области. Цар му је, сазнавши за његову бистрину, предао на управу словенску кнежевину. Као да је прозрео да ће га послати Словенима за учитеља, јер тако је упознао све словенске обичаје и на њих се помало навикао.

Догоди се тих дана да Растислав, кнез словенски посла из Моравске цару Михаилу поруку са овим речима: "Божијом милошћу здрави смо, и к нама су дошли многи учитељи-хришћани од Влаха и од Грка и од Немаца, учећи нас различито. А ми Словени смо прост народ и немамо никога ко би нас упутио на истину и разумно објаснио. Зато, добри господару, пошаљи таквог мужа који би нас уредио у свакој правди". Тада цар Михаило рече Константину: Чујеш ли Константине, ове речи?

Други ово учинити не може осим тебе. Дакле, ево ти много дарова, и узми брата свога игумана Методија, те иди! Јер обојица сте Солуњани, а Солуњани сви чисто говоре словенски.

И ту откри Бог Константину словенске књиге, и онда створивши слова и саставивши беседу, крене на пут у Моравску узевши Методија.

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи *Ћирило и Методије житија, службе, канони, похвале*, превела Олга Недељковић, Српска књижевна задруга, Београд 1964.)

Владимир и Косара

Кнез Јован Владимир владао је Дукљом крајем X и почетком XI века. Убрзо после смрти Јована Владимира, непознати писац написао је биографију у којој је описао његов живот и владавину. Најлепши део биографије представља приповест о љубави Јована Владимира и Косаре, ћерке бугарског цара Самуила.

У другој половини X века плануо је велики устанак против византијске власти на Балканском полуострву. На чело државе која се родила из устанка стао је Самуило. Он се прогласио царем Бугара. У то време Дукљом је владао кнез Јован Владимир. Цар Самуило је сталним ратовима ширио своју територију. Напао је и Дукљу с великом војском. Кнез Јован Владимир, притиснут надмоћном војском освајача, повукао се на брдо Облик, близу Улциња. Дукљански кнез храбро се бранио, али је због издаје једног од својих великаша доспео у Самуилово ропство. Угледни заробљеник беше одведен у царску престоницу Преспу и бачен у тамницу. Проводио је дане у ропству молећи се Богу. Цар је имао кћер Косару, познату по својој лепоти и племенитости. Иако је била од царског рода, често је одлазила међу сиромашне, болесне или заточене да им помаже и храбри их. Једног дана замолила је оца да је пусти заробљеницима у тамницу да их умије и напоји. Онде упозна Владимира и међу њима се роди љубав на први поглед. Преклињала је оца да ослободи Владимира и допусти јој да се уда за њега. Говорила му је: „Знај да ћу пре умрети него поћи за другога". Цар није имао куд, те ослободи Владимира и венча га са својом кћери. Уз то га је вратио на престо у Дукљу. Косара постаде кнегиња Дукље. Владимир и Косара живели су у срећи и љубави.

Кнез Јован Владимир

Међутим, после Самуилове смрти, на царски престо силом је дошао његов синовац Владислав, зао и окрутан човек. Он је завидео Владимиру на срећи и желео је да награби његову државу. Зато га је, правећи се добронамеран, намамио у своју престоницу. Владимир је онде, не слутећи зло, страдао од руке царевих војника. Тако се због људске зависти и злобе ова љубав завршила прерано и несрећно. Косара је сахранила мужа и постала монахиња. А када је и она умрла, сахранили су је поред Владимира да би вечно остали заједно. Цара Владислава убрзо је стигла заслужена казна. Приликом опсаде неког града, погинуо је погођен стрелом. Кнез Јован Владимир је због побожног живота и мученичке смрти проглашен за светитеља. Он је најстарији српски светац.

(Према Летопису попа Дукљанина)

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ

1.) У тексту пронађи одговоре на следећа на питања:

„Највећи део Јужних Словена већ се био населио на Балканском полуострву када су стигли и Срби. Предања о њиховом насељавању забележио је у X веку византијски цар-писац Константин Порфирогенит (...) Њихова постојбина налазила се вероватно изнад реке Дњепра, у данашњој Украјини. Један од браће повео је народ и, уз дозволу византијског цара Ираклија (610–641), населио их у области јужно од Солуна, али су убрзо решили да се врате назад. Када су већ прешли Дунав, предомислили су се још једном и одлучили да се ипак настане на подручју Византије. Овог пута цар им је препустио простране територије између Саве и обале Јадрана. Ту су се трајно задржали и створили своје прве државе."

а) Где се налазила прапостојбина Срба? _____

_____

б) Који византијски цар је писао о насељавању Срба на Балканско полуострво? _____

_____

2.) Допуни реченицу тако што ћеш заокружити један тачан одговор: Византијски цар Ираклије дозволио је Србима и Хрватима да се населе на Балканском полуострву уз обавезу да:

а) помажу у одбрани Царства б) се баве сточарством в) обрађују земљу

3.) На линијама упиши називе српских области које недостају на карти:

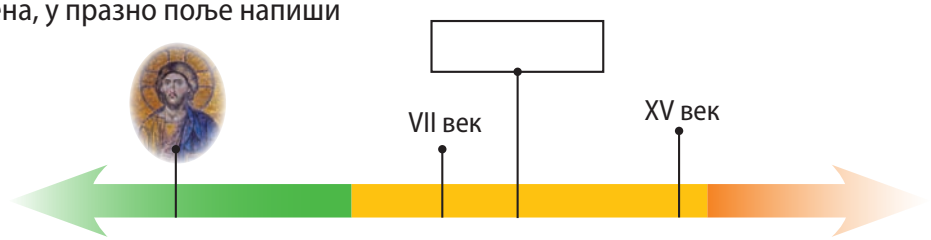

_____

_____

4.) Прва српска династија били су Властимировићи.

а) На линији времена, у празно поље напиши век који означава крај владавине Властимировића.

б) Наведи имена првог и последњег владара из династије Властимировић.

_____

5.) У XII веку владари Србије носили су титуле великих жупана. На линији напиши који српски владар је први носио ову титулу _____

6.) Испред тачног одговора упиши Т, а испред нетачног одговора упиши Н.

_____а) Први српски владар који се крунисао краљевском круном је био Михаило.

_____б) Током XI века житељи једног дела Балканског полуострва у два наврата су се дизали на устанак у намери да збаце византијску власт и обнове Бугарско царство.

_____в) Тежиште борби за ослобођење од византијске власти у XI веку било је у Србији.

_____г) Босна се први пут помиње средином X века као део Србије.

7.) Подвуци реку која не припада овој реченици: *У XII веку средиште српске државе се налазило у области између Лима, Ибра, Мораве, Дунава и Дрине.*

8.) На линији поред појма напиши значење појма:

а) Романизација _____

б) Христијанизација _____

в) Глагољаши _____

9.) У пољу испод слике напиши шта је представљено сликом:

Братие, хвалимь
и отьца
пьрижвавьшаго ви

10.) У средини се налазе личности, а са десне стране називи држава и области. Твој задатак је да на линији испред имена личности упишеш број под којим се налази држава или област којој та личност припада.

_____Вукан

_____Манојло Комнин

_____Стефан Војислав

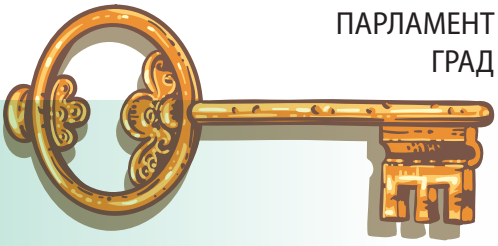
_____Растислав

_____Карло Велики

1. Франачка
2. Великоморавска кнежевина
3. Дукља
4. Византија
5. Србија

4. ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Доба витезова или прави средњи век из бајки

ПАРЛАМЕНТ
ГРАД

УНИВЕРЗИТЕТ
КРСТАШКИ РАТОВИ

4.1 ЗАПАДНА И СРЕДЊА ЕВРОПА 90

4.2 ИСТОЧНА ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ 99

4. 3. РАЗВИЈЕНО СРЕДЊОВЕКОВНО ДРУШТВО 103

4. 4. ГРАДОВИ 106

4.5. КУЛТУРА 109

4.6. ДОДИРИ И СУКОБИ ИЗМЕЂУ РЕЛИГИЈА И КУЛТУРА 113

4.7. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 117

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 120

BRIDGEMAN
ART LIBRARY
gettyimages
Монсиеур Ларчевеск
де Виенне пour ſa
тиссоуне а ла ресте
qui vous a pſeu
me faire de vous eſcrire et met
tre par memoire ce que Jay
ſceu et congneu des faicts du
feu Louys vnziesme a qui dieu
face pardon / nre maiſtre et
bienfacteur / et prince digne
de treſexcellente memoire Je
lay faict le plus pres de la v
rite que Jay peu et ſceu au
ſouuenance Du temp
ieunesse ne ſouuient p
ſinon par ce que ie lu
ICHARD Ier
HARD CŒUR DE LION)
ROI D'ANGLETERRE
Лондон
Келн
Рајна
НЕМАЧКО
ЦАРСТВО
Руан
Ремс
Сена
Париз
Брест
Орлеан
Лоара
Дижон
Базел
КРАЉ.
ФРАНЦУСКА
Клермон
Лион
Бордо
Рона
Авињон
89

4.1 ЗАПАДНА И СРЕДЊА ЕВРОПА

Током позног средњег века, Енглеска и Француска су се постепено изградиле као јединствене и велике државе са јаком краљевском влашћу.

Немачка се није ујединила, као што су то учиниле Енглеска и Француска, већ је остала разједињена држава. Појавом немачке владарске породице Хабзбурговаца почела је историја Аустријске царевине.

Енглеска

Нормандијски војвода Виљем I освојио је Енглеску 1066. године. Норманско освајање представља прекретницу у енглеској прошлости.

Одлучујућа битка између норманске и англосаксонске војске одиграла се код Хестингса. Војска Нормана победила је последњег англосаксонског краља Харолда.

Краљ Ричард Лавље срце

Виљем I, назван Освајач, крунисан је за краља Енглеске 1066. године. За време владавине Виљема и његових наследника, спроведен је читав низ мера које су учврстиле краљеву власт. Племићи су били у потчињеном положају и морали су да положе заклетву на верност краљу. Приватни ратови између племића били су забрањени. Утврђења су могли градити само са дозволом владара.

После норманског освајања, Енглеска краљевина је обухватала већи део британских острва. Под њеном влашћу налазила се западна Француска.

Значајно место у политици енглеских краљева имали су њихови поседи на територији Француске.

Око поседа на европском континенту енглески и француски краљеви су ратовали током већег дела средњег века. Сукоби су достигли врхунац за време Стогодишњег рата, који је са прекидима трајао више од једног века (1337–1453). У том рату, Енглеска је изгубила све поседе на територији Француске.

Истовремено са ратовима против Француске енглески краљеви су настојали да успоставе своју власт над целокупном територијом британских острва и уједине целу Британију у једно краљевство. Крајем XIII века, за време Едварда I, покорен је Велс. Од тада је за наследника енглеског престола уведена титула *принц од Велса*.

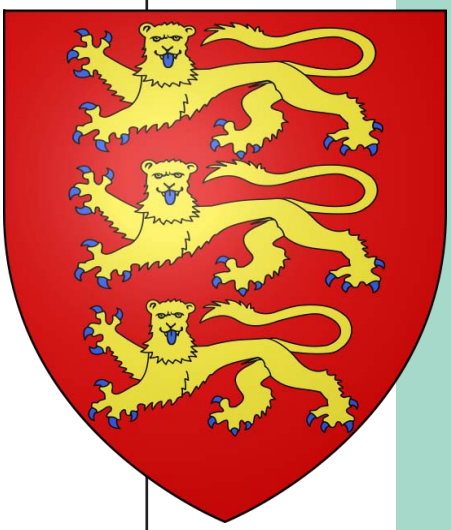
На прелазу из XII у XIII век, Енглеска је почела да слаби. Тада су владали краљеви Ричард Лавље Срце и Јован (Џон) без Земље. Ричард Лавље Срце је био велики војсковођа и највећи део своје владавине провео је у рату. Ратовао је у Француској око енглеских поседа и у **крсташким ратовима.**

За време своје десетогодишње владавине краљ Ричард је само једну годину провео у Енглеској. У одсуству краља државом је владао његов брат Јован без Земље који га је касније и наследио на енглеском престолу. Краљ Јован је ратовао против француског краља због одбране енглеских поседа на територији Француске. Претрпео је пораз и изгубио велики део поседа. Да би дошао до новца за даље вођење рата, стално је повећавао порезе и насилно се понашао према поданицима.

Крсташки ратови су ратови које је организовала католичка црква ради ослобођења гроба Исуса Христа и Јерусалима од муслимана.

ЕНГЛЕСКА У XI И XII ВЕКУ

Грб Ричарда Лавље срце

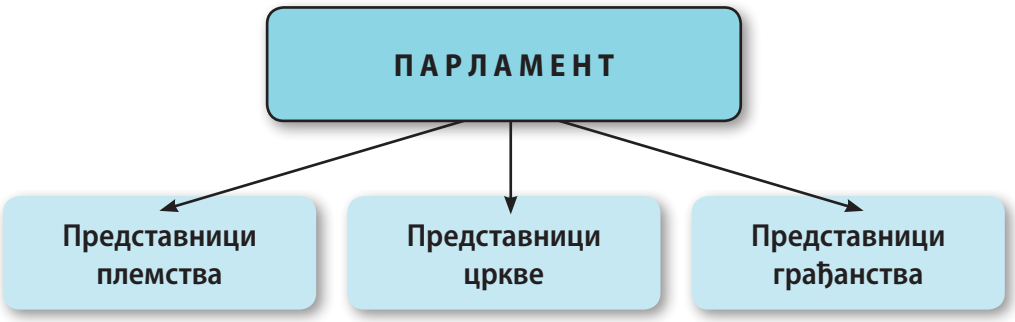
Велика повеља слобода је уговор између краља и племства којим су утврђена права племства, а истовремено ограничена краљева власт и самовоља.

Парламент је највише представничко тело у држави. Реч парламент потиче од француске речи *parler*, што значи говорити.

Политика краља Јована изазвала је незадовољство свих друштвених група. Против краља је избила побуна крупних племића, којој су пришли и ритери и грађани. Краљ Јован је био принуђен да 1215. године изда документ који је познат под називом **Велика повеља слобода (*Magna Carta Libertatum*).**

Ово је први писани документ ове врсте којим су установљена људска и грађанска права. Да би осигурали поштовање Повеље барони су позвали на саветовање представнике крупног и ситног племства, цркве и грађанства. Овај скуп је добио назив **парламент**.

Настанком парламента ограничена је власт краља. У почетку, парламент је сазиван ради одобравања пореза. Током времена, његове надлежности су проширене. Основни задатак парламента било је доношење закона.

Енглеска краљевина се до краја средњег века очувала као јединствена држава. У нови век, Енглеска је ушла уједињена у јаку државу.

Краљ Јован и потписивање Велике повеље слобода

О енглеским краљевима Ричарду и Јовану говоре многе народне легенде. У њима је краљ Ричард приказан као добар и праведан владар, за разлику од његовог брата краља Јована, који је представљен негативно. Једна од најпознатијих легенди везана је за Робина Худа, неустрашивог борца који са својом дружином штити народ од самовоље и насиља краља Јована, у одсуству краља Ричарда.

Француска

Верденским уговором 843. године Франачко царство је подељено на три дела. Од тих делова касније су настале државе Француска, Немачка и Италија.

Француска краљевина је настала на територији западног дела некадашње Франачке државе. Територија Француске није била јединствена. Састојала се од мањих и већих области којима су управљали феудални господари као самостални владари. Феудалци су имали своју војску, ковали новац и ратовали између себе.

Краљ је више личио на феудалног господара него на владара. Његова власт је била ограничена на породични посед који је наследио од својих предака. У његовом оквиру се налазио и град Париз.

Француски краљеви су постепено, из века у век, наметали своју власт моћним великашима. Краљеви су борбом, поткупљивањем и браковима чланова династије са наследницима великашких породица уједињавали феудалне области и стварали јединствену државу.

У доба **Луја IX Светог**, средином XIII века, Француска је постала водећа европска држава. Луј IX Свети је спровео низ реформи којима је ојачао краљевску власт и организацију државе.

Луј IX Свети

Лувр је подигнут као утврђење. Средином XIV века претворен је у раскошну краљевску палату. Био је дворац француских краљева до краја XVII века. Многи владари су га дограђивали и мењали. Данас се у Лувру налази музеј који садржи једну од најбогатијих уметничких збирки на свету.

Изглед Лувра у XV веку

Скупштину сталежа чине представници сталежа. Сваки сталеж чини група људи који имају заједничке интересе и једнака права у држави

Филип IV Лепи био је један од најзначајнијих краљева. Владао је крајем XIII и почетком XIV века. Филип IV је први пут сазвао представнике племства, свештенства и грађана да би ојачао своју власт и добио подршку својој владавини. Из тог скупа се развила **Скупштина сталежа.** Краљ је повремено сазивао Скупштину сталежа, пре свега, ради одобравања пореза.

Печат краља Филипа IV, званог Лепи

ФРАНЦУСКА У XV ВЕКУ

Енглеска краљевина
Немачко царство
Краљевина Кастиља
Краљевина Француска
Ђенова
Краљевина Арагонија

Упоредо са уједињавањем Француске одвијала се и борба са енглеским краљевима. Енглези су имали поседе у западним деловима Француске и настојали су да их одрже и прошире. Французи су желели да протерају Енглезе са своје територије. Вишевековни сукоби француских и енглеских краљева око поседа у Француској достигли су врхунац у Стогодишњем рату (1337–1453). У почетку, предност су имали Енглези. Победили су француску војску у неколико великих битака и освојили читаву северну Француску са Паризом. Француска територија је била опустошена.

Јованка Орлеанка

У борбама код града Орлеана, појавила се једна млада девојка са села – Јованка, која је добила надимак Орлеанка. Тада је наступио преокрет у Стогодишњем рату, у корист Француза. Јованка Орлеанка је веровала да јој је сам бог поверио задатак да спасе Француску од непријатеља. Придружила се француској војсци као ратник и храбро учествовала у борби. Одважност и енергичност ове младе сељанчице одушевили су и охрабрили француске војнике. У наставку рата, Французи су енглеским војницима нанели низ пораза. Енглези су заробили Јованку Орлеанку, оптужили је да је вештица и лажни пророк, осудили на смрт и спалили на ломачи. И после смрти Јованке Орлеанке, Енглези су и даље трпели поразе и на крају су протерани са европског континента. Стогодишњи рат је завршен победом Француза.

До краја средњег века завршено је уједињење Француске. У нови век Француска је ушла као јединствена држава са јаком краљевском влашћу.

Немачко царство

Немачко царство је настало у источим деловима некадашње Франачке државе. Територија Немачке није била јединствена, већ је била подељена на велики број феудалних области које су постојале као посебне државице. Њихови господари били су скоро потпуно самостални. Немачки владари нису успели да заведу јаку власт у држави. Они су имали стварну власт само над својим породичним поседима. Владара је бирало веће које је чинило седам моћних великаша. Они су се називали кнежеви изборници.

Отон I

Прошлост немачке државе била је испуњена борбом њених владара да наметну власт феудалним господарима и уједине немачке државице. Неки од њих су у томе повремено и успевали.

Немачки владар Отон I (936–973) успео је да наметне власт моћним великашима и да привремено уједини немачке државице. Када је учврстио свој положај кренуо је у освајачке походе. Значајно место у освајачкој политици Отона I имала је Италија. Он је предузео неколико похода и заузео северне делове Италије. Папа је немачког владара крунисао за цара 962. године у Риму и тако је Немачка држава постала царство.

Од тада су немачки владари често предузимали походе у Италију, с једне стране, да би успоставили и ојачали своју власт у овој земљи и да би их папа крунисао царском титулом.

Отон I је зауставио нападе Мађара који су деценијама пустошили немачке земље. Мађари су поражени у бици на реци Леху код Аугсбурга 955. године. Током читавог средњег века Немачка је за разлику од Енглеске и Француске, остала подељена на веће и мање самосталне државице.

Немачко царство је обухватало велики део Средње Европе – данашњу Немачку, Чешку, северну Италију, део источне Француске, Аустрију и Словенију.

НЕМАЧКО ЦАРСТВО

Настанак Аустрије

Крајем XIII века кнежеви су за немачког цара изабрали **Рудолфа Хабзбурговца**, мало познатог феудалца са скромним поседом. Он је искористио владарски положај и постепено је проширио свој породични посед. Поседи породице Хабзбурговаца налазили су се у југоисточном делу Немачког царства – на простору Аустрије и словеначких покрајина Корушке, Крањске и Штајерске. Изабором Рудолфа за немачког цара на историјску позорницу је ступила породица која је током наредних векова имала значајну улогу у историји Средње Европе.

Рудолф I Хабзбург

Чешка краљевина

Чешка је у IX веку била део Великоморавске кнежевине. Када је срушена држава Западних Словена, Чешка је дошла под врховну власт источнофраначке, односно немачке државе.

Чешка се вековима налазила у склопу Немачког царства, али је сачувала велику самосталност. Од средине XII века њени владари су носили титулу краља. Чешки краљеви су с временом добили право да учествују у избору немачког цара и владар Чешке је постао један од седморице кнежева изборника. Највиши успон Чешка је достигла средином XIV века, за време владавине краља Карла IV. Тада је имала водећу улогу у Немачком царству, а Карло IV је изабран за немачког цара.

Великоморавску кнежевину су почетком X века уништили Мађари.

Чешки краљ и немачки цар Карло подигао је у својој престоници у Прагу бројне и вредне грађевине. Међу њима се истиче замак Карлштајн.

Замак Карлштајн

Карло IV, чешки краљ и немачки цар

Угарска

Угарска је крајем XI и почетком XII века проширила своју територију и утицај на области јужно од Драве, Саве и Дунава. Тако је постала једна од најзначајнијих супарница Византије у борби за превласт на Балкану.

Златна була је повеља (документ) са златним печатом.

Будим, престоница угарске краљевине

Од XIII века у Угарској долази до слабљења власти краља и јачања племства. Под њиховим притиском краљ је 1222. године издао **Златну булу.** Племићима је дозвољено да пруже отпор владару ако прекрши ову повељу.

Краљевска власт је доживела поновни успон у XIV веку за време Лудвига I. Он је био један од најмоћнијих угарских владара. Успешно је ратовао и знатно је проширио границе своје државе. Велики значај је имао рат против Венеције. Лудвиг је потиснуо Венецију са јадранске обале и завладао далматинским градовима и острвима. За време његових наследника, Млечани су поново завладали Далмацијом. После смрти Лудвига I, избили су сукоби око власти, што је довело до слабљења Угарске краљевине.

Краљевску власт у Угарској поново је ојачао Жигмунд Луксембуршки. Он је владао у првој половини XV века. Највише се истакао успешном борбом против Османлија. Жигмунд је био изабран и за немачког цара. Он је био истовремено угарски краљ и немачки цар.

Жигмунд Луксембуршки, на слици Албрехта Дирера

4.2 ИСТОЧНА ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ

Византијско царство су привремено освојили крсташи Четвртог крсташког рата. После шест деценија Византија је обновљена. Иако више није имала некадашњу моћ, одржала се још два века. Венеција или Млетачка република, најзначајнији италијански град-држава, постала је водећа трговачка и поморска држава на Средоземљу. Руске кнежевине су биле под влашћу Монгола скоро два и по века. Московска кнежевина је постала центар окупљања руских земаља.

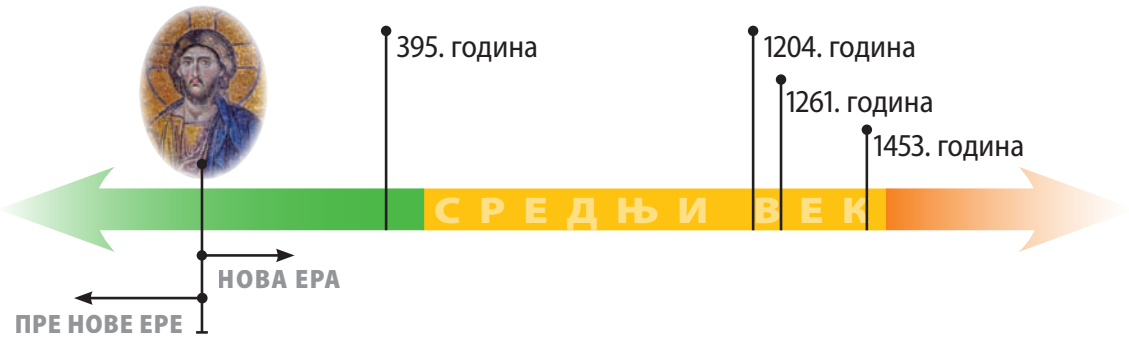
Крсташи руше Цариград

Византија

Када су 1204. године крсташи срушили Византијско царство, политичка карта Балкана променила се из корена. На простору некадашњег Царства никле су државе западних ритера и државе организоване на неосвојеним византијским територијама. Убрзо након успостављања латинске власти у Цариграду почеле су борбе за обнову Византијског царства.

Ка том циљу стремиле су грчке државе које су полагале право на наслеђе срушене Византије – Никејско царство у Малој Азији и Епирска држава у северној Грчкој. И бугарски цареви су се укључили у ову борбу желећи да успоставе бугарско-грчко царство. Међусобни сукоби ове три државе за превласт на Балкану водиће се више од пола века. После дуготрајних борби, превласт је припала Никејском царству. Трупе никејског цара истерале су Латине из Цариграда 1261. године, а тај догађај је означио обнову Византијског царства.

Обнова је била само делимична и по снази и по територијама. Више није било унутрашње снаге за препород. Византија се одржала још два века, лагано се смањујући и пропадајући. Са свих страна била је окружена непријатељима којима више није била дорасла. Србија се током XIV века незадрживо ширила на рачун византијских територија. Рођаци и наследници протераних латинских царева повремено су окупаљали савезе ради поновног освајања Цариграда.

Опсада Цариграда 1453. године

Судбину Царства запечатиће Турци Османлије. Прво су загосподарили Малом Азијом, а потом су освојили велике делове Балкана. На руку су им ишли и чести међусобни сукоби чланова царске породице. Византија се пред крај свела на Цариград и неколико одвојених подручја. Од сигурне пропасти нису је спасли ни покушаји да склопи **унију** којом признаје примат папе.

Турци Османлије освојили су Цариград 1453. године. Хиљадугодишње Византијско царство престало је да постоји. Бранећи престоницу, погинуо је и последњи византијски цар.

Млетачка република и италијанске државе

Унија представља уједињење хришћанских цркава под врховном влашћу римског папе.

Кроз читав средњи век Италија је била подељена на више независних државица. У јужној Италији се налазила Сицилијанска краљевина. Део средње Италије заузимала је Папска држава. Постојале су и бројни градови-државе: Фиренца, Пиза, Венеција, Милано и Ђенова. Међу градовима државама, посебан значај је имала Венеција, позната под именом Млетачка република или Република светог Марка.

За време варварских сеоба становници градова северне Италије населили

У средњем веку свака држава или град имали су заштитника на небу, међу светитељима. Заштитник Венеције је био свети Марко.

су острва која је својим наносима створила река По. Уједињавањем ових острвских насеља, у V веку настао је град Венеција. У првим вековима постајања, Венеција је била под влашћу Византије. Када је у VIII веку Византија изгубила поседе у Италији, Венеција је постала самостална град-држава, уређена као република.

Поглавар Млетачке републике је имао титулу дужда. Он је владао заједно с Великим и Малим већем. И дужд и чланови оба већа бирани су међу богатим грађанима. Венеција је била највећа трговачка сила средњег века. Њени трговци су продавали робу у свим државама које су се налазиле на обалама Средоземног мора. Венеција је извозила оно што је сама производила. Посебно је била позната по свиленим тканинама и предметима од стакла. Осим тога, њени трговци су куповали разну источњачку робу коју су Арабљани доносили у државе западне Европе.

Дуждева палата, Венеција

Врхунац своје моћи Венеција је достигла почетком XIII века, када су крсташи са Запада срушили Византијско царство. После тога, Венеција је постала једини „господар" у трговини широм Средоземља, а савременици су је називали „господарица мора." Као самостална држава, Венеција односно Млетачка република је постојала до краја XVIII века.

АПЕНИНСКО ПОЛУОСТРВО СРЕДИНОМ XV ВЕКА

- Сицилијанска краљевина
- Папска држава
- Сијена и Фиренца
- Милано
- Република Ђенова
- Савоја и Пијемонт
- Бургундија
- Венеција
- Немачко царство
- Краљевина Угарска

Крилати лав - представљао је симбол Млетачке републике

Руске кнежевине

Кијевска Русија се у другој половини XII века распала на неколико самосталних и међусобно завађених државица. Разједињена Русија није се могла успешно одбранити од монголских освајача.

Средином XIII века, **Монголи** су освојили руске кнежевине, али нису мењали њихово уређење.

Руски кнежеви су и даље владали у својим кнежевинама као вазали, али су признавали врховну власт монголских владара. Кијев, некадашњи главни град руске кнежевине, више није имао ранији значај. Под монголском влашћу постепено су се уздизали нови градови, међу којима су најзначајнији били Новгород и Москва.

Москва се налазила на веома погодном месту, повезана рекама и путевима са свим главним областима Русије. Кроз Москву су пролазили и важни трговачки путеви, што је допринело развоју привреде и успону града. Московски кнежеви су постепено ширили своју територију потчињавањем осталих кнежевина. Временом, Москва је постала центар окупљања руских земаља и њиховог уједињавања у заједничку државу. Седиште поглавара руске цркве било је у Москви. Као водећа кнежевина, Москва је поднела највећи терет у борби против Монгола.

За време кнеза Ивана III Васиљевича, у другој половини XV века, руске земље су се ослободиле монголске власти и ујединиле су се у јединствену и снажну државу. Од средине XVI века, московски владари су почели да носе царску титулу.

Монголи или **Татари** су били номадски народ који је живео у средњој Азији. Под вођством Џингис-кана, освојили су велики део азијских земаља и створили моћну државу. Реч *монгол* значи *непобедив*.

Иван IV Грозни

Царску титулу први је понео Иван IV Грозни 1547. године. После пада Цариграда под власт Турака Османлија 1453. године, владари Русије су се сматрали наследницима византијских царева. Москва је постала центар православља и названа је Трећи Рим (Други Рим је био Цариград).

4.2 РАЗВИЈЕНО СРЕДЊОВЕКОВНО ДРУШТВО

Друштво средњег века чинили су: феудалци (племство или властела), сељаштво, свештенство и грађанство.

Владар

У средњевековном друштву, владар се налазио на челу државе. Он је био врховни господар и заповедник војске, а доносио је законе и судио поданицима. Владари средњовековних европских држава носили су различите титуле: жупан, кнез, краљ, цар, деспот. Највиша титула је била царска. Владари муслиманских држава су имали титуле калифа и султана.

Током времена, у државама су се усталиле владарске породице у оквиру којих се наслеђивао престо. Најчешће је престо наслеђивао најстарији, односно, први син, а ређе најстарији члан породице, обично брат. У случају да је владар био малолетан или одсутан, одређиван је намесник који је државом управљао у име владара.

Владар је са својом породицом живео на двору заједно са највишим државним службеницима. Двор је због тога,, поред просторија за становање, имао и просторије у којима су се обављали државни послови. У посебном делу двора налазила се бројна послуга и наоружани чувари.

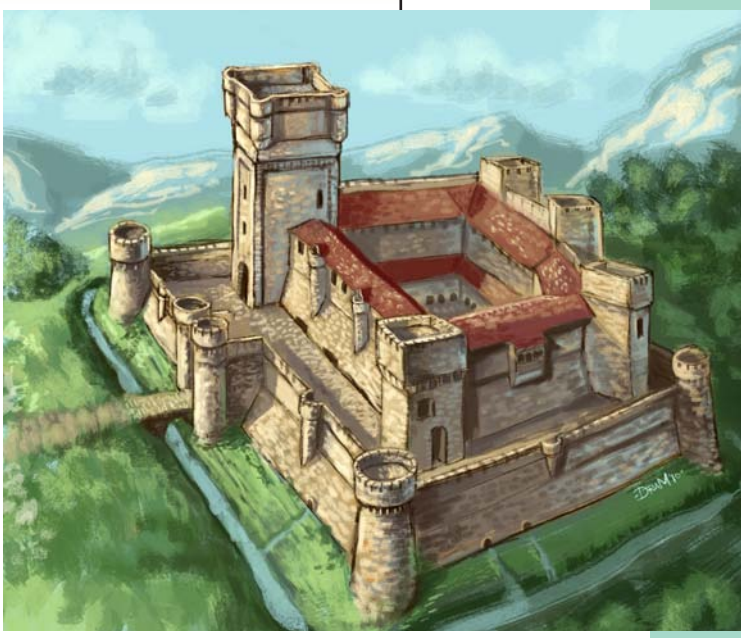

Племство (властела, феудалци) је било владајућа група у средњем веку. Делило се на крупно племство или велможе и ситно племство, које се називало ритери или витези.

Племство

Замак је био средиште племићког поседа. Подизан је углавном на узвишењима која су пружала природну заштиту. На почетку средњег века, замак је био једноставна грађевина од дрвета, а касније се градио од камена. Био је окружен зидинама са кулама које су се завршавале уским отворима за оружје. Око зидина се налазио јарак са водом, а преко јарка, наспрам улаза, био је покретни мост. Капију на улазу осигуравала је гвоздена решетка.

Замак је био кућа племића и војно утврђење. У њој су становали господар са породицом, његова пратња и војна посада. У оквиру замка налазиле су се просторије за слуге, кухиња, оставе за храну, оружарница.

Средњовековни замак

У замку је светлост била слаба јер су отвори били мали и покривени пергаментом све док није почело да се употребљава стакло у XIII веку. За осветљење су се користиле свеће и бакље од дрвета и лоја због чега је унутрашњост замка углавном била мрачна. У замку је било хладно јер су се само неке просторије, као на пример сала за пријеме, грејале ватром из камина.

Намештај у замку су чинили столови, столице, клупе и сандуци за посуђе и одећу. Лежајеви су понекад били наткривени дрвеним носачима преко којих су падале завесе. Током средњег века, замак је мењао изглед. Временом, он је постао удобан и раскошно је уређен таписеријама на зидовима, скупоценим предметима и посуђем од племенитих метала.

Витезови

Витез или ритер је припадао нижем племству. Био је ратник-коњаник, а његова обука је трајала дуго. Дечак који се припремао да буде витез напуштао је породицу са седам година и одлазио је на дворац неког моћнијег племића, који је водио бригу о његовом образовању. Са 14 година младић је постајао штитоноша. Пратио је моћног племића у рат, носио његову опрему и штит, помагао му да навуче оклоп и учио како се бори. Млади племић је са око 20 година свечано проглашаван за витеза. Будући витез, обучен у свечану одећу, клекнуо би испред свог моћнијег племића који би му равни део мача лагано спуштао на раме и изговарао: „Буди витез."

Оружје витеза чинили су мач, копље, буздован, кратка секира, лук и стреле. Да би се заштитили од рањавања, витези су носили шлем, штит, кошуљу од металних плочица, металне рукавице, оклоп. Заштићени су били и витешки коњи, и то металним плочама око главе, врата и груди.

Витез је био оличење храбрости, великодушности и побожности. Народ га је доживљавао као заштитника сиромашних и немоћних, а истовремено је био поуздан и веран свом господару.

Главно занимање племића било је ратовање. Због тога су они велику пажњу посвећивали борбеној вештини. Ратничке способности племићи су показивали на такмичењима – витешким турнирима, који су били омиљена забава племића. Организовали су их владари и велможе.

Поред витешких турнира, племићи су волели лов, јахање, пливање и забаву на гозбама, уз богату трпезу и пратњу музичара, глумаца и плесача.

Омиљена племићка забава био је лов са соколовима који је називан „краљевским спортом". Њиме су могли да се баве само племићи.

Током средњег века начин одевања се мењао. Племићи су имали одећу од скупоцених и раскошних тканина које су трговци доносили са Истока. На глави су носили капе различитих облика, а накит је био омиљени украс и жена и мушкараца.

Свештенство

Свештенство је било посебна друштвена група коју су чинили представници цркве: свештеници, црквене старешине и монаси.

Представници цркве су били повлашћени део средњовековног друштва. Међу њима су ипак постојале разлике у утицају и улози у друштву.

Црквене старешине, некада као и сада, у православној цркви су: патријарх, архиепископ и епископ, а у римокатоличкој папа, надбискуп и бискуп. Патријарх

и папа, поглавари црквава, имали су велики утицај у држави, скоро као и владар.

Свештеници су имали много мањи утицај у друштву и држави у односу на црквене старешине. Њихов утицај је био ограничен на најмању црквену јединицу – парохију.За позив свештеника припремали су се у школама које су постојале при манастирима и црквама.

Монаси су људи који су живот у потпуности посветили богу и вери. Напустили су породицу, одрекли су се имовине и старог начина живота, забрањено им је да се жене. Већина њих живи у манастирима, а неки монаси живе сами потпуно одвојени од света. Они се зови монаси пустињаци.

Манастир чини више зграда у којима се налазе собе за спавање, трпезарија, оставе за храну, библиотека и радионица. Главна зграда манастира је црква која је посвећена неком светитељу. Живот у манастиру је протицао у молитвама и раду. Монаси су обрађивали манастирско имање и производили све што им је било потребно за живот. У манастирима су основане прве школе у средњем веку, а многи од њих су постали средишта средњовековне писмености и културе.

Римски папа

Сељаштво

Сељаштво је било најбројнија друштвена група и главна радна снага у средњем веку. У средњем веку су постојали слободни сељаци, зависни сељаци кметови и сточари.

Сељаци су живели у селима, на сопственим поседима и на поседима који су се налазили на имањима феудалаца. Куће сељака биле су мале и скромне, а прављене су од набоја (мешавина земље и сламе), или од дрвета са кровом од сламе, са једном или две просторије. Свака кућа је имала огњиште, изнад ког је била рупа на крову за димњак. Намештај су чинили лежајеви од сламе (сламарице), сто, клупе и сандуци у којима се чувала храна и одећа. У склопу куће налазио се и део за стоку.

Сељаци су највећи део дана напорно радили, од изласка до заласка сунца. Слободног времена готово да и нису имали. Много су радиле и сеоске жене које су обављале кућне послове, бринуле о деци и помагале на пољима и око стоке. Деца сељака нису похађала школу већ су радила много, као и њихови родитељи, помагали су очевима и мајкама у свим пословима.

Верски празници, крштења и свадбе били су једини дани за одмор и разоноду становника села. Забављали су се песмом, плесом, надметањем у стрељаштву, играма лоптом и посматрањем борби петлова.

Сеоска сцена, средњовековна илустрација

4.4 ГРАДОВИ

Настанак градова

У раном средњем веку у западној Европи није било правих градова. За време варварских сеоба римски градови су били највећим делом порушени, а одржали су се једино велики градови у Византији. У преосталим градовима живело се као на селу, а њихови становници су се углавном бавили пољопривредом.

Занатлије које су живеле у селима производиле су само оно што је било потребно сеоском Становништву, а своје производе продавали су у другим селима. Касније су се појавили трговци који су само продавали њихове готове производе. Међутим, током времена, занатлије и трговци су напустили такав начин живота већ су се окупљали на прометним местима и оснивали своја насеља – на раскрсницама путева, крај манастира или племићког замка, на обалама мора или река. Из насеља занатлија и трговаца настали су градови.

Током XII и XIII века, у свим европским државама развили су се мањи и већи градови. Најпознатији међу њима били су: Ђенова и Венеција у Италији, Цариград у Византији, Лондон и Бристол у Енглеској, Париз и Лион у Француској, Келн и Либек у Немачкој.

Изглед града и живот у њему

Средњовековни градови су подизани на тешко приступачним местима, најчешће на брежуљцима и на обалама река или мора. На таквом терену град се могао лакше бранити у случају напада.

Средњовековни град је био утврђен, као и племићки замак. Око градске територије биле су зидине које су ојачане кулама. Уколико није био природно заштићен рекама или морем, око градских бедема се копао шанац у који се пуштала вода. У град се улазило кроз градску капију која је била осигурана са две куле и покретним мостом. Ноћу и у случају опасности, градска капија се закључавала, а мост се подизао.

Остаци зидина средњовековног града

Средњовековни град се простирао на малој територији. Градске зидине су ограничавале простор и спречавале да се град шири. У њему је живео мали број становника, најчешће само неколико хиљада. Улице су биле тесне и кривудаве, а градске куће збијене једна уз другу.

Главно и једино пространо место у граду био је трг који се обично налазио у средишту града. На тргу су биле најзначајније и најлепше грађевине: црква, зграда градске управе, куће богатих људи, трговачке радње.

Улица средњовековног града, Родос

Становници града су живели у кућама које су прављене углавном од дрвета и које су биле веома близу једна другој, због чега су пожари били чести и брзо су се ширили. Камене куће су имали само богати грађани, а од камена су биле грађене и куће у којима је било седиште градске управе.

Улице средњовековног града су биле прљаве јер нису постојали одводни канали за прљавштину, а отпаци су се бацали кроз прозор право на улицу. Због нечистоће и пренасељености становници града су често били изложени разним заразним болестима. Мале и уске улице су биле закрчене трговачким тезгама, колима, путујућим продавцима и разним забављачима. На градским улицама, а посебно на тргу, било је веома живо. На њима је било и насиља, али и славља и весеља. Становнике града забављали су на улицама и на тргу бројни путујући глумци, музичари и певачи. Популарно место забаве биле су и крчме на градском тргу.

На тргу су се и јавно изрицале пресуде. Човек који је осуђен за неки злочин био би кажњен или погубљен пред масом света. Јавне осуде имале су за циљ да заплаше остале људе и да спрече нове злочине.

Средњовековни градски трг, Италија

Град је ноћу био веома опасан. Мрачне улице биле су погодне за лопове и пљачку. Грађани су се повлачили у своје куће. Град се затварао, покретни мост се подизао, а на зидинама су постављене страже. Нико није смео да уђе у град, нити да изађе изван градских зидина. Кад осване дан, градске улице су поново оживљавале.

Градска самоуправа

Градови су настали на поседу који је припадао феудалцу. Становници градова су феудалном господару плаћали разне порезе и морали су да раде за њега.

Градом је управљао феудалац. Временом, када су се развили и обогатили, грађани су повели борбу против феудалаца са циљем да добију самоуправу – право да сами управљају својим градом. Самоуправу су стицали на два начина: оружаном борбом или откупом, то јест куповином за одређену суму новца. Борбу грађана против феудалаца помагали су владари јер су и сами тежили да сузбију самовољу и моћ феудалаца.

Градско племство или **патрицијат** чине чланови породица које управљају градом и имају сву власт.

Градови који су стекли самоуправу имали су право да сами бирају чланове градског већа међу најбогатијим грађанима. Они су се називали **градско племство** или **патрицијат**.

Становништво и привреда

Занатство и трговина су били главна занимања становника града. Занатлије које су се бавиле истим занатом оснивале су своја удружења која су се звала еснафи или цехови. Еснафи су прописивали правила производње и строго контролисали начин рада, квалитет робе, алат, радно време и цену. Чланови еснафа су одржавали заједничке скупове и приређивали гозбе, а заједничким новцем су помагали осиромашене занатлије, удовице и сирочад. Занатлије исте струке обично су становале у истој улици које су по одређеном занату добијале име. Сваки еснаф је имао свог старешину, заставу, грб, печат и симбол.

Кројачи свиле, илустрација из XIV века

Сваки занатлија је у својој радионици имао помоћника-калфу и ученика-шегрта који је учио занат. Учење заната је трајало неколико година, а приближно толико морао је да ради и калфа да би постао мајстор и отворио своју радионицу. Тек тада би стекао право да постане члан еснафа.

Трговци су се бавили куповином и продајом разне робе. Трговали су у свом граду, али и у другим градовима и државама. Робу су преносили копненим и воденим путевима, односно рекама и морем.

Трговци су на путу били изложени разним опасностима – пљачкашким нападима друмских разбојника и гусара, а понекад и самовољи феудалаца. Због тога су трговце пратили одреди наоружаних људи.

Као и занатлије, и трговци су имали своја удружења, која су се звала ханзе или гилде. Она су имала за циљ да штите трговце на путу и да им осигурају право трговине у неком граду.

Грб гилде трговаца вуном, Фиренца

4.5 КУЛТУРА

Утицај цркве и наслеђе антике

Култура средњег века се развијала под великим утицајем цркве. Образовање, књижевност, архитектура и ликовна уметност највећим делом су били везани за потребе цркве. Утицај цркве је био посебно велики у култури раног средњег века. Средњовековна култура је имала верско обележје. Због тога су се културна подручја подударала са простором на коме је била највише заступљена одређена религија.

Богата и развијена култура старих Грка и Римљана није се подједнако очувала на простору некадашњег Римског царства. На територији бившег Западног римског царства многа достигнућа античке културе су највећим делом уништена и заборављена.

У источном делу Римског царства, односно Византији, у великој мери се чувала и неговала хеленистичка култура на чијим основама се развила византијска култура. Због тога је она била на вишем степену развитка од западноевропске културе.

Хеленистичка култура је култура настала мешањем и прожимањем грчке и староисточне културе.

Школе и писменост

Највећи део становништва је на западноевропском културном подручју у раном средњем веку био неписмен. Основно образовање није имао чак ни велики део племића. Писмених људи је било највише међу монасима и свештеницима.

Прве школе су отваране при црквама и манастирима. У њима се учило писање, читање, рачун и певање (црквено појање).

Школство је почело да напредује с настанком градова. Развој занатства и трговине наметао је потребу за што већим бројем образованих људи. Због тога су у градовима отваране школе у којима се стицало основно знање из предмета који су били потребни у свакодневном пословању. У њима се учило писање, читање, рачун и право. Поред тога, у градовима су отваране и високе школе које су пружале и веће образовање. Звале су се универзитети, а састојали су се од неколико факултета. Први универзитети у Западној Европи основани су у Болоњи (Италија) и Паризу (Француска) у XII веку.

Настава на универзитету

Средњовековни рукопис

За разлику од Западне Европе, у Византији је постојао велики број школа – основних и средњих. Основне школе су се налазиле при манастирима и црквама. У њима се учило читање, писање, рачун и певање. У средњим школама су се читала и проучавала дела грчких писаца, филозофа и историчара. У Цариграду је постојала Висока школа у којој су се изучавали филозофија и право.

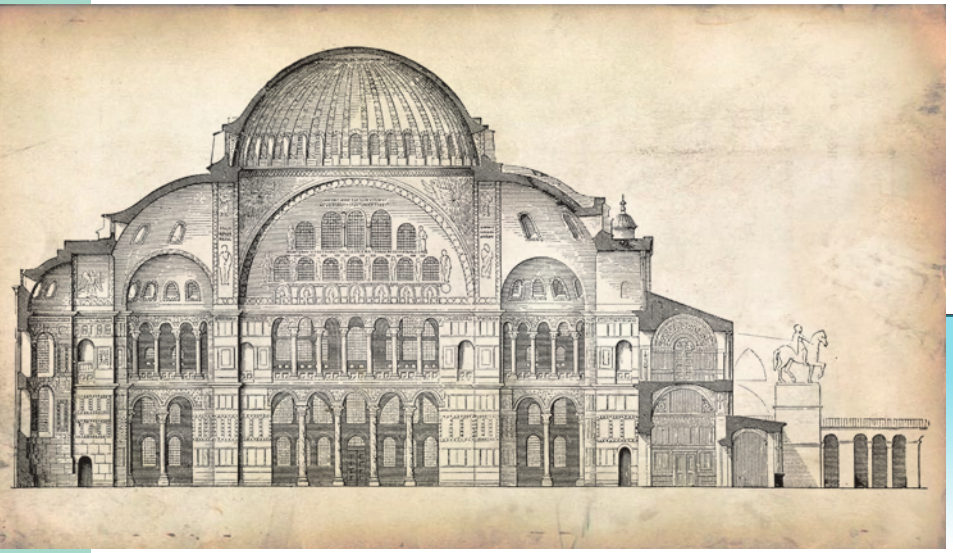
Књижевност

Од књижевних дела, у средњем веку су највише писана житија светитеља и разна дела верске садржине. У ритерској средини су била омиљена епска дела у којима су опевана јунаштва витезова. У њима су величане витешке особине: храброст, поштење, великодушност, поузданост, оданост према господару. Међу властелом су биле популарне љубавне песме које су се слушале уз пратњу музике, а изводили су их путујући песници.

Становници градова су највише волели басне – приче о животињама. Животиње су симболично представљале људе који су припадали различитим друштвеним групама. Краља је представљао лав, ритера – вук, а грађанина – лисица. Причама о животињама грађани су исмевали племиће и представнике цркве.

Архитектура

Најзначајније грађевине средњег века су биле цркве. Оне које су грађене у византијској културној области имале су за основу крст на коме су сва четири крака једнаке дужине. На црквеном крову налазило се од једне до пет купола. Унутрашње зидове цркава украшавале су фреске.

Црква свете Софије сазидана у VI веку

Црква свете Софије у Цариграду, подигнута за време цара Јустинијана, једна је од најлепших византијских грађевина.

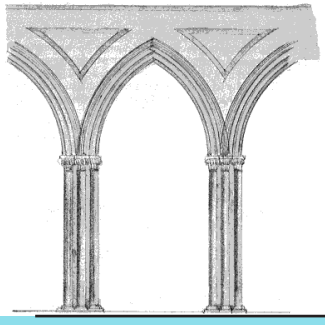
У западноевропском културном подручју, основе цркава су биле у облику издуженог крста. Постојала су два стила градње цркава: **романика и готика.**

Катедрала и торањ у Пизи, пример романичког стила

Цркве које су грађене у **стилу романике** имале су широке зидове, мало прозора, заобљен плафон, лукове изнад прозора и врата у облику полукруга.

Нотр Дам у Паризу, пример готичког стила

Цркве које су грађене у **готском стилу** имале су високе зидове, велики број прозора, а плафон и лукови изнад прозора и врата били су у облику преломљеног лука.

Поред цркава, познате грађевине средњег века су биле западноевропски замкови – куће племића и војна утврђења.

Проналасци

Крајем средњег века дошло је до важних техничких проналазака. Они су били резултат стварних, животних потреба. Усавршен је компас, изум старих Кинеза. Барут, такође кинески проналазак, почео је да се употребљава за прављење ватреног оружја. Унапређена је и производња хартије чиме се добио јефтин материјал за писање. Пергамент, на коме се до тада писало, био је скуп. У XIV веку направљен је и први часовник**.** Немац Јохан Гутенберг је средином XV века изумео начин штампања покретним штампарским словима.

Штампарија у Нирнбергу, у XV веку

Настанак штампе има велики значај за развој културе. Књиге штампане помоћу покретних слова биле су јефтиније од књига које су писане руком, а тиме су и многима постале приступачне. Појавом штампарије знање се ширило брже и масовније.

Арабљанска култура

Освајачким ратовима и развијеном трговином Арабљани су дошли у додир са многим народима, преносили су и размењивали њихова достигнућа. Тако су постали посредници између европског и азијског света.

Унутрашњост џамије

Арабљани су створили и своју оригиналну културу. Од наука посебно су неговали и усавршили математику и географију. Многи данашњи изрази у математици (на пример алгебра) и географији (на пример зенит) су арапског порекла.

Арабљани су написали и бројна књижевна дела. Позната је збирка приповедака „Хиљаду и једна ноћ."

Најзначајнији грађевински споменици у арабљанској култури су дворци и џамије, муслиманске богомоље. Арабљани су своје грађевине украшавали посебним шарама у мотивима биљака и геометријским облицима. Те шаре се зову *арабеске*. Сликарство и вајарство се није развило јер Куран, света књига муслимана, забрањује представљање људских ликова.

Арабеска

4.6 ДОДИРИ И СУКОБИ ИЗМЕЂУ РЕЛИГИЈА И КУЛТУРА

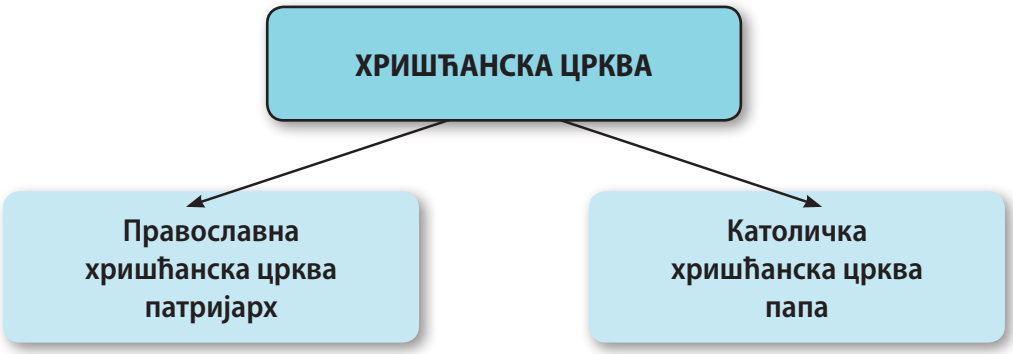
Јединствена хришћанска црква поделила се на две цркве, православну и католичку. Крсташки ратови – походи европских племића на исток, чији је циљ био ослобађање Христовог гроба од неверника, трајали су готово два века. Ширење ислама у Европи је почело освајањима Арабљана у VIII веку, а настављено продором Турака Османлија у Европу у XIV веку.

Православље и католичанство

Током средњег века, хришћанска вера је прихваћена широм Европе. Главни центри хришћанства су били Рим и Цариград.

Између два хришћанска седишта – Рима и Цариграда – често су избијали сукоби због различитог тумачења верског учења и начина богослужења. Поред тога, између римског папе и цариградског патријарха постојало је супарништво око првенства у хришћанском свету. Због тога се није одржало јединство хришћанске цркве, која се 1054. године поделила на две цркве: католичку и православну.

Католичка црква је јединствена. Сви католици, без обзира на то у којој држави живе, припадају једној заједничкој цркви, а њихов поглавар је папа.

Православну цркву чини неколико самосталних цркава. На челу сваке самосталне православне цркве налази се патријарх или архиепископ. Подела хришћанске цркве на православну и католичку задржала се све до данашњих дана.

Током средњег века између владара западноевропских држава и папа долазило је до сукоба око питања која је власт виша – власт владара или папе. Папе су тврдиле да они стоје над свим владарима, који су дужни да им се покоравају, док су им владари Западне Европе то оспоравали.

У сукобу са папама посебно су се истицали немачки цареви. Борба између владара и папа вођена је са променљивим успехом. Било је периода велике моћи и утицаја папа, али они нису успевали да остваре власт над владарима Западне Европе.

У Византији је такође повремено долазило до сукоба између цара и патријарха око превласти у држави. Црква је имала велику улогу у Византији која је настала као прва хришћанска држава, али патријарси нису могли да потчине цара својој власти. Византијски цареви су имали јаку и потпуну власт.

Крсташки ратови

Света земља је назив за места којима је пролазио и ширио веру Исус Христ. То је данашња територија Израела и Палестине.

Крсташки ратови је назив за војне походе западноевропских племића у периоду од XI до XIII века. Основни циљ ових похода је било ослобађање Јерусалима и **Свете земље** од муслимана.

Крсташки ратови су тако названи, јер су ратници који су у њима учествовали познати као „крсташи" по знаку крста од црвеног материјала на њиховој одећи.

На простор Блиског истока и Мале Азије у XI веку дошли су Турци Селџуци из азијских степа и освојили Јерусалим и Свету земљу и византијске области у Малој Азији. Папа Урбан II је због тога крајем XI века позвао западноевропске племиће да пођу на исток и ослободе Јерусалим и Христов гроб од неверника муслимана.

Западноевропски племићи су организовали осам војних похода на исток. Походе су често предводили западноевропски владари, као што су били Ричард Лавље Срце, владар Енглеске, и Фридрих Барбароса, владар Немачке. У походима крсташа, осим владара и племића учествовали су и трговци, сељаци, као и сиромашни људи.

Крсташи су на простору источног Средоземља освојили делове муслиманских земаља и основали своје државе. Једна од најзначајнијих крсташких држава била је Јерусалимска краљевина. Центар ове краљевине је био град Јерусалим, који су крсташи освојили 1099. године.

Почетком XIII века, крсташи су кренули у нови војни поход на исток. Овај поход је познат под именом Четврти крсташки рат. Током њега крсташи су одустали од првобитног циља ослобађања Свете земље од неверника, зауставили су се у Византији и умешали у сукобе око престола. Привучени богатством и жељни плена, крсташи су по наговору владара Венеције освојили и опљачкали Цариград 1204. године**.** На византијској територији су основали неколико држава, међу којима и Латинско царство. Цариград је постао престоница Латинског царства. Власт крсташа у Цариграду одржала се до 1261. године. Крсташи су деценијама успешно бранили освојене територије на истоку. С временом, њихове снаге су слабиле због сталних напада муслиманских владара, неслоге и међусобних сукоба крсташких вођа. Саладин, један од муслиманских владара, учврстио је муслиманско јединство и створио јаку војску која је успешно ратовала против крсташа. Последњи остаци крсташких држава пали су под муслиманску власт крајем XIII века.

Крсташки ратник

ПРАВЦИ КРЕТАЊА КРСТАША

Крсташи су ишли на исток разним путевима – копном, преко Угарске, преко Балкана и Мале Азије, или морем, директно до источне обале Средоземља.

Немачки крсташи који су учествовали у Трећем крсташком рату ишли су на исток преко Србије. Њихов вођа, немачки цар Фридрих Барбароса, састао се том приликом са великим жупаном Стефаном Немањом.

Битка код Хатина, између крсташа и Саладинове војске

Продор ислама у Европу

Појава ислама је допринела уједињењу Арабљана и стварању снажне државе. Мухамедови наследници калифе, повели су Арабљане у освајање нових области.

После Мухамедове смрти Арабљани крећу у освајање нових територија. Освајањем и ширењем државе Арабљани су ширили и веру – ислам. Почетком VIII века Арабљани су освојили државу Визигота на Пиринејском полуострву. Тако су Арабљани и ислам стигли у Европу. Са Пиринејског полуострва предузимали су освајачке походе ка осталим деловима Европе. Њихов даљи продор у Европу зауставили су Франци и Византија.

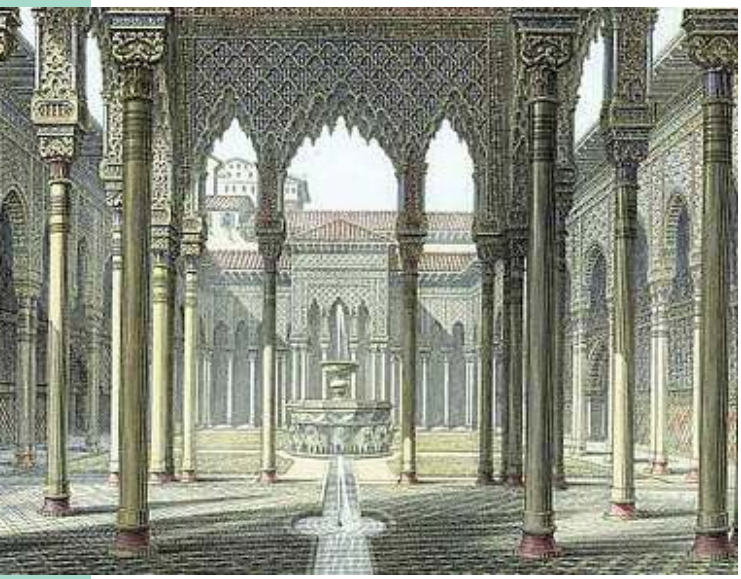
Током VIII века, од велике државе Арабљана створене су три исламске државе. Једна од њих је била и Кордовски калифат који је обухватао највећи део Пиринејског полуострва. Његови северни делови су остали под влашћу хришћана који су на том подручју основали неколико државица.

Хришћани су повели борбу против Арабљана са циљем да их отерају и поново успоставе своју власт на Пиринејском полуострву. Та борба је трајала од XI до XV века и добила је назив реконквиста или поновно освајање.

Од XIV века дошло је до новог великог продора ислама у Европу. Ислам су ширили Турци Османлије, нови освајачи са истока. Пред њиховим налетима прва на удару је била Византија и балканске државе. Ислам донет османским освајањима сачувао се као вера код једног дела житеља Балканског полуострва све до данас.

Алхамбра,
дворац муслиманских владара
у Гранади, Шпанија

4.7 АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ

Велика повеља слобода (Magna Carta Libertatum)

Енглески краљ Јован без Земље, донео је 1215. године Велику повељу слобода, документ којим су утврђена права племства, цркве и грађанства. Наводимо део тог документа:

„Ја, Јован, по милости божјој краљ Енглеске, свим службеницима и својим верним поданицима. Пред Богом смо подарили, и овом повељом потврдили, у наше име и у име наших наследника, да Енглеска црква буде вечно слободна и да ужива своја неокрњена права своје неумањене слободе. Такође смо свим слободним људима нашег Краљевства подарили, заувек, све доле написане слободе.

У нашем Краљевству се новац неће убирати без општег пристанка, изузевши доприносе: за наш откуп из заробљеништва, за проглашење витезом нашег најстаријег сина и за удају (једанпут) наше најстарије кћери; а и тада ће бити захтевани само умерени доприноси.

Краљ Јован
Без Земље

Ниједан слободан човек неће бити убијен или затворен, или лишен својих права или имовине, или стављен ван закона или прогнан или на било који начин лишен свог положаја, нити ћемо ми против њега употребити силу или упутити друге да то учине, осим на основи законите пресуде њему једнаких или права земље.

У нашем Краљевству у нашим односима с нашим поданицима поштоваћемо све обичаје и слободе које смо подарили.

И пошто смо ми све то подарили ради смирења сукоба који је избио између нас и наших барона ми баронима дајемо и дарујемо следеће јемство: барони ће између себе изабрати двадесетпеторицу да чувају и свим својим моћима осигурају поштовање мира и слободе које су им дате и овом повељом потврђене."

(Скраћено и прилагођено преме тексту објављеном у књизи А. Веселиновић, *Радна свеска из историје за VI разред основне школе*, Нови Сад 2003, стр. 65–66)

Марко Поло

Марко Поло је био најпознатији средњовековни путник. Крајем XIII века обишао је многе азијске земље и упознао њихове народе и обичаје. За собом је оставио опис својих путовања, у књизи под називом „Милион".

„Марко Поло је био један од малобројних Европљана који су се у средњем веку осмелили да крену у срце непознатог Кинеског царства.

Марко Поло је био 18-годишњи трговац кад се 1271. упутио у Кину, са својим оцем и стрицем, Николом и Матејом Полом. Путовали су бродом до Турске и потом копном, Путем свиле, заједно са кинеским трговцима који су редовно доносили свилу у Европу. Путовање је потрајало скоро четири године.

Кинески цар Кублај-кан срдачно их је дочекао на свом двору у Канбалику (данашњи Пекинг). Отац и стриц Марка Пола развили су своју трговачку делатност. Марко, пошто је имао дара за језике, постао је државни службеник и путујући

Страница из књиге *Милион*

дипломата, који је кана извештавао о свему што је видео. Овај га је слао у многе мисије, током којих је посетио Индију, Бурму (данашњи Мијанмар) и Цејлон (данашњу Шри Ланку).

Године 1292. Марко Поло се са оцем и стрицем упутио кући. У Венецију су стигли 1295, са правим богатством у накиту и драгом камењу, после одсуства од 24 године.

Марко Поло је последњих тридесет година живота провео као венецијански трговац. Једном су га на мору заробили Ђеновљани и допао је затвора у Ђенови. Управо током тог боравка у затвору је и диктирао данас чувену приповест о својим путовањима."

(Скраћено и прилагођено преме тексту објављеном у књизи *Оксфордска илустрована дечја енциклопедија*, Београд 2003, стр. 426)

Породични живот у замку

„Породица је племићима веома битна, а посебно је важно очувати породични иметак, Деца се рађају на имању, али многа умиру у раној младости. Племићка деца која се боље хране од деце сељака мање су изложена болестима. Дечаци и девојчице одрастају заједно до седме године. Носе исту одећу и спавају у истој соби. Након седме године, браћа и сестре се раздвајају. Дечаци се често шаљу далеко од куће у други замак или у манастир на школовање.

Господарица замка

Основна улога господарице замка је да роди мушко дете, које ће касније наследити имање које му остави отац. Жена надгледа рад послуге, проверава резерве хране и често надгледа израду текстила. Носи кључеве од ковчега са новцем о пасу. Када племић није у замку она преузима ствари у своје руке и брани посед.

Ћерке се угледају на мајку. Оне уче да ткају и везу, али и да плешу и певају. Посебно уче да постану добре супруге, јер се девојке, пре свега, спремају за удају. Младенци су често веома млади. Девојке могу да се удају од 12 године, а дечаци да се ожене од 14. Бракови се понекад уговарају чим се деца роде, те млади немају много избора. Породице одлучују о склапању брачне заједнице, често ради проширивања поседа. Када се породице договоре о склапању брака, вереници се упознају. Будући супружници се често ту срећу по први пут. У XII веку Црква претвара брак у споразум који се склапа пред Богом. ''

(Скраћено и прилагођено преме тексту објављеном у књизи К. Сањије, *Средњи век*, Нови Сад 2005, стр. 74–75)

Лечење у средњем веку

„Путујући лекари су кружили провинцијом да би лечили килу и различите болести очију, бубрега. Видари су опет, једним покретом руке, враћали на место ишчашене кости или лечили преломе. Апотекари, претхоници фармаколога, спремали су напитке, а бербери – хирурзи, између два шишања су обављали и понеку операцију. Медицина се учила у манастирима. Тек од XIII века медицина се могла учити на универзитету.

Највише упражњавано лечење је било постављање пијавица, пуштање крви, давање чајева за испирање желуца и сирупа на бази зачина. У тежим случајевима, као што је одстрањивање шиљка стреле или оштрице бодежа рана се испирала вином или уљем, а потом спаљивала усијаним гвожђем.

Где се лече болесници? У болницама и прихватилиштима који се најчешће граде о трошку Цркве и верника."

(Скраћено и прилагођено преме тексту објављеном у књизи К. Сањије, *Средњи век*, Нови Сад 2005, стр. 112–113)

Деца крсташи

„Осам година после пљачке Цариграда догодила се чудна и трагична епизода дечјег крсташког похода (1212). Тешко је раздвојити историју од легенде у сачуваним записима, али изгледа да су скупине деце (укупно око 1000), састављене у Француској и Западној Немачкој, кренуле на пут у крсташки поход, са намером да стигну до Свете земље и поново заузму Јерусалим.

Према једном тадашњем тумачењу, било је сасвим могуће да невина деца остваре у крсташком походу оно што бог није омогућио одраслима због њихове грешности.

Извесно је да се врло мало деце вратило кућама. Многа су страдала од глади и болести током лутања Европом. Неколико преживелих група француске деце које су стигле до Марсеја и других јужних лука трговци су намамили на бродове и продали као робље. Мноштво деце помрло је током преласка Алпа, а ниједно није доспело даље од Италије. Децу која су стигла чак до Бриндизија, тамошњи бискуп убедио је да се врате кућама. Док су се пробијали назад, међутим, групе деце су се и даље осипале."

(Скраћено и прилагођено преме тексту објављеном у књизи *Илустрована историја света у боји*, II том, Београд 1983, стр. 117–118)

Улазак крсташа у Цариград

Крсташи освајају Цариград 1204. године

Крсташи Четвртог крсташког рата срушили су Византијско царство 1204. године. Заузимање и пљачкање Цариграда сликовито је описано у следећем тексту:

„На знак трубе и машући голим мачевима, кренули су да пљачкају куће и цркве. Цепали су свете слике које су верници обожавали, пограбили су свећњаке и циборије и пошто су са њих огулили драго камење и остале украсе, служили су се као са пехарима за пиће. Порушили су олтар направљен од скупоценог материјала који је био предмет дивљења читавог народа и поделили фрагменте као што су делили и све остало што се од велике вредности налазило у цркви. Усудили су се чак да у цркву уведу коње и муле на које су товарили свето посуђе, сребренину и злато поскидано са столица проповедаонице и врата заједно са осталим безбројним стварима. Сав град је у очајању и сузама, у врисцима и јецајима."

(Скраћено и прилагођено преме тексту објављеном у књизи А. Веселиновић, *Радна свеска из историје за VI разред основне школе*, Нови Сад 2003, стр. 21)

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ

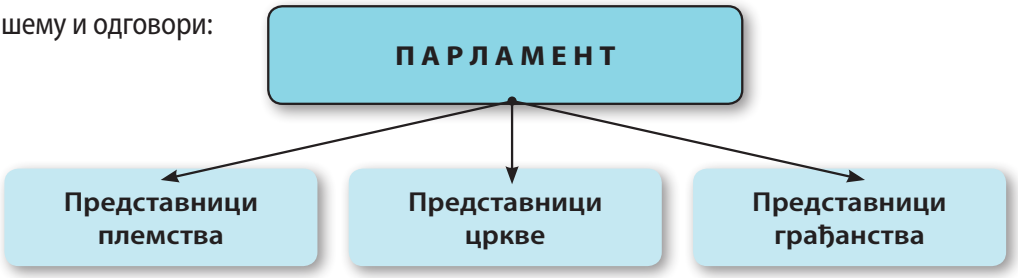
1.) Одговори на постављена питања:

а) Ко је био први енглески крунисани краљ?

б) Због чега су Енглеска и Француска ратовале у Стогодишњем рату?

в) Којим документом и у ком веку је ограничена самовоља енглеских владара?

2.) Погледај шему и одговори:

а) Чији представници су чинили парламент?

б) Који је био основни задатак парламента?

в) Која установа Француске је одговарала парламенту у Енглеској?

3.) Допуни реченицу тако што ћеш заокружити један тачан одговор:

Прошлост немачке државе била је испуњена:

а) Борбом немачких владара да уједине немачке државице

б) Борбом са Французима

в) Борбом са Арабљанима

4.) Прочитај текст и одговори:

„За време кнеза Ивана III Васиљевича, у другој половини XV века, руске земље су се ослободиле монголске власти и ујединиле у јединствену и снажну државу. Од средине XV века, московски владари су почели да носе царску титулу. Посли пада Цариграда под власт Турака Османлија 1453. године, владари Русије су се сматрали наследницима византијских царева. Москва је постала центар православља и названа је Трећи Рим (други Рим је био Цариград).“

а) У ком веку су се ујединиле руске земље?

б) Који град је у XV веку постао центар православља и зашто? _____

_____

_____

5.) Подвуци нетачне податке у тексту:

Од XIII века у Угарској долази до слабљења власти краља и јачања племства. Под њиховим притиском, краљ је 1322. године издао *Златну булу*. Овим документом озакоњена су краљева права и укинуте су повластице племства.

6.) Владари средњовековних европских држава носили су различите титуле:
велики жупан, кнез, краљ, председник, цар, деспот, кан.
У наведеном низу владарских титула **ЗАОКРУЖИ** појам који **НЕ ПРИПАДА** средњовековним титулама европских владара.

7.) Заокружи слој средњовековног друштва који је био најбројнији и који је чинио радну снагу.

а) Крупно племство

б) Свештенство

в) Сељаштво

г) Ритери

8.) Средњовековни градови су подизани на тешко приступачним местима, најчешће на брежуљцима и на обалама река или мора. Објасни због чега. _____

_____

_____

9.) У пољима испод слике напиши стил у коме је црква грађена:

10.) Стрелицама повежи наведене појмове:

Цех	Витез
Епископ	Ханза
Ритер	Еснаф
Гилда	Бискуп

5. БАЛКАН И СРБИ У ДОБА НЕМАЊИЋА

Упознај догађаје и личности којима се Срби и данас поносе

СТЕФАН НЕМАЊА
ВЛАДАРСКА ПОРОДИЦА НЕМАЊИЋИ
СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ

АУТОКЕФАЛНА СРПСКА ЦРКВА
МОНАХ САВА – СВЕТИ САВА
САБОР
СРПСКО ЦАРСТВО
ДУШАНОВ ЗАКОНИК

5.1. СРБИЈА У ЗБИВАЊИМА НА БАЛКАНУ КРАЈЕМ XII И ПОЧЕТКОМ XIII ВЕКА 124

5.2. БАЛКАН И СРБИЈА У XIII ВЕКУ. 132

5.3. СРБИЈА – НАЈВЕЋА СИЛА НА БАЛКАНУ. 134

5.4. РАСПАД СРПСКОГ ЦАРСТВА 140

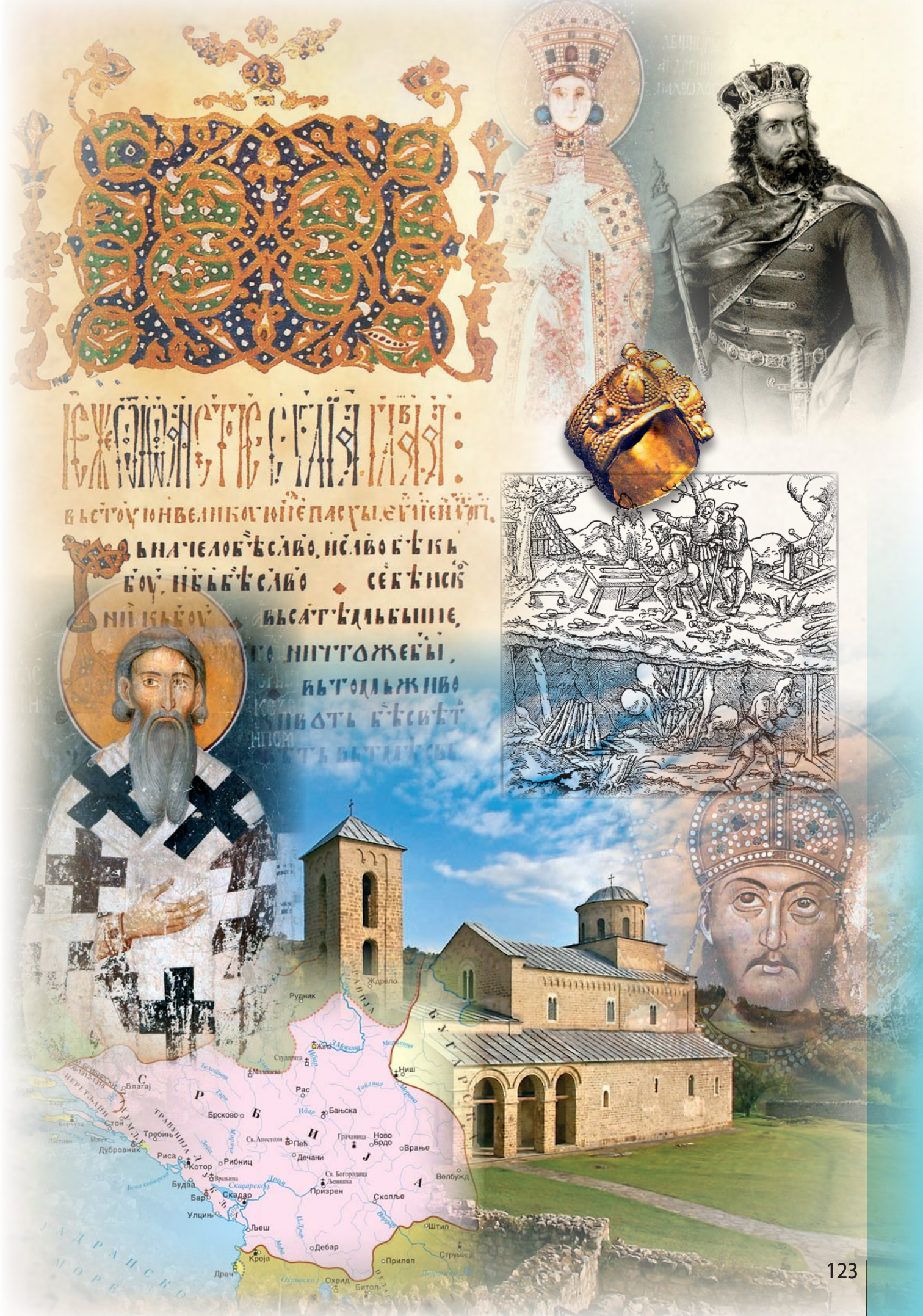
5.5. У СЕНЦИ УГАРСКЕ КРУНЕ 143

5.6. ДРЖАВА, ДРУШТВО И ПРИВРЕДА У СРЕДЊОВЕКОВНИМ СРПСКИМ ЗЕМЉАМА 147

5.7. СРЕДЊОВЕКОВНА КУЛТУРА СРБА 150

5.8. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 154

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 156

Рудник
Ждрело
Жича
Студеница
Ниш
Рас
Баньска
Брсково
Стон
Благај
Дубровник
Требиње
Св. Апостоли
Пећ
Грачаница
Ново Брдо
Врање
Риса
Котор
Рибниц
Дечани
Будва
Скадар
Бар
Призрен
Св. Богородица Левишка
Скопље
Велбужд
Улцињ
Љеш
Штип
Дебар
Прилеп
Струмица
Драч
Охрид
Битољ
Јадранско море

5.1 СРБИЈА У ЗБИВАЊИМА НА БАЛКАНУ КРАЈЕМ XII И ПОЧЕТКОМ XIII ВЕКА

Крајем XII и почетком XIII века, десиле су се значајне промене на Балканском полуострву. Византија је била у сталном опадању. То су искористили Срби и Бугари, збацили су византијску власт и основали независне државе. У Србији, заслуга за то припада Стефану Немањи, а у Бугарској Петру и Асену. За време Немањиних синова Стефана Првовенчаног и Саве, Србија је постала краљевина и добила је самосталну цркву. Тиме је учвршћена њена независност. У то време Босном је владао бан Кулин. У Босни је узео маха јеретички покрет који је касније познат као Црква босанска.

Владавина Стефана Немање

Велики жупани Србије користили су током XII века сваку прилику да збаце византијску власт. Због тога је цар често био приморан да уводи промене на српском престолу. У једном тренутку довео је на власт Тихомира, споредног члана династије Вукановића. Делове територије добила су на управу и Тихомирова три брата, међу којима и Стефан Немања.

Велики жупан је титула коју је носио владар Србије од краја XI века до крунисања Стефана Немањића за краља, почетком XIII века.

Фреска
са ликом
Стефана Немање

Стефан Немања се убрзо сукобио са осталом браћом и био је заточен јер се није покоравао вољи великог жупана. Уз помоћ присталица успео је да се ослободи и збаци Тихомира с власти 1166. године. Тихомир је покушао оружјем да поврати престо, али је изгубио и битку и живот. Остала два брата су се потчинила Немањи, а и византијски цар је признао промену на престолу. На тај начин Немања се учврстио на власти.

Као и његови претходници на престолу, и Стефан Немања се убрзо окренуо против Византије. За време владавине моћног византијског цара Манојла I Комнина није постигао успех. После Манојлове смрти 1180. године, Царство је упало у раз-

добље кризе, што је Немањи пружило прилику да се прошири на рачун ослабљеног суседа. У почетку он је ратовао заједно са угарским краљем, а потом је освајања наставио сам.

У току једне деценије Немања је припојио Србији долину Велике и Јужне Мораве, Косово, већи део Метохије, области у данашњој северној Албанији и Дукљу. У границама његове државе нашле су се и приморске кнежевине Травунија и Захумље, све до реке Цетине.

СРБИЈА КРАЈЕМ XII И ПОЧЕТКОМ XIII ВЕКА

Србија
Угарска
Босна
Бугарска
Смењивање Бугарске и Угарске
Дубровник
Границе Србије 1190. године
Проширење Србије 1208. године
Насеља
Архиепископија
Епископија
Црква, манастир
Надбискупија
Бискупија

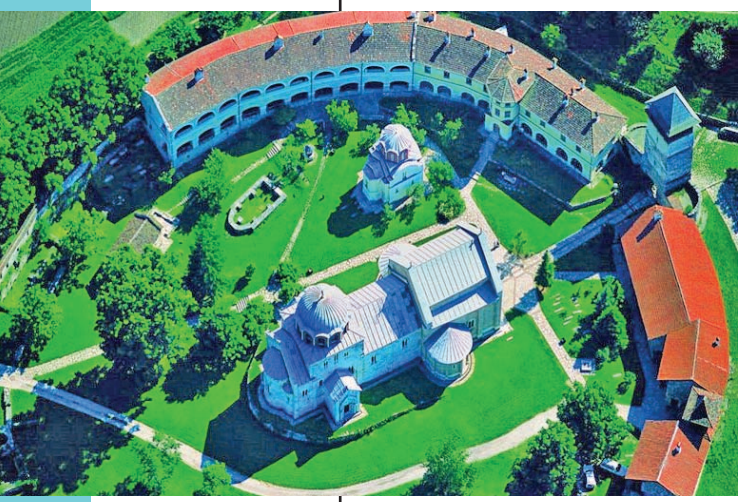
Остаци тврђаве Звечан, у близини Косовске Митровице

Стефан Првовенчани приповеда, у биографији свога оца, да је Немања заноћио близу града Звечана пред битку у којој је поразио своју браћу и сачувао власт. Те ноћи у тврђави се појавио св. Ђорђе, који је Немањи помогао да се избори за победу.

Немањи је на руку ишао и пролазак учесника Трећег крсташког похода преко Балкана и Србије. Он је у Нишу 1189. године свечано дочекао вођу крсташа, немачког цара Фридриха Барбаросу и склопио с њим пријатељство. Непожељни гости са запада донели су Византији само невоље. То је искористио српски велики жупан да некажњено настави да напада суседне византијске крајеве.

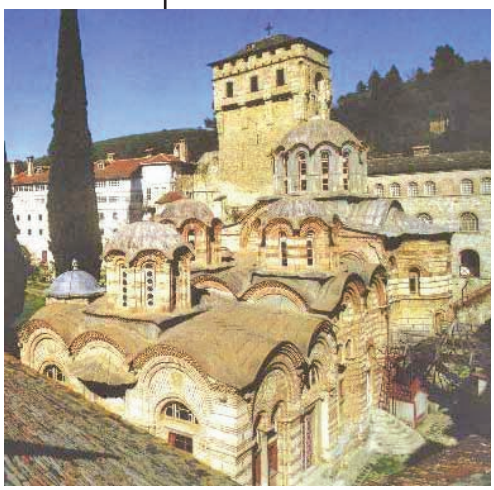
Када су крсташи прешли у Малу Азију, цар је одлучио да казни Србе. У бици на Морави 1190. године, Немања је претрпео пораз и поново признао врховну власт византијског цара. Међутим, највећи део освојених земаља остао је у српским рукама. Пријатељски односи са Царством учвршћени су браком Немањиног сина Стефана и цареве братанице. До краја владавине Немања је остао у добрим односима са Византијом. Некада моћно царство незадрживо је пропадало па се његова врховна власт над Србијом није ни осећала. И пре него што је први пут срушено Византијско царство 1204. године, Србија је постала самостална.

Манастир Студеница

Након повлачења са престола 1196. године, Немања се замонашио и добио име Симеон. После краћег боравка у Студеници, придружио се сину Сави који је одраније боравио као монах на Светој гори. Сава и Симеон су добили дозволу од византијског цара да на рушевинама старог грчког манастира Хиландара подигну нови, у коме ће боравити српски монаси. Убрзо након обнове, Симеон – Немања умро је у српском Хиландару 1199. године.

Манастир Хиландар на Светој гори

Он је током свог живота и владавине био веома одан православној вери. Основао је неколико цркава и манастира, од којих су Студеница и Хиландар најзначајнији. Оштро се обрачунавао с јеретичким покретом богумила и тесно је сарађивао са рашким епископима. Заузврат, црква га је подржавала јачајући његов углед и власт. Немања је и на државном плану остварио подухвате који су засенили његове претходнике. Ујединио је већину српских земаља и извојевао самосталност. Нова династија на српском престолу прозвана је по њему Немањићи. Немањићи су владали Србијом два века. Црква је Стефана Немању прогласила за светитеља.

Света гора

Света гора је полуострво у данашњој северној Грчкој. На њему од средњег века постоји велики број православних манастира. То је монашка заједница са великим угледом у православном свету. Због тога су православни народи одувек настојали да тамо имају своје манастире. Највише има грчких манастира. У средњем веку, осим Срба, тамо су саградили своје манастире и Бугари, Руси и Грузини.

Самосталност државе и цркве

На **Сабору** у Расу 1196. године Стефан Немања је власт предао средњем сину Стефану. Он је добио предност у наслеђивању као зет византијског цара.

Најстарији син Вукан се није помирио са очевом одлуком. Он је 1202. уз помоћ Угарске заратио с братом и преотео му престо. Сукоб међу браћом потрајао је неколико година и изложио је земљу великом пустошењу. Из њега је као победник ипак изашао Стефан, чиме је враћено пређашње стање.

Осим невоља с братом, Стефан Немањић се суочио и са сталним притисцима спољних непријатеља. Од 1204. није могао да рачуна на Византију па је био принуђен да подршку тражи на Западу. Отерао је прву жену, византијску принцезу, и оженио се унуком млетачког дужда. Од папе је затражио и добио краљевску круну 1217. године. Тиме је Стефанов углед и углед Србије веома порастао. Србија је тада стекла својеврсно међународно признање. Иако је краљевска круна већ била додељена дукљанским владарима у XI веку, Стефан је остао запамћен као први крунисани српски владар. Отуда потиче његов назив Првовенчани.

У старо доба круна се називала венац, а крунисање венчање. Због тога је Стефан, као први владар који се венчао (крунисао), добио надимак Првовенчани. Из истог разлога склапање брака се назива венчање јер приликом црквеног обреда будући супружници носе круне (венце) на глави.

Прстен Стефана Првовенчаног,
чува се у Ризници манастира Студеница

Независна српска држава морала је имати своју цркву и свог црквеног поглавара. И док је круна стигла са Запада од папе, одобрење за оснивање независне српске цркве донето је са Истока. Највећи део Србије налазио се још од почетка XI века у границама **Охридске архиепископије.**

Сабор је био скуп представника племства, свештенства и владара. На сабору су доношене најважније одлуке за државу.

Охридска архиепископија је основана је 1019. године, после слома Самуиловог устанка. Обухватала је територије некадашњег Бугарског царства. Имала је изузетан значај за трајно прикључивање великог дела српских земаља византијском културном кругу.

Стефан Првовенчани, гравира Анастаса Јовановића из XIX века

Најзападније епископије Охридске цркве биле су Сирмијум (данашња Сремска Митровица), Рас и Призрен. Епископија у Расу, након српског освајања града у XII веку, била је највиша црквена установа у Србији све до оснивања самосталне Српске архиепископије у XIII веку. Њено седиште је била Црква св. Петра и Павла, која се очувала до данас у непосредној близини Новог Пазара.

Приморски градови са непосредним залеђем признавали су духовну власт римског папе. На црквену припадност Србије пресудно су утицале наслеђене православне традиције и лични пример који су дали Немања и његов син Сава. У то време православни цариградски патријарх столовао је у Никеји у Малој Азији, јер су у Цариграду владали Латини.

Учесници Четвртог крсташког рата умешали су се у сукобе у царској породици у Византији и освојили Цариград 1204. године. На тлу привремено срушене Византије основали су неколико својих држава.

Сава се запутио у Никеју 1219. године и од патријарха добио одобрење за оснивање самосталне српске архиепископије. Истовремено, Сава је постављен за првог српског **архиепископа**. То је био најважнији, али тек први корак у уређењу самосталне цркве. Седиште архиепископије смештено је у манастир Жича код Краљева. Основан је читав низ нових **епископија**. Као српски архиепископ, Сава се старао да се православље прошири и учврсти. Оснивани су манастири и обучавани свештеници, превођени су и преписивани црквени списи, а хришћански обичаји су увођени у свакодневни живот. Савиним деловањем Србија је постала права хришћанска држава. Због тога се он слави као први српски просветитељ. Након смрти, црква га је прогласила за свеца.

Архиепископ је црквени старешина који управља црквеном територијом коју чини више епископија и која има своје границе. Област којом управља архиепископ назива се архиепископија.

Епископија је црквена област којом управља црквени старешина епископ.

Манастир Жича код Краљева

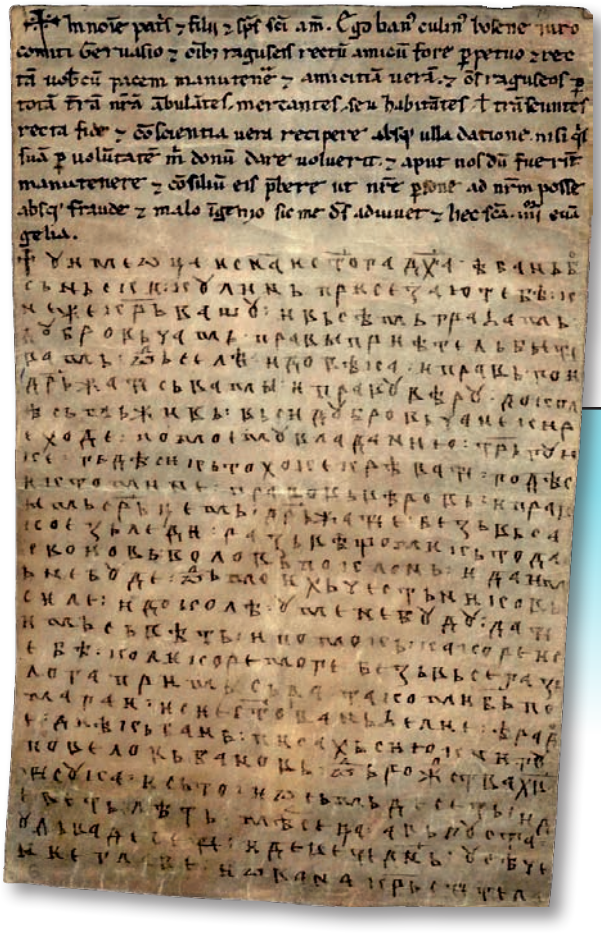
Бан Кулин

Географски положај и верско опредељење повели су Босну путевима сасвим различитим од Србије. Последњих десетак година владавине цара Манојла Комнина Босна се налазила под византијском влашћу. Тада је за бана Босне постављен Кулин. Он је искористио невоље у које је Царство запало после Манојлове смрти 1180. године и признао је угарску власт. Као угарски вазал, чак је и ратовао против дојучерашњих господара.

Вазал је онај који дугује верност и има обавезу да војском помаже своме господару у рату.

У Босни је већ тада почео да се шири један посебан вид хришћанског учења познат под именом Црква босанска. Веровање и уређење Цркве босанске умногоме су се разликовали од правила православне и католичке цркве. Рецимо, веровали су да је видљиви свет творевина ђавола па нису градили цркве. Због тога су босански хришћани сматрани јеретицима. Због оптужби да се јерес укоренила у његовој држави, бан Кулин је морао да се правда пред папом и угарским краљем. Постојање Цркве босанске угарски краљеви користили су и у наредним деценијама као изговор за нападе на Босну. Њихов крајњи циљ је био да Босну потпуно прикључе Угарској.

Повеља бана Кулина, издата Дубровчанима 1189. године

Оригинал повеље се чува у Санкт Петербургу (Русија), а два преписа у Дубровачком архиву. Ово је најстарија сачувана повеља писана српским језиком и ћирилицом. На једном комаду пергамента исти текст прво је написан на латинском па на српском језику. Овом повељом Дубровчани су добили право да тргују у Босни без плаћања царина.

БОСНА У XII ВЕКУ

Шлем из средњовековне Босне

Од Кулина бана и добријех дана – доба бана Кулина остало је запамћено у народном предању као далека прошлост и раздобље благостања. И данас се за онога ко нашироко приповеда каже: „Прича од Кулина бана". Веровања о златном добу бана Кулина проширили су Дубровчани, јер су за време његове владавине добили велике повластице у трговини са Босном.

Постанак Другог бугарског царства

Самуилово Бугарско царство никло је из устанка који је подигнут против византијске власти 976. године, и трајало је до 1018. године.

После пропасти Самуиловог устанка бугарске земље су пале под власт Византије. Повремени покушаји да се Бугарско царство обнови нису дали резултате. Тек пред крај XII века, када је Византија почела неповратно да слаби, указала се прилика за обнављање бугарске државе. Разлог за нови устанак били су, као и раније, неподношљиви намети.

Браћа Петар и Асен, бугарски властелини, стали су на чело покрета против Византије 1185. године. После почетних неуспеха, устаници су збацили византијску власт у области између планине Балкан и реке Дунав. Борба против заједничког непријатеља зближила је бугарске вође са Стефаном Немањом, који им је пружио подршку. Старо језгро бугарске државе било је поново слободно.

У новој бугарској престоници, Трнову Асен је крунисан за цара. Обновљена је и Бугарска патријаршија. Сви покушаји Византије да оружјем преокрене ток догађаја остали су без успеха. Политичка карта Балканског полуострва за кратко време је измењена. Промена се најбоље видела из Угарске. Уместо посустале Византије, на супротној обали Саве и Дунава стајале су две младе државе у успону – Србија и Бугарска.

Трново – престоница Другог бугарског царства

Печат цара Асена

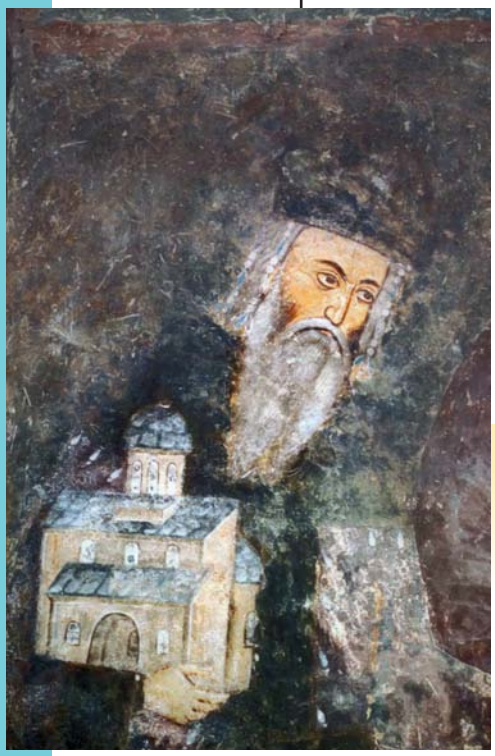

Споменик цару Асену I, у Великом Трнову

5.2 БАЛКАН И СРБИЈА У XIII ВЕКУ

Краљ Урош I

За време владавине краља Уроша I Србија је била у сталном успону, који је био омогућен развојем привреде и учвршћењем краљевске власти. Урошев син Драгутин кратко је владао. Због повреде предао је власт брату Милутину, који је повео Србију у велика освајања византијских територија. Босна се током XIII века стално суочавала са нападима Угарске. Угарски краљ нашао је оправдање за своје акције против Босне у деловању босанских јеретика.

Успон Србије под краљем Урошем I

После смрти Стефана Првовенчаног уследиле су две кратке владавине његових синова – прво Радослава, па Владислава. Тек је са трећим Стефановим сином Урошем, успостављена чврста и дуготрајна владавина (1243–1276).

Краљ Урош је престао да даје на управу Захумље, Травунију и Зету члановима владарског рода. Тиме је успостављена непосредна краљевска власт на читавој територији државе.

Захумљем су владали потомци Немањиног брата Мирослава. Зету је Немања био дао на управу најстаријем сину Вукану.

Од средине XIII века у Србији је обновљено рударство, које је било прекинуто доласком Словена на Балкан. Заслуга за то припада немачким рударима Сасима, које је Урош довео у земљу. Оживљавање рударства и ковање новца ојачали су положај владара и државе. Рударски производи били су веома тражена роба. Нарочито је на цени било сребро, којим је Србија била богата. Извоз метала је подстакао раст трговине и градских насеља.

Владар је убирао приходе од прераде и извоза руда, ковања новца и трговине, па је његова каса почела убрзано да се пуни. Од Урошевог времена, српске руде постале су главни извозни производ Србије и Босне и најважнији извор њиховог богатства и моћи.

Краљ Урош није ишао у освајања, али је створио предуслове својим наследницима да то учине. Он је успео да очува државу неокрњену и да је ојача изнутра. Ипак, Урош је био веома активан у спољној политици. Подржавао је Барску надбискупију која је била у сукобу са Дубровачком надбискупијом. Због тога је више пута ратовао са Дубровником. Уплитао се и у сукобе око обнове Византије. Био је ожењен Јеленом, рођаком јужноиталијанских Анжујаца, огорчених противника обновљене Византије.

Један поход против Угарске означио је почетак краја Урошеве владавине. Заробљен је у борби, а потом враћен на престо као угарски вазал. Услов је био да његов син Драгутин, који је био ожењен угарском принцезом, добије део

државе на управу. Стари краљ није пристао на деобу државе. Због тога је незадовољни син, добивши војну помоћ од таста, устао на оца и свргнуо га с престола.

Манастир Сопоћане код Новог Пазара подигао је краљ Урош I

Краљ Драгутин и Сабор у Дежеву

Краљ Драгутин је владао Србијом само пет година. Једном приликом док је био у лову, пао је с коња, озбиљно повредио ногу и остао хром. Према тадашњим схватањима, појединцу са неким телесним недостатком није приличило да буде владар.

На Сабору у Дежеву код данашњег Новог Пазара, Драгутин се одрекао престола и предао власт свом млађем брату Милутину (1282. године). Драгутин је себи задржао област на северу Србије и право да његов син наследи престо после Милутинове смрти. Промена на престолу означила је почетак раздобља освајања на рачун Византије. Милутин је заступао интересе ратоборне српске властеле која је била жељна нових територија. Тако је једна случајна незгода покренула догађаје који ће Србију довести на место најмоћније државе на Балкану.

Београд је први пут дошао под власт једног српског владара за време краља Драгутина. Он је тада подигао цркву посвећену Богородици. У њој је било смештено седиште београдског епископа, касније митрополита. У Доњем граду Калемегданске тврђаве до данас су се очували само остаци митрополитове палате из XV века.

Митрополија у Доњем граду на Калемегдану

Прилике у Босни

Босна је током XIII века била под сталним притиском Угарске и римског папе због постојања Цркве босанске. У првој половини овог века угарски краљеви су предузели више крсташких похода на Босну. Сви покушаји да се јерес искорени и да се успостави католичка црквена организација доживели су неуспех. Чак је и седиште католичког босанског епископа морало бити измештено изван Босне.

Напади на Цркву босанску угрожавали су истовремено власт банова. Зато су босански банови, мада су се изјашњавали као католици, нашли природног савезника у Цркви босанској. Њихове стрепње показале су се оправдане. Средином XIII века, угарски краљ одузео је од босанског бана северну Босну. Ову област је уступао члановима краљевске породице на управу. Крајем XIII века, северну Босну је добио краљ Драгутин, као зет угарског краља. Тада се Драгутинова кћи удала за сина босанског бана.

5.3 СРБИЈА – НАЈВЕЋА СИЛА НА БАЛКАНУ

Краљ Милутин знатно је проширио границе Србије на рачун Византије. Његов углед је још више порастао када се оженио византијском принцезом. Драгутин је наставио да влада у посебној области која је знатно проширена земљама добијеним од угарског краља. Браћа су дуго била у завади јер није било решено питање наследника. Милутина је наследио Стефан Дечански, али га је син Душан после деценије владавине збацио с престола. Душан је наставио са освајањима византијских области и узео је царску круну. Истовремено, Српска архиепископија постала је патријаршија.

Краљ Милутин

Убрзо по ступању на престо краљ Милутин је кренуо у освајачке походе против Византије. У прве две године владавине освојио је пространа подручја у данашњој Македонији и северној Албанији. Тада је освојено и Скопље у којем ће повремено столовати српски владар. Покушаји Византије да поврати изгубљено су пропали, а једино решење било је да се склопи споразум са српским краљем. Милутин је добио руку цареве кћери Симониде, а освојене византијске области признате су му као невестин мираз. Овим уступком византијски цар се помирио са губитком територија, али је зато уместо опасног суседа стекао савезника и пријатеља.

Краљ Милутин, фреска из Краљеве цркве у Студеници

Прикључење византијских територија и приближавање царском двору отворили су широм врата византијском утицају у Србији. Он се осећао и раније, пре свега у цркви, уметности и књижевности, а сада је захватио готово све области живота. Нарочито су биле упадљиве промене у уређењу двора и изгледу и понашању владара. Последице привредног успона биле су свуда видљиве: по раскоши двора, држању најамничке војске, подизању и обнављању великог броја цркава.

Краљица Симонида, фреска из Грачанице

СРБИЈА У ВРЕМЕ КРАЉА МИЛУТИНА

Манастир Бањска

Манастир Бањску је саградио краљ Милутин почетком XIV века и наменио га за своје гробно место. Ту је и сахрањен. После Косовске битке, тело је пренето у Трепчу, а средином XV века у Софију, где се и данас налази.

Највеће искушење Милутинове владавине било је питање наследника престола. Када је постало јасно да он нема намеру да поштује одредбе Дежевског споразума, сукоб са братом био је неизбежан. Драгутин је временом повећао своју територију. Као зет угарског краља добио је на управу Мачву и северну Босну, а уз помоћ брата загосподарио је Браничевом. Он је владао државом која по величини и снази није много заостајала за Милутиновом. Читаву прву деценију XIV века браћа су била у сукобу. И после њиховог помирења питање наследника остало је отворено. Због тога је после Милутинове смрти 1321. године дошло до немира у земљи и до сукоба око наслеђа круне.

Краљ Стефан Дечански

Краљ Стефан Дечански

Из сукоба око српског престола као победник је изашао Милутинов син Стефан. Он је касније прозван Дечански, по својој задужбини манастиру Дечанима у Метохији. Да би избегао сличне заплете код следеће смене владара, одмах је свог сина Душана одредио за наследника. Под Стефановом влашћу Србија је поново уједињена.

За разлику од оца, Стефан није показивао освајачке склоности. Водио је ратове само онда када је била угрожена територија којом је владао. Међутим, мешање у грађански рат у Византији донело му је непријатељство са византијским и бугарским царем. Они су склопили савез и покренули војску на Србију. Стефан је одлучио да прво одмери снаге са бугарским владаром. У бици код Велбужда (Ћустендил у данашњој Бугарској) 1330. године, бугарска војска је доживела катастрофу. Погинуо је и сам цар. Сазнавши за пораз савезника, византијски цар није ни покушао да настави ратни поход. Тријумф код Велбужда учврстио је премоћ Србије у источном делу Балкана.

Баш када је изгледало да је Стефан пребродио највећа искушења своје владавине, стигао га је неочекивани крај. Велики део властеле био је озлојеђен што блистава краљева победа није била праћена новим освајањима. Они су охрабрили младог Душана да устане на оца и збаци га са власти. Стефан је убрзо након свргавања умро у тамници града Звечана.

Стефан Дечански је имао најтрагичнији живот међу владарима из династије Немањића. Отац је наредио да га ослепе и отерао га је у прогонство, браћа су му оспоравала право на престо, а син га је силом збацио с власти и наредио да га убију. Због мученичког живота црква га је прогласила за светитеља. Његово тело почива у манастиру Дечани.

Манастир Дечани, задужбина краља Стефана Дечанског и краља Стефана Душана

Душанова освајања

Краљ Душан (1331–1346) је показао да су наде које је ратоборна властела полагала у њега биле оправдане. Пре него што је све снаге усмерио у освајање византијских области, изгладио је односе са Бугарском оженивши се сестром бугарског цара. На западу је наследио од оца нерешено питање Захумља, које је босански бан прикључио својој држави. Полуострво Пељешац и град Стон продао је Дубровнику, али остали део Захумља није успео да поврати из босанских руку. Душанова освајања била су усмерена ка Византији. Од тога су га повремено одвраћали само упади угарске војске са севера.

Душан је искористио грађанске ратове у Византијском царству. Сукобљене стране настојале су да га придобију за савезника, што му је додатно олакшало освајања. За кратко време и не наилазећи на осетнији отпор, Душан је покорио велика пространства у данашњој северној Грчкој и у Албанији. Као неочекивани савезник помогла му је и велика епидемија куге, која је харала остацима Византије 1347. године. Убрзо су под његовим оружјем поклекли Епир и Тесалија, а Душанове чете допрле су све до обала Коринтског залива. Иако је на западу изгубио Захумље са долином Неретве, под Душановом влашћу нашла се огромна територија – највећа којом је један српски владар господарио у средњем веку.

Портрет цара Душана у манастиру Лесново, у Македонији

Охрабрен огромним територијалним добицима и слабошћу противника, Душан се чак носио мишљу да освоји и Цариград. Као учесник грађанског рата у Византији, суочио се са опасношћу од Турака, које су завађене стране користиле као најамничке одреде у Византији. Предлагао је папи да га постави за заповедника хришћанске војске против Турака. Међутим, сви ови велики планови пресечени су изненадном Душановом смрћу крајем 1355. године.

Манастир Светих Арханђела

Манастир Светих Арханђела у клисури реке Бистрице, покрај Призрена, цар Душан подигао је себи за гробно место.

Царство и патријаршија

Освајање великог дела византијске територије подстакло је Душана на помисао да му припада царска круна. Након освајања великог и добро брањеног града Сера у Македонији, у јесен 1345. године, Душан се прогласио за цара. Одмах су започете припреме за свечани чин крунисања.

Према средњовековним обичајима крунисање цара могли су да обаве само највиши црквени поглавари – на истоку патријарх, а на западу римски папа. Цариградски патријарх противио се самовољном проглашењу српског цара. Душан је због тога уздигао српског архиепископа у чин патријарха и тако му дао право да изврши обред царског крунисања. На великом сабору у Скопљу, на Ускрс 1346. године, српски патријарх крунисао је Душана за цара Срба и Грка. Истовремено, Душанов син и наследник Урош добио је титулу краља. Византијски утицај тада је достигао врхунац. Своје најближе сроднике и великаше Душан је обасуо високим византијским титулама и дао им на управу простране области у новоосвојеним крајевима. Подједнако широке руке био је и према цркви.

Душан је владао државом која је обухватала области са веома различитим уређењем и правним обичајима. Да би се територије држале на окупу, требало их је повезати јединственим законима и организацијом. С тим циљем Душан је дао да се састави и објави велики законски зборник познат као Душанов законик. Одредбе Законика важиле су на територији читаве државе. У свом највећем обиму Душаново царство се одржало веома кратко – само седам година. Било је то и сувише кратко време да би закони и уређење учврстили јединство државе. Они су највише зависили од снажне цареве личности, а када је ње нестало, одмах је почело растакање територије царства.

Уз царство је, према обичају, ишла и патријаршија. Српска архиепископија постала је патријаршија, дотадашње епископије постале су митрополије, а основано је и више нових епископија. За разлику од царства, које је само кратко надживело свога творца, Српска патријаршија одржала се уз прекиде све до данас.

Пећка патријаршија

Када је Жича страдала крајем XIII века, седиште Српске цркве премештено је у манастир близу Пећи. У њему је касније било и седиште патријаршије па је познат под називом Пећка патријаршија.

ДУШАНОВО ЦАРСТВО

Српско царство	Угарска	Под Анжујцима	Патријаршија	Црква, манастир
Босна	Бугарска	Атинско војводство	Архиепископија	Бискупија
Византија	Влашка	Поседи Венеције	Епископија	Католичка црква, манастир

5.4 РАСПАД СРПСКОГ ЦАРСТВА

Душана је на престолу наследио његов син Урош, млад и неспособан владар. Српско царство је под његовом владавином убрзано слабило и распало се на области којима су владали ојачали великаши. Највећу моћ имали су браћа Вукашин и Угљеша Мрњачевић. Вукашин је постао краљ и Урошев савладар. Године 1371, Српско царство се угасило. У септембру те године погинули су Вукашин и Угљеша, борећи се против Турака Османлија, а у децембру је умро цар Урош који није имао наследника.

Немоћни цар

После изненадне очеве смрти, Урош се попео на престо који му је био обезбеђен још у најранијој младости. Међутим, одмах се показало да је царска круна била претешка за овог младог и неодлучног човека. По годинама и особинама недорастао владарском позиву, он није био у стању да одржи на окупу слабо повезане делове царства. Још мање му је полазило за руком да осиљене великаше натера на послушност.

Одвајање посебних области у којима царева власт није поштована почело је већ првих година Урошеве владавине. Из царевих руку најпре су измакле тековине Душанових освајања. У Албанији се осамосталио Урошев ујак Јован Асен, а у источној Македонији, са центром у Серу, његова мајка царица Јелена.

Највише невоља младом цару у почетку је задавао стриц Симеон, Душанов полубрат. Он је полагао права на српску царску круну, али није успео да обезбеди чврсту подршку за своје планове. Поражен у сукобу са царем Урошем, засновао је сопствено царство и династију у Тесалији.

И у осталим крајевима државе великаши су формирали мање или више самосталне области – деспот Дејан у североисточној Македонији, Балшићи у Зети, Војислав Војиновић на крајњем западу. Великаши су слабо марили за цареву власт, борили су се међусобно око територија и утицаја, и чак самостално иступали према страним државама. Царство које је Урош наследио од оца распадало се пред његовим очима.

Цар Урош и краљ Вукашин - портрети из манастира Псаче у Македонији, на симболичан начин приказују савладарство

Урош и Мрњавчевићи

У општем метежу који је захватио српску државу уздигли су се браћа Вукашин и Угљеша, господари пространих територија у Македонији и на Косову. У народном предању остали су запамћени као Мрњавчевићи. Они су се приближили цару и стекли пресудан утицај на њега. Угљеша је добио деспотску титулу и загосподарио Серском облашћу. Вукашин је 1365. године добио краљевску титулу и положај савладара цара Уроша.

Урош и Вукашин владали су у прво време заједно. Али долазак снажне Вукашинове личности на чело државе није могао да заустави расуло. Уздизање и осамостаљивање великашких породица наставило се као и раније.

РАСПАД СРПСКОГ ЦАРСТВА

- Српско царство
- Босна
- Византија
- Царство Симеона Синише
- Угарска
- Бугарска
- Влашка
- Границе обласних великана
- Под Анжујцима
- Атинско војводство
- Поседи Венеције

Портрет краља Марка, насликан на улазу у цркву Св. Димитрија код Скопља

Војислава Војиновића заменио је његов ратоборни синовац Никола Алтомановић, који је стигао да се завади са свим суседима. У ово време појављују се и великаши који ће имати пресудну улогу у збивањима наредних деценија – кнез Лазар Хребељановић, Вук Бранковић и браћа Драгаш, синови деспота Дејана. Уместо да смирује сукобе, Вукашин је у њима учествовао увлачећи и самог цара.

Крај династије Немањића

Заједничка владавина Уроша и Вукашина није потрајала. Они су се разишли, а временом је краљ сасвим потиснуо цара. Није покушавао чак ни да створи привид савладарства. Самостално је иступао према другим државама и подржавао одметнике од Урошеве власти. Међутим, и он је могао да влада само у својој феудалној области. Велики део царства неповратно је прешао у руке обласних господара.

Више се није рачунало с могућношћу да Урош продужи лозу Немањића. Из брака са влашком принцезом Аном није било потомства. Због тога је Вукашин настојао да устоличи нову династију на место немањићке. Сину Марку дао је титулу **младог краља** чиме га је одредио за наследника српског престола.

Неочекивани обрт догађаја утицао је на то да се Вукашинови планови не остваре до краја. И Вукашин и Угљеша погинули су у бици на Марици, крајем септембра 1371. године, у покушају да спрече даљи продор Османлија на Балкан. Марко је након очеве погибије узео краљевску титулу и наметнуо се Урошу за савладара. Само неколико месеци после катастрофе код Марице, умро је и цар Урош. Док се Балканом ширио страх од Османлија, српски великаши били су заокупљени међусобним обрачунима. У таквим приликама одлазак цара једва да је ико приметио. Са Урошевом смрћу угасила се главна грана династије Немањића која је Србијом владала читава два века. Изумирањем Симеонових потомака почетком XV века нестао је и последњи изданак лозе Немањића.

Место које је Урошевом смрћу упражњено, краљ Марко није попунио. Притиснут од Османлија , без подршке у осталим српским областима, он је остао само један у низу обласних господара. Краљевска титула коју је задржао подсећала је на велике неостварене планове. Завршио је живот борећи се као турски вазал против хришћана.

Млади краљ – титула потиче из Угарске. Пренета је у Србију за владавине краља Уроша I. Ову титулу добијао је онај краљев син који је одређен да наследи престо.

Манастир Преображења, на Метеорима у Грчкој

Међу ктиторима манастира на Метеорима у средњој Грчкој налази се и син цара Симеона, Јован Урош. Он је имао удела у подизању манастира Преображења.

5.5 У СЕНЦИ УГАРСКЕ КРУНЕ

Угарска краљевина имала је велики утицај на збивања на Балкану. Један од путева за ширење тог утицаја ишао је преко вазалних држава. Од XII века, угарски краљеви сматрали су да им припада врховна власт над Босном. Босна је током XIV века ојачала и проширила се упркос ограничењима која јој је наметао угарски краљ. Од средине XIV века, под угарску заштиту ставила се Дубровачка република. Дубровник је био главни посредник у извозној и увозној трговини Србије и Босне. Од ове трговине Дубровник се силно обогатио. Источно од Угарске, Румуни су основали две државе – Влашку и Молдавију. На њих се током XIV века проширила врховна власт Угарске.

Тврђава Почитељ на Неретви

Успон Босне до Твртковог крунисања

Почетком XIV века већи део Босне дошао је под власт хрватске великашке породице Шубић, која се одметнула од угарског краља. Областима на северу управљао је, с допуштењем Угарске, краљ Драгутин. Босна је, према томе, била распарчана између суседних господара. Династија Котроманића привремено је остала без утицаја. После непуне две деценије, угарски краљ успео је да сломи отпор Шубића. Стјепана II Котроманића (1314–1353), који му је у томе помогао, потврдио је на месту босанског бана.

Током читаве владавине бан Стјепан II био је верни вазал угарског краља. Ослобођен притиска из Угарске, он је успео да прошири територију Босне на рачун суседа. Поново је укључио северну Босну у састав државе, а од Србије је преотео Захумље. За само неколико деценија Босна је постала снажна и пространа држава. Томе је допринело и јачање привреде које је омогућено развојем рударства, градског живота и трговине. Та промена најбоље се огледа у отпочињању ковања новца.

Црква босанска изашла је ојачана из раздобља спољашњих насртаја у XIII веку. Током XIV века, у крилу католичке цркве углавном су напуштени покушаји да се силом реши питање босанских јеретика. На слабљење утицаја Цркве босанске много више је утицало ненасилно покрштавање које су спроводили **фрањевци.**

Осим тога, у састав Босне укључене су области с православном и католичком организацијом (Захумље, западна Србија и Далмација). На тај начин Црква босанска престала је да буде једина црква на тлу Босне. Њен удео у верском животу с временом ће све више слабити.

Стјепанов синовац и наследник Твртко I био је највећи владар средњовековне Босне. У његово време Босна је постала краљевина и достигла је врхунац успона и територијалног ширења. Међутим, првих година владавине Твртко је био принуђен да се суочи са многим невољама. Угарски краљ одузео му је

Фрањевци (мала браћа или фратри) – један од монашких редова у католичкој цркви. Проповедали су сиромаштво и у складу с тим се облачили и понашали. Име су добили по своме оснивачу, св. Фрањи из италијанског града Асизија.

Фрањевачки манастир Фојница у Босни

неке територије, а потом га је у два наврата напао војском.

Бан Тврtко успешно се изборио с угарским упадима, али не и са завером властеле која га је збацила и на власт довела његовог брата Вука. Пошто је још пре преврата обновио вазалну оданост угарском краљу, Тврtко је уз његову помоћ поново заузео босански престо. Након ових догађаја учврстио је власт и војну моћ. То му је омогућило да у наредном раздобљу оствари највеће политичке успехе користећи се невољама у суседним областима Србије и Угарске.

Удео Дубровника у привредном и културном развоју Србије и Босне

Дубровник је припадао бројној скупини градова-држава на источној обали Јадранског мора. Градови-државе, како им назив каже, имали су законе, органе власти, чиновништво, друштвене групе. Власт града (општине, комуне) простирала се унутар његових зидина и на околину (градско подручје). Ови градови деловали су као државе у малом, али су обично признавали врховну власт неке веће државе. Обавезе које су због тога имали према врховном господару (новчана давања и слично) нису битно умањивале њихову самосталност.

Дубровник се издвојио од осталих комуна на Јадрану тиме што је стекао главну улогу у посредничкој трговини између Србије и Босне и Средоземља. На тај начин Дубровник се у последњим столећима средњег века много обогатио и успео да прошири своје границе. У прво време, међутим, град је био под влашћу Византије, а после Четвртог крсташког рата ту улогу је преузела Венеција. Пошто је Венеција задржала за себе искључиво право поморске трговине, Дубровчани су били принуђени да се окрену земљама у залеђу. Увоз и извоз из Србије и Босне ишао је углавном преко Дубровника.

Дубровник

Млечани су као господари усмеравали сав извозни промет Дубровника на своје тржиште. Они су на сваки начин ограничавали слободнији развој дубровачке привреде. Тек када је Угарска постала врховни господар Дубровника 1358. године, створени су услови да његови грађани у пуној мери искажу своју трговачку и дипломатску окретност.

Угарска власт била је неосетна и сводила се на обавезу плаћања годишњег данка. Дубровнику су остављене слободне руке у вођењу унутрашње, спољне и економске политике. Сви органи власти бирани су у Дубровнику из редова властеле. Постепено је дошло до ширења граница куповином територија од суседних владара. У највећем обиму оне су обухватале приморски појас од уласка у Боку Которску до полуострва Пељешца и острва Мљет и Ластово. Велика самосталност и увећање територије утицали су на Дубровчане да свој град почну сматрати републиком.

Пошто је добит од посредничке трговине била велика и сигурна, Дубровчани су настојали да све њене делове држе под контролом. Због тога се насељавају по трговима и рударским насељима Србије и Босне, узимају учешћа у организацији рударске производње и наплаћују царину у владарево име. Њихова трговина и присуство у градовима Србије и Босне утицали су на привредни процват ових држава, бујање градског живота и богаћење владара. Дубровчани су у нову средину преносили развијене обичаје пословања, начин живота и културне тековине. Владари и великаши радо су их унајмљивали као лекаре, писаре, учитеље или финансијске надзорнике.

Истовремено, све више људи из залеђа стизало је у Дубровник у потрази за зарадом или ради изучавања заната. Као сигуран и богат град, Дубровник је постао банкарско средиште овог дела Балкана. Његови грађани навелико су позајмљивали новац житељима држава у залеђу. Сам град је служио као безбедно место за остављање новца и драгоцености на чување. Овако тесна повезаност и размена знања и добара била је олакшана и чињеницом да се у Дубровнику говорило истим, српским језиком, као и у Босни и Србији.

Румунске земље

Преци данашњих Румуна насељавали су широка пространства између Карпата и Дунава на југу, и Дњестра на истоку. Дуго времена на том простору нису биле организоване трајне државне творевине. Јављале су се и нестајале мале кнежевине, које су повремено признавале врховну власт суседних држава. Из својих упоришта у Ердељу (Трансилванија) угарски краљеви покушавали су да прошире утицај на области источно и јужно од карпатског масива.

Кнез Басараба

Почетком XIV века у низијама уз доњи ток Дунава долази до уједињења више малих кнежевина под влашћу великаша Басарабе. Он је био оснивач нове државе која је позната као Влашка и нове династије, која ће њоме владати. Басараба је успео да одбије покушај угарског краља да му наметне врховну власт. Влашка ће у наредним деценијама повремено признавати угарског краља за господара, али никад неће бити обухваћена угарским границама и уређењем.

Слично је било и са другом румунском државом Молдавијом, која је формирана у крајевима источно од Карпата. Угарска је проширила власт на ово подручје средином XIV века поразивши дотадашње господаре Татаре. Недуго затим, локални војвода Богдан одметнуо се од угарског краља и привремено обезбедио самосталност свом војводству. Због тога ће остати запамћен као оснивач државе Молдавије која се по њему називала и Богданија. Угарски краљ се није помирио са овим губитком. После више војних похода успео је да присили молдавског војводу да му се потчини.

Замак Бран у Румунији , на граници Влашке и Трансилваније

5.6 ДРЖАВА, ДРУШТВО И ПРИВРЕДА У СРЕДЊОВЕКОВНИМ СРПСКИМ ЗЕМЉАМА

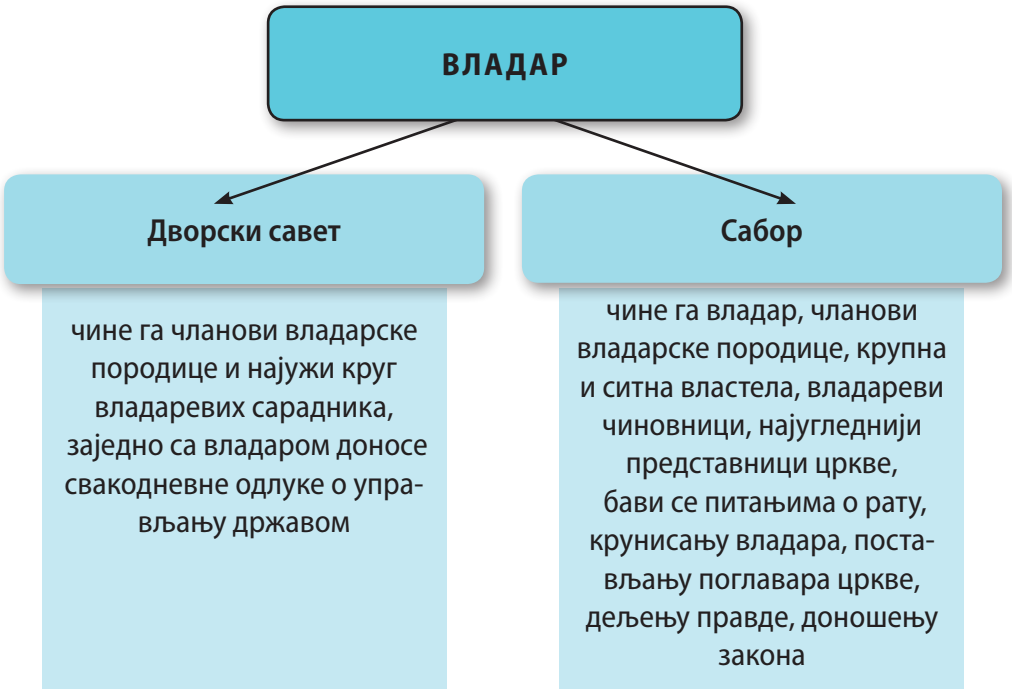
Одлике државног уређења

На челу државе налазио се владар. У Србији он је често делио власт са браћом или синовима. Тада им је додељивао и део државне територије на управу. Владар у Србији имао је веома снажну, али никад неограничену власт. Увек је морао да води рачуна о расположењу и потребама властеле. Он је био врховни војсковођа, судија и законодавац.

Владарева моћ је почивала на богатим изворима прихода. Имао је право на разна давања од поданика, царине и део прихода од рударства. Двор је био место где су боравили владарска породица и највиши државни чиновници. Приликом доношења свакодневних одлука у управљању земљом, владар је окупљао дворски савет. Њега су чинили чланови породице и најужи круг владаревих сарадника из редова угледних **дворана.**

За решавање питања или извршавање дела од највећег државног значаја владар је сазивао сабор. У делокруг рада сабора спадала су питања о рату, крунисање владара, постављање поглавара цркве, дељење правде и доношење закона. Право да учествују у раду сабора имали су, поред владара и његове породице, крупна и ситна властела, владареви чиновници и најугледнији представници цркве. Учесници сабора су кроз разговор помагали владару у доношењу одлука.

Дворани су чиновници који увек бораве на двору, у владаревом окружењу. Они се обично бирају из редова властеле. Сваки дворанин има неку дужност – великаши да помажу у управљању државом, а млади властелини да чувају владара и да се старају о потребама владарске породице.

Држава је била подељена на жупе, градове са подручјима, црквене и властеоске поседе. Власт у држави спровођена је преко владаревих чиновника у жупама и градовима и преко господара властелинстава. Учешће у управљању земљом била је привилегија властеле. Од времена цара Душана, локална управа се уједначује. На челу града или жупе стајао је кефалија. Посебан положај у држави имали су приморски градови. Они су имали висок степен аутономије.

Владари Босне такође су се ослањали на властелу у управљању земљом. Државни сабор Босне, познат као станак или русаг, био је највиши орган одлучивања у држави. У његов састав улазили су само представници световне властеле. Босански сабор је имао много већа овлашћења него онај у Србији. Доносио је одлуке о рату или миру и постављао или смењивао владара. За разлику од сабора у Србији, где је владарева воља била пресудна у одлучивању, овде су главну реч имали великаши.

Подела друштва

У већем делу средњовековне Европе, па и код Срба, друштво су чиниле три велике скупине – властела, свештена лица и зависно становништво. Изван њих остале су различите, мање бројне групе са посебним положајем.

Властела је била повлашћени слој друштва. Припадници властеле заснивали су такав положај на земљишним поседима (**баштинама**), пореклу, праву и обавези учествовања у војсци и управљању земљом.

Властела се делила на велику властелу или велможе и малу властелу или властеличиће. Велможе су били најкрупнији земљопоседници, војни заповедници и највиши представници управе. Често су били повезани с владаром рођачким везама. Властеличићи су учествовали у војсци и у локалној управи.

Средњовековно схватање о троделној подели друштва забележено је у једном поучном тексту:

На коме почива читав свет? На попу, ратару и војнику. Поп моли бога за сав свет, ратар храни и попа и војника, а војник брани и попа и ратара.

Поп овде представља свештенство, **ратар** зависно становништво, а **војник** властелу.

Црквени сталеж сачињавали су свештеници, монаси и црквене старешине (игумани угледних манастира, епископи, митрополити, архиепископ/патријарх). И припадници цркве били су повлашћени. Црква је имала сопствено уређење и судство, а сваки напад на црквено лице најстроже се кажњавао. Међу њима је ипак било великих разлика у иметку и утицају. Рецимо, свештеници се нису по свом имовном стању много разликовали од обичних људи у својим парохијама.

Најбројнију категорију становништва чинили су зависни људи који су живели на властелинствима. За њих Душанов законик користи заједнички назив себри.

Баштина је земљишни посед властеле – представља сваки наследни посед. Власник баштине може њоме располагати по својој вољи. Баштина је добила назив од старе словенске речи *башта* – отац. Она би се могла дословно превести као очевина.

Грб босанског војводе Хрвоја Вукчића

Свака владарска и великашка породица имала је свој грб или знамење. Овај обичај дошао је у српске земље са запада. Знамење је био симбол којим се једна породица представљала и истицала своју посебност. Сличну улогу данас имају заставе држава или заштитни знак на производима.

И међу себрима су се издвајале посебне групе оптерећене различитим обимом и врстама обавеза. Највећи број себара чинили су земљорадници, обавезни да господару дају део производа и да раде за њега.

Посебну групу представљали су сточари – Власи и Арбанаси. Они су били организовани у заједнице *катуне*, са старешином на челу. Имали су известан степен слободе кретања и одлучивања, али су такође били укључени у властелинства. Тада су били обавезани да дају део производа, да обављају превоз коњима или служе у војсци. Становници градова су у већини били слободни. Међу њима, посебна права уживали су рудари (*Саси*) и трговци из приморских градова (*Латини*).

ПОДЕЛА ДРУШТВА У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

Привреда и градови

До раздобља позног средњег века у српским земљама се издвојило неколико основних привредних грана – земљорадња, сточарство, рударство, трговина и занати. Земљорадња је била најзаступљенија. Срби су на Балкан дошли као земљорадници, али са веома примитивном техником обраде земље. Временом су прихватили напреднија достигнућа – метално рало и тропољни систем. Тропољни систем је начин обраде земље у којем се обрадиве површине на сеоском имању деле на три једнака дела. На једном делу се сеју усеви у јесен и они стижу за жетву у рано лето следеће године. На другој парцели сејање се обавља у пролеће и ти усеви се жању у рану јесен. Трећа парцела оставља се необрађена и тако обнавља своју плодност. Затим се мењају усеви на парцелама. На овај

Представа виноградара

начин сваке године једна парцела се „одмара" и тиме се одржава стална и уједначена плодност на читавом имању.

Највише су се гајиле житарице (раж, јечам, пшеница, просо), махунарке (боб, сланутак), поврће и биљке за израду тканина (лан, конопља). Вештина гајења винове лозе је прихваћена од староседелаца и унапређена је. Пољопривредна производња организована је у оквиру властелинства. Сваки сељак је имао свој комад земље, али је учествовао и у обради великих површина господареве земље.

Иако је свако домаћинство гајило стоку за сопствене потребе, обимну производњу с вишковима остваривали су само професионални сточари – власи. Због начина сточарења, власи су били у сталном покрету. Стока је за летњих месеци терана на испашу на планинске пашњаке, а у хладно доба године смештана је у зимовишта, у долинама и топлијим крајевима. Највише су се гајиле овце и коњи.

Откако су средином XIII века Саси оживели рударство у Србији, оно је врло брзо постало уносна привредна грана. Рудници су ницали један за другим, а међу њима најпознатији су били Брсково, Рудник, Трепча, Ново Брдо, Сребрница и Крешево. Највише се вадило сребро, бакар и олово, а у мањој мери гвоздена руда. Успон рударства утицао је на развитак трговине и градова. Увоз и извоз робе обављао се на коњима, каравана нима које су опремали и водили Власи.

Средњовековни рудари

Главни извозни производ Србије и Босне били су метали (највише сребро), затим восак и сточарски производи (коже, сир, крзна). Ка Србији и Босни ишли су каравани натоварени сољу, тканинама, занатским производима, луксузном робом, оружјем, вином и рибом.

Упоредо са успоном градова развијала се и локална трговина са сеоским окружењем. Градови су ницали на местима сајмова, раскршћима путева и уз руднике. Осим рударства и трговине, у градовима су била стецишта занатске производње. Занатлије су производиле већину ствари потребних за свакодневни живот и одређене врсте послова. И на селу су радиле занатлије, за потребе властелинства и његових поданика.

ГЛАВНЕ ПРИВРЕДНЕ ГРАНЕ

ЗЕМЉОРАДЊА | СТОЧАРСТВО | РУДАРСТВО | ТРГОВИНА | ЗАНАТСТВО

5.7 СРЕДЊОВЕКОВНА КУЛТУРА СРБА

Писменост и образовање

Знање читања и писања представља један од предуслова за проповедање хришћанства, као и за свештенички позив. Сви елементи хришћанског учења записани су у светим књигама. Стога су ширење хришћанства међу Србима и словенска писменост били нераскидиво повезани од X века.

Ширење хришћанства на словенском језику почиње на Балкану крајем IX и у X веку. Тада на Балканско полуострво долазе Методијеви ученици из Моравске.

Развој писмености код Срба био је олакшан прилагођавањем старословенског језика српском језику и изговору. Осим тога, ћирилица је преовладала као основно писмо. У градовима на српском приморју латински језик и писмо коришћени су у администрацији, пословању и књижевности. У прво време, највише потребе за писменим појединцима имала је црква. Међутим, упоредо са јачањем државе и успоном привреде, писменост и коришћење докумената проширили су се и на многе световне делатности. Без писане речи више се није могло у управљању државом или вођењу послова.

Средњовековно училиште

У средњем веку нису постојале школе попут данашњих. Описмењавање су вршили приватни учитељи, свештеници и монаси. Учитељи су радили према уговору и за новац. Место где су стицана знања из писмености, у средњовековним текстовима назива се училиште.

Учитељ је у училишту могао радити са групом ученика или је одлазио у домове богатих да подучава њихову децу. Пошто се свештенички позив обично наслеђивао, мушко дете које је било одређено да настави очевим путем стицало је знања из писмености у родитељском дому. У манастирима, старији монаси подучавали су млађе.

Писана реч се чувала и преносила путем књига и докумената. Пошто је штампа пронађена тек крајем средњег века, књиге су умножаване преписивањем. Преписивање једне књиге био је дуг и напоран посао. Могао је трајати месецима, чак и годинама. Књиге које су исписане руком називају се рукописи. Преписивањем су се најчешће бавили монаси у манастирима. Неки наши манастири били су познати по преписивачкој делатности, као Хиландар, Ресава, Милешева.

Књижевност

Књижевно стварање и преписивање били су највећим делом подређени потребама хришћанске вере. Највише су се преводила и умножавала дела која су била неопходна свештеницима за свакодневне обреде. Од осталих многобројних верских списа нарочито су били заступљени описи живота светаца (жи-

вотописи или житија). Њихова главна сврха била је да врлине и дела главног јунака, светитеља, послуже као узор верницима.

Писање житија било је раширено код Срба у средњем веку. Највише их је посвећено владарима из династије Немањића, од којих је већина проглашена за свеце. Прва српска житија, написана руком Саве Немањића и Стефана Првовенчаног, описују живот св. Симеона Немање. Следе житија посвећена св. Сави и тако редом, све до животописа деспота Стефана Лазаревића из XV века. Кроз приповести о животима знаменитих владара описана је историја државе којом су владали.

Код Срба су се читала и стварала и дела световне књижевности. Најраније историјско дело је такозвани Летопис попа Дукљанина, у којем је описана историја Дукље до средине XII века. Крајем средњег века појављују се нове књижевне врсте – родослови и летописи. Међу властелом били су радо читани витешки романи, нарочито онај који је описивао подвиге Александра Великог. И жене племенитог рода узимале су перо у руке. Наша најпознатија средњовековна књижевница је монахиња Јефимија, удовица деспота Јована Угљеше. Она је саставила *Похвалу кнезу Лазару* и текст извезла златним нитима на покрову за тело кнеза Лазара.

Страница средњовековног рукописа

Дела средњовековне књижевности сачувана су у рукописним књигама. Уз текст се често налазе цртежи или слике. Оне се називају минијатуре јер су обично малих димензија.

Правни споменици

У првим вековима живота на Балкану Срби су **обичајним правом** регулисали живот у држави и друштву, као и свакодневне односе. Када је изборена политичка и црквена самосталност а друштвени односи постали сложенији, обичајно право постало је недовољно у промењеним приликама. За потребе српске цркве, архиепископ Сава је превео и средио Номоканон или Законоправило. Номоканон је византијски правни зборник који највећим делом сачињавају црквена правила.

До владавине цара Душана, држава и друштво веома су се развили. Осим тога, границе Душановог царства обухватиле су области с различитим правним уређењем. Због тога се наметнула потреба за даљим проширењем писаног законодавства. Цар Душан је желео да сви поданици његове државе поштују исте законе Он је дао да се преведе неколико византијских законских зборника, али најсјајнији резултат његовог законодавног рада био је Душанов законик. То је уједно и најзначајнији српски правни споменик средњег века.

Први, основни део Законика проглашен је на Сабору у Скопљу 1349. године, а допуњен је пет година касније. Законик има укупно 201 члан, којима су обухваћена веома разноврсна питања. Законик је допунио и прилагодио српским приликама многе одредбе византијског права. Исто тако, настојао је да уреди

Обичајно право се састоји из прописа који су се преносили усменим путем, а којима чланови једне заједнице (рода, племена, села, државе) регулишу међусобне односе. Обичајно право претходи писаном праву и одлика је друштава на нижем степену развоја.

Душанов законик

она питања за која решења обичајног права више нису била прикладна. Највећу пажњу Законик је поклањао положају цркве и повлашћених слојева, надлежностима државе, суђењу, казнама за различите врсте преступа. У његовим одредбама осећа се потреба да се заведу ред и мир у пространој држави.

Веома развијена привреда такође је захтевала законе. Организација властелинства и пољопривредна производња регулисани су преводима византијских закона и владарским повељама. За потребе уређења односа у рударству доношени су посебни законици за највеће српске руднике (Ново Брдо, Сребрница, Кратово). До данас се сачувао једино Рударски законик деспота Стефана Лазаревића за град Ново Брдо.

Градске општине на приморју имале су аутономан положај у склопу српске државе и сопствено право. Законски зборници у градовима - државама на Јадрану називали су се статути и писани су латинским или италијанским језиком.

Архитектура и ликовне уметности

У средњем веку највише се градило од дрвета. Због тога је већина грађевина из тог времена пропала. Боље су очуване средњовековне градске целине на приморју, где се због природног окружења више градило од камена. За подизање здања од тврдог материјала (камен, цигла) било је потребно доста улагања. Због тога су ови материјали коришћени за грађевине од посебног значаја – цркве, манастире, утврђене градове и палате. Такве подухвате могли су да остваре само владар и припадници највиших друштвених слојева.

У раном средњем веку није се много зидало због оскудице. Од Стефана Немање, сваки владар је доказивао своју оданост хришћанству подизањем цркава или манастира. Оснивач цркве или манастира назива се ктитор. Ктитор је имао обавезу да обезбеди средства за изградњу и опремање цркве или манастира и да дарује поседе и зависне људе ради издржавања. Заузврат, у цркви је могао бити сахрањен и помињан за вечна времена.

Манастир Грачаница

Стефан Немања је подигао и обновио неколико цркава и манастира. Најзначајнији су Студеница и Хиландар. Његов пример следили су потомци, Стефан Првовенчани је подигао Жичу и наменио је за седиште архиепископа. Стефанов син Владислав био је ктитор Милешеве, где је више векова почивало тело св. Саве.

Краљ Милутин остао је запамћен као највећи градитељ цркава међу српским владарима. Његова најлепша задужбина је манастир Грачаница на Косову

Задужбине Немањића биле су део православне, византијске културне области. У српској држави, приморски градови били су

Катедрала Св. Трипуна у Котору

главна средишта латинске, католичке културне зоне. Међу грађевинама подигнутим за потребе западног обреда истиче се катедрала св. Трипуна у Котору.

Средњовековна уметност је била прожета верским духом и подређена потребама свакодневног богослужења. Свој најлепши израз добила је у осликавању цркава фрескама. Фреске су слике насликане бојама на свежем малтеру. У унутрашњости цркве осликане су сцене из Старог завета, Христовог живота, али и портрет ктитора, његове породице и важни догађаји из његове владавине. Уз сваки лик или сцену исписан је текст који је описивао садржај слике. Тако су верници кроз слику и реч учили о вери и владарској породици. Ликови Христа, Богородице и светаца сликани су и на дрвеној подлози. Такве слике називају се иконе.

У средњем веку често се ратовало. Као полазишта за напад, места за одбрану или прибежиште у ратовима служила су утврђења. Тврђаве су подизане на местима одакле су брањени путеви и границе, или уз важна градска насеља. У њима је била смештена војна посада и палата заповедника града или области. Често су читави градови опасани зидинама, као они на приморју. У време продора Турака Османлија на Балкан и манастири су понекад бивали заштићени високим бедемима. Наш највећи средњовековни утврђени град је Смедерево, престоница деспота Ђурђа Бранковића. Пошто босански јеретици нису градили цркве, од споменика архитектуре средњовековне Босне махом су сачуване тврђаве.

Икона из Хиландара, XIII век

Стећци на локалитету Радимља, недалеко од Стоца у Босни

У средњовековној Босни гробно место често је обележавано масивним каменим спомеником који се назива стећак. Пронађен је стећак који тежи чак 14 тона. На стећцима се обично налазе једноставни украси у рељефу, а веома ретко уклесан је неки текст. Стећци представљају особен вид уметности средњовековне Босне.

1.5 АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ

Растко Немањић – Свети Сава (1175–1236)

Фреска са ликом светог Саве, манастир Студеница

Растко је најмлађе дете Стефана Немање и Ане. Родитељи су га добили у позним годинама. Као владарско дете, Растко је живео у раскоши двора. Али њега је од младости много више привлачила књига и духовни живот. Није био склон забави племића, лову, витешким играма. Када је напунио 15 година, отац му додели земљу Захумље да њоме управља. Тако су се принчеви припремали за владарске дужности.

Растко је желео управо супротно – да читав живот посвети Богу. Убрзо му се пружила прилика за то и он је побегао у руски манастир Св. Пантелејмона на Светој гори. Родитељи су покушали да га одврате од овог наума. Послали су чак и потеру за њиме. Али Растко је остао истрајан у својој намери. Из Св. Пантелејмона прешао је у грчки манастир Ватопед, где се замонашио и добио име Сава.

После неколико година, у Ватопеду му се придружио већ остарели отац, монах Симеон. Њих двојица добили су дозволу да подигну српски манастир Хиландар на Светој гори. У њему је монах Симеон умро и ту је и сахрањен. Сава је после очеве смрти једно време био игуман Хиландара. На позив браће Стефана и Вукана, Сава је пренео очево тело у Србију и сахранио га у нови гроб у Студеници 1207. године. Он је остао читаву деценију у Србији помажући своме брату у управљању државом. Радио је на јачању верског живота, градио је цркве, започео је са братом градњу манастира Жиче. Сава се показао и као одличан дипломата. Својом вештином преговарања више пута је успео да одагна опасност од напада на Србију.

Након што је Стефан добио краљевску круну, Сава је у Никеји добио одобрење за оснивање Српске архиепископије. Он је тада постављен за првог архиепископа. Као старешина Срспке цркве, предано је радио на њеној организацији и ширењу хришћанства.

Сава је у два наврата предузимао путовања на Исток да би посетио највеће хришћанске светиње. Други пут је кренуо ка Истоку 1234. године, али тек пошто је напустио положај архиепископа и одредио себи наследника. Враћајући се с путовања, свратио је у посету бугарском цару у Трново и ту је умро почетком 1236. године. Наредне године краљ Владислав пренео је његово тело у манастир Милешеву. Убрзо након полагања у нови гроб у Милешеви, Сава је проглашен за светитеља.

Обавезе Влаха на манастирским властелинствима

Сви велики манастири имали су под својом влашћу катуне Влаха. Они су били дужни да се старају о манастирској стоци и обављају превоз и војну службу за потребе манастира. У владарским повељама о оснивању манастира прецизно се наводе обавезе Влаха. Следећих неколико одредаба издвојене су из повеље краља Милутина о оснивању манастира Бањске:

• Власи да дају сваке године на педесет оваца једну с јагњетом и другу јалову.
• И ако по греху изгину кобиле које припадају цркви да сваких пет Влаха дају једну кобилу прве године.
• И да дају цркви годишње сваки човек по две јагњеће коже.
• И Власи који имају село да косе сено три дана и да донесу годишње товар жита, а други вина; и да доносе со црквену откуда им игуман каже, на сваких 40 кућа по десет товара.
• И војник и ћелатор да носе сир с планине, и ћелатор да напаса овце и вуну стриже, а војник да чува коње. А у зло време и војник и ћелатор да чувају овце.
• И за међусобну крађу казна је шест волова, а за крађу коња казна је шест коња.

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи Р. Михаљчић, *Закони у старим српским исправама*, стр. 147–148, Београд, 2006.)

Немири у Српском царству

Византијски цар Јован Кантакузин био је савременик немира који су захватили Српско царство после Душанове смрти. У својим мемоарима он даје кратак и веродостојан опис ових догађаја.

У то време умро је цар Душан, владар Срба, и међу Србима завладао је велики метеж. Царев брат Симеон тежио је да завлада над свим Србима, као да му заиста та власт припада. Многе од великаша придобио је за свој подухват. А Душанов син Урош заратио је на стрица да би одбранио власт наслеђену од оца. Урошева мајка Јелена није веровала ни сину ни Симеону. Окружила се великом војском, освојила је многе градове и почела сама да влада, никога не нападајући. Најмоћнији од српских великаша уклонише с власти оне слабије и заузеше њихове земље. Једни су помагали краљу, али не као потчињени већ као савезници. Други су стали уз Симеона. Трећи су прикупили војску и чекали да се придруже оној страни која у борби надјача.

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи *Византијски извори за историју народа Југославије VI,* стр. 557–560, Београд, 1986.)

Грб династије Немањић

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ

1.) На линији времена XII века означи годину почетка и годину краја владавине Стефана Немање:

2.) У табели поред догађаја који припада времену владавине Стефана Немање стави знак **+**

Ратовао је против Византије и територијално је проширио Србију.	
Развијао је рударство.	
Подигао је манастир Студеницу.	
Сабор у Расу.	
Владао је Србијом у време када је Манојло Комнин владао Византијом.	
Српска црква је постала самостална.	

3.) После смрти византијског цара Манојла Комнина, крајем XII века, Византија је почела да слаби. То су искористиле државе на Балкану. Заокружи три догађаја који су настали као последица слабљења Византије после смрти цара Манојла Комнина:

а) Бан Кулин је признао угарску власт.

б) Стефан Немања је Србију територијално проширио на рачун Византије.

в) Србији је прикључена територија Македоније.

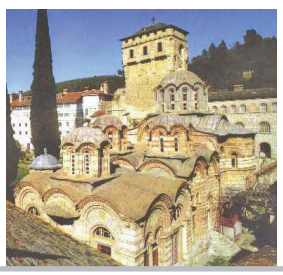
г) Створена је краљевина Грчка.

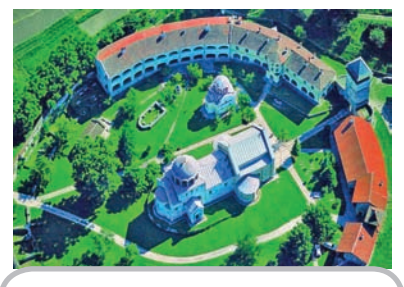
д) Бугарски властелин Асен крунисан је за цара.

4.) Заокружи године које су значајне за владавину Стефана Првовенчаног.

***1180.** ***1195.** ***1185.** ***1217.** ***1219.**

5.) У пољима испод фотографије напиши који је манастир.

6.) Прочитај текст и подвуци речи у тексту које су одговори на следећа питања.

„Од средине XIII века у Србији је обновљено рударство, које је било прекинуто доласком Словена на Балкан. Заслуга за то припада немачким рударима Сасима, које је Урош довео у земљу. Оживљавање рударства и ковање новца ојачали су положај владара и државе. Рударски производи били су веома тражена роба. Нарочито је на цени било сребро, којим је Србија била богата. Извоз метала је подстакао раст трговине и градских насеља."

а) Када је почела да се обнавља рударска производња у Србији?

б) За време ког српског владара се обнавља рударска производња у Србији?

в) Ко је заслужан за развој рударства у Србији?

7.) Допуни реченице:

а) На Сабору у Дежеву, српски краљ је постао _____

б) Први крунисани српски краљ био је _____

в) Крајем XIII века освајачке походе против Византије водио је српски краљ

_____

8.) Одговори:

а) Које године је Србија постала царство и ко је био први српски цар? _____

_____

б) Погледај карту на страни 139. и напиши где се налазила јужна граница Српског царства?

_____

_____

в) Које године се распало Српско царство и ко је био последњи српски цар? _____

_____

9.) Босански бан Стјепан II Котроманић владао је Босном од 1314. до 1353. године.
На линијама напиши ко је у то време владао Србијом:

а) _____ б) _____

в) _____

10.) Стрелицама повежи личност и писани текст:

Сава Немањић и Стефан Првовенчани	**Рударски законик**
Стефан Душан	**Номоканон**
Стефан Лазаревић	**Душанов законик**
Сава Немањић	**Житија Симеона Немање**

6. ОСВАЈАЊА ТУРАКА ОСМАНЛИЈА НА БАЛКАНУ

Шта се заиста дешавало у време Марка Краљевића?

ОСМАНЛИЈЕ
ОСМАНСКА ДРЖАВА
МАРИЧКА БИТКА 1371.

КНЕЗ ЛАЗАР
КОСОВСКА БИТКА 15/28. јун 1389.
КОСОВСКА ЛЕГЕНДА
ДЕСПОТ
СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ

6.1. ТУРЦИ ОСМАНЛИЈЕ 160

6.2. БАЛКАН И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ ДО ПОЧЕТКА XV ВЕКА 164

6.3. ДРЖАВА СРПСКИХ ДЕСПОТА
ИЗМЕЂУ УГАРСКЕ И ОСМАНСКОГ ЦАРСТВА 171

6.4. БОСНА И ЗЕТА У XV ВЕКУ 176

6.5. ОСМАНСКО ОСВАЈАЊЕ БАЛКАНА 179

6.6. ПОСЛЕДЊИ ОТПОР У УГАРСКОЈ 182

6.7. АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ 185

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ 188

Котор
Жабљак
Подгорица
Скадар
Драч
Прилеп
Охрид
Скопље
Велбужд
Софија
Турну
Дунав
Ниш
Велико Трново
Варна
Добруџа
БУГАРСКА
Марица
Пловдив
Једре
ВИЗАНТИЈА
Солун
ТАСОС
1479
ИМБРОС
1470
ЛЕМНОС
1479
ГАЛИПОЉЕ
Изни
Касториа
ЕПИР
ТЕСАЛИЈА
Птелеон
ЕГЕЈ
НЕГРЕПОНТЕ
МОРЕ
Навпактос
ХИОС
САМОС
1475
Аргос
Атина
МОРЕА
ИКАРИЈА
НАКСОС
Менделес

6.1 ТУРЦИ ОСМАНЛИЈЕ

Крајем XIII века основана је држава Турака Османлија на северозападу Мале Азије. Они су од средине XIV века почели да освајају територије у Европи. Покушај великаша Угљеше и Вукашина да зауставе напредовање Османлија завршио се српским поразом у бици на Марици 1371. године. Турци Османлије су за кратко време освојили простране области у Европи. Два основна разлога успеха османских освајања била су:

1. уређење Османског царства које је у целини подређено војним потребама;
2. разједињеност и лоша војна организација хришћанских држава.

Емир Осман

Порекло

Велика држава Турака Селџука од XI века простирала се једним делом и у Малој Азији. На њену територију доселиле су се у XIII веку нове групе Турака под притиском Монгола. Монголи су, штавише, поразили Турке Селџуке и уништили њихову државу. Селџуци и новопридошли Турци образовали су тада више мањих кнежевина-емирата на тлу Мале Азије. Један од емирата основао је крајем XIII века емир Осман од новодосељених Турака. Држава коју је засновао налазила се на северозападу Мале Азије. Касније је по њему названа Османско царство, а његови поданици Османлије.

Име Монгол значи „непобедив". То је назив народа који је у XIII веку за време Џингис-кана створио једно од највећих царстава на свету.

Продор у Европу

До почетка XIV века Турци су сасвим истиснули Византију из Мале Азије. Турски емирати сукобљавали су се међу собом. Истовремено, њихови одреди учествовали су као најамнички у византијским унутрашњим сукобима на европском тлу. И Душанове војсковође осетиле су тада снагу турског оружја. Неколико окршаја с Турцима завршило се српским поразом.

У овом непрекидном ратном стању Османов емират се ширио на рачун суседних турских племена. Османов наследник Орхан успео је да се учврсти и на европском тлу освојивши 1354. године Галипоље. Одатле су се Османлије врло брзо проширили по **Тракији.**

Тракија је историјска и географска област на југоистоку Балканског полуострва. Данас је подељена између Грчке, Бугарске и Турске.

ПРОДОР ОСМАНЛИЈА У ЕВРОПУ

Територија Османовог емирата

Османска освајања до 1481.

Османова освајања

Млетачки поседи

Освајања Орхана 1360.

Вазалне државе Османског царства

Османска освајања до 1451.

Границе Османског царства у Европи 1481.

Грб Османског царства

Битка на Марици

Од тренутка када су стекли упориште на Балкану било је јасно да Османлије ту намеравају да остану. Седамдесетих година XIV века читава Тракија била је у њиховим рукама, а једну од престоница сместили су у град Једрене.

Од српских обласних господара, први се на удару османлијске силе нашао деспот Јован Угљеша, господар Серске области. Он је покушао да окупи шири савез с циљем да протера Османлије. Међутим, већина великаша била је зао-

купљена међусобним сукобима. Византијски цар је на Западу тражио помоћ, а на српског цара Уроша нико није рачунао. Угљешином позиву одазвао се једино његов брат, краљ Вукашин.

Браћа су удруженим снагама кренула ка Једрену, али су их у ноћи 26. септембра 1371. године османске чете изненадиле на спавању. Српска војска, улогорена на обали реке Марице, није стигла да организује отпор и претрпела је тежак пораз. Погинула су и оба њена предводника, деспот Угљеша и краљ Вукашин. Уместо да овим војним походом принуде Османлије на одступање, они су им широм отворили врата за даља освајања.

Тешке последице су се врло брзо осетиле. Хришћански владари, суседи Османлија, признали су врховну власт султана. Они исти који су донедавно позивали Турке као најамнике сада су морали да им се потчине. Османски вазали постали су византијски цар, бугарски цар, Вукашинов син Марко и браћа Драгаш.

Јатаган, турски мач

Победа на Марици неочекивано је Османлијама донела велику предност у покоравању балканских држава. Утолико пре што неслога и сталне заваде око територија овим нису престали. Великаши који су се граничили са областима Вукашина и Угљеше искористили су њихову погибију да приграбе нове земље. Изгледа да је мало ко схватао да је пред османском бујицом попустила и последња брана.

Узроци успеха османских освајања

Балкански хришћани суочени са незадрживим османским освајањима веровали су да их је стигла заслужена божја казна за почињене грехе. Данас знамо да иза османског успеха стоје два основна разлога – уређење Османске државе и прилике у хришћанским државама на Балкану.

Турски шлем из XV века

На челу државе Османлија стајао је султан, као неограничени господар свих поданика. Целокупна организација државе била је подређена војним потребама. Сва земља била је власништво државе. Султан ју је додељивао заслужним ратницима као плату и награду. Ови земљишни поседи називани су тимари, а турски коњаници који су их држали спахије. Тимар се није могао наслеђивати, већ је даван спахији само на коришћење. Тиме се обезбеђивала његова оданост и спремност да се одазове војном позиву. Земља се поклањала заједно са сељацима - кметовима, који су спахији дуговали део производа и радне обавезе.

Спахије су сачињавале коњицу, а јањичари пешадију. То је био посебан род војске, јер је попуњаван из редова других народа. Највећи број јањичара регрутовао се од робова и заробљеника, касније и од хришћанске деце у покореним земљама. Пошто прихвате ислам и прођу строгу војну обуку, јањичари су постајали припадници елитних одреда султанове војске. Дугогодишње васпитање у османском духу и исламу стварало је од прикупљене хришћанске деце најоданије султанове поданике. Многи од њих припремани су за најодговорније дужности у држави. Тако су у Османском царству и највиши положаји били отворени за појединце који потичу из најнижих слојева.

У Османској држави за кратко време и без већих издатака могла се сакупити огромна војска спремна да се до смрти бори за султана. Ислам као званична религија обавезивао је султанове поданике да шире веру на рачун хришћанских држава.

Спахија, османски коњаник

Ислам је једнобожачка вера – вера у бога **Алаха.** Ислам је настао међу арапским племенима на Арабијском полуострву у VII веку. Арапи су ширили ислам по Азији, Африци и Европи.

Насупрот овако чврстој и делотворној организацији стајало је шаренило међусобно завађених хришћанских држава и феудалних области. Војска им је била трома и недорасла бројнијој турској коњици и убојној пешадији. Њено организовање и одржавање тражило је много времена и новца. Није било јаке државе и владара који би окупили хришћанске снаге.

Помоћ са Запада била је недовољна и неискрена. Позиве за помоћ западни владари су видели као прилику да наметну папски утицај на Истоку и прошире своје феудалне домене. Због таквих полазишта, сарадња између Запада и Истока у борби против Османлија није дала резултате.

Јањичари, османска пешадија

Тешко оклопљени западни ритер

Османски лаки коњаник

6.2 БАЛКАН И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ ДО ПОЧЕТКА XV ВЕКА

После Маричке битке, највећи углед међу српским великашима стекао је кнез Лазар. Он је господарио пространом државом. Кнез Лазар је уз помоћ свог зета Вука Бранковића и босанског краља покушао да заустави османска освајања. У бици на Косову 1389. године погинули су предводници обе војске – и кнез Лазар и султан Мурат. Србија је након ове битке признала врховну власт Османског царства. Османско царство је до краја XIV века завладало читавом источном половином Балканског полуострва. У ово време Босна доживљава период највећег успона. Босански владар Твртко проширио је границе државе и узео краљевску круну.

ДРЖАВА КНЕЗА ЛАЗАРА

Портрет кнеза Лазара, фреска у цркви Лазарица

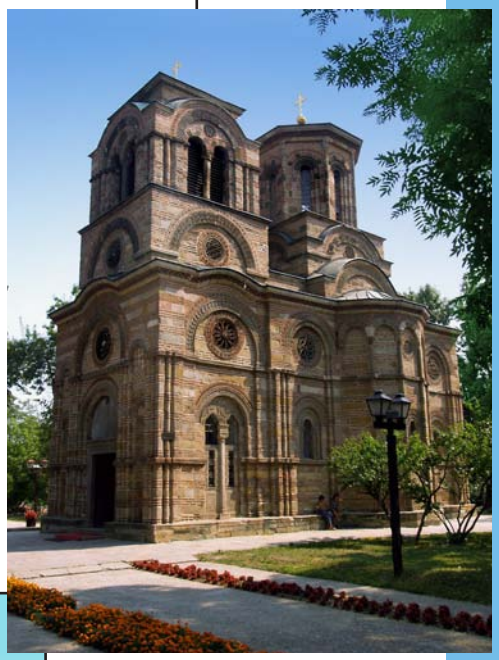
Успон кнеза Лазара

У годинама после Маричке битке, на простору некадашњег Српског царства уздигла се нова генерација великаша. Области којима су владали имале су све одлике самосталних држава (владар, чиновници, порези и војска). Међу њима је на прво место избио кнез Лазар, некадашњи дворанин цара Уроша. Његова феудална област налазила се у горњем току Јужне Мораве и око Новог Брда.

За непуну деценију Лазар је створио најпространију државу међу обласним господарима. Већ 1373. године он и босански бан Твртко заједнички су напали и поразили Николу Алтомановића. Обесни великаш је ослепљен, а победници су поделили његове територије. Власт кнеза Лазара допирала је на северу до Саве и Дунава. Престоницу је сместио у Крушевац.

Пошто се највећи део Лазаревих поседа простирао у сливу три Мораве, његова држава обично се назива Моравска Србија. Уз Лазара се уздизао и његов зет Вук Бранковић, господар подручја од Скопља до горњег Лима. У Зети су на власти били Балшићи, од којих је Ђурађ Страцимировић такође постао Лазарев зет.

Даље на југу налазиле су се територије османских вазала. У остацима Вукашинове области, западно од Вардара, опстајао је краљ Марко. Иако је наследио краљевску круну Немањића, остао је без икаквог утицаја на збивања у осталим српским земљама. Источно од њега простирала се држава Драгаша (Дејановића).

Црква Лазарица

Средњовековни град Крушевац био је престоница кнеза Лазара. Од грађевина из тог времена најбоље се очувала Лазарева дворска црква названа по њему Лазарица.

Остаци крушевачке тврђаве

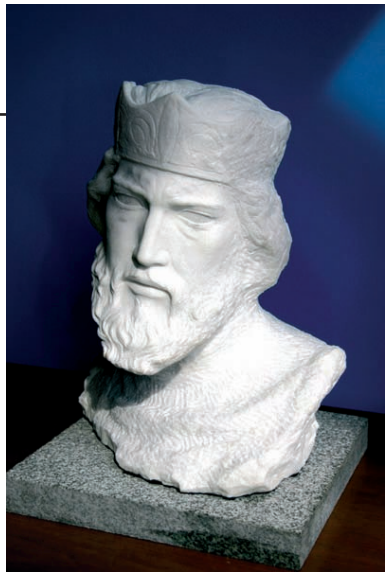
Кнез Лазар је водио мудру политику којом је вишеструко осигурао своје политичко првенство. Господарио је пространим територијама у сливу великих река. У његовој власти била су два богата рудника – Ново Брдо и Рудник. То му је пружило економску моћ.

Своју државу окружио је са свих страна зетовима и пријатељима. На југу су били Вук Бранковић и Ђурађ Страцимировић, на истоку бугарски цар, на северу бан Мачве. Са босанским владарем Твртком је био у добрим односима, а после раздобља несугласица и са новим угарским краљем Жигмундом. Најзад, имао је подршку цркве. Кнез Лазар је према цркви иступао на исти начин као пре њега Немањићи. Иако је прихватио многе традиције немањићке династије и државе, Лазар је задржао скромну титулу кнеза.

Средњовековно утврђење Ужице подигнуто је на уласку у клисуру реке Ђетиње. У ову тврђаву склонио се жупан Никола Алтомановић када су на њега војском кренули кнез Лазар и бан Твртко. Пошто су браниоци предали град пред надмоћним нападачима, жупан Никола је заробљен.

Средњовековно утврђење Ужице

Краљ Твртко

Босна крајем XIV века

Босански бан Твртко искористио је распад Српског царства да се прошири на рачун суседа. После победе над жупаном Николом Алтомановићем Босна је присвојила старе српске области у долинама Лима и Дрине. Тада се и манастир Милешева нашао у Твртковој држави. Неколико година касније, припојено је и залеђе Дубровника и северозападна Бока, које су привремено држали Балшићи.

Пошто је освојио простране територије некадашњег Српског царства, Твртко је сматрао да му припада право на наслеђе Немањића. Осим тога, он је и по крвној линији био у сродству с Немањиним родом – његова баба била је кћи краља Драгутина.

Манастир Милешева, код Приједора

Кћи краља Драгутина Јелисавета била је удата за босанског бана Степана I Котроманића.

Твртко је иступао као обновитељ Српског краљевства. Године 1377. крунисао се краљевском круном, вероватно у манастиру Милешеви. Назвао ју је двострука круна желећи да покаже да му припада као наследнику и босанских и српских владара. Иако се након крунисања називао *краљ Срба и Босне*, Твртко није имао никакве власти ни утицаја у осталим српским земљама. Али се зато осећао обавезним да учествује у њиховој одбрани од Османлија. Твртко је послао војводу Влатка Вуковића са одредом војске да ојача српски табор у бици на Косову.

Истовремено је искористио борбе око престола у Угарској да прошири власт над великим делом Хрватске и Далмације. У тренутку када је његова моћ била на врхунцу, Твртко је изненада умро у пролеће 1391. године. Његове последње тековине врло брзо су се урушиле. Угарски краљ је поново наметнуо Босни врховну власт. Утицај босанског краља незадрживо је опадао, а на прво место избијају осамостаљени обласни господари.

Бобовац, рушевине престонице босанских владара

ДРЖАВА КРАЉА ТВРТКА

Босна
Угарска
Дубровник под врховном влашћу Угарске
Србија
Острва под влашћу Угарске од 1358. године
Границе Босне за време краља Твртка
Границе Босне за време Стефана II Котроманића
Продори Турака и битке
Епископија
Црква, манастир
Надбискупија
Бискупија
Католичка црква, манастир

Битка на Косову

Лагани опоравак српских земаља и стишавање феудалних међусобица одвијали су се у сенци османске опасности. Поједини османски одреди залетали су се ка Лазаревим и Твртковим територијама од почетка осамдесетих година XIV века. Један напад без успеха је предводио и сам султан Мурат. Њему је било јасно да се успех може постићи само походом већих размера.

Споменик косовским јунацима на Газиместану

Велика османска војска упутила се у рано лето 1389. године ка територијама кнеза Лазара и Вука Бранковића. Са српске стране, у сусрет им је кренула удружена Лазарева и Вукова војска, којој се прикључио и већи одред, послат од краља Твртка. До одсудног боја дошло је на Косову пољу у близини Приштине, 15. (28. по новом календару) јуна 1389. године. Окршај је био немилосрдан, погинуло је много властеле и ратника с обе стране.

Газиместан на Косову пољу је место где се одиграла Косовска битка. Некада је ово место обележавао мермерни стуб на којем су били исписани стихови деспота Стефана Лазаревића. Садашњи споменик подигнут је у новије доба.

15. или 28. јун – у средњем веку време се рачунало другачије него данас. За људе средњег века битка се одиграла 15. јуна. Према данашњем рачунању, дан када се одиграла Косовска битка пада 28. јуна. Тог дана Срби славе Видовдан – успомену на Косовску битку.

Исход битке био је неизвестан до последњег часа. Убрзали су га несвакидашњи догађаји – смрт предводника обе војске. Кнез Лазар је у борби заробљен и убрзо погубљен. С друге стране, један од српских ратника, Милош Обилић, на превару се приближио султану Мурату и убио га.

Косовка девојка, дело Уроша Предића

Већ у току битке, уместо настрадалог султана на османски престо ступио је његов син Бајазит. Османска војска повукла се из Србије јер је султанова погибија изазвала нереде у Царству. Крвави сукоб надалеко је одјекнуо. Смрт султана навела је савременике да битку прогласе хришћанском победом. Краљ Твртко јављао је писмима на запад о томе. Ако је судити по последицама, онда је Моравска Србија била много теже погођена.

Иза кнеза Лазара остали су малолетни синови. Властела је претрпела велике губитке. После Косовске битке Србију нису поштеделе ни угарске чете. Лазарева удовица Милица морала је да пристане на вазални однос према султану, плаћање данка и слање помоћних одреда. Твртковe земље нису биле непосредно погођене. Једино је Вук Бранковић наставио да пружа отпор Османлијама.

Настанак косовске легенде

Иако је Косовска битка оставила јак утисак на савременике, сачувано је мало података о самом сукобу. Временом се око стварног историјског догађаја плела легенда која га је обогатила мноштвом измишљених ликова и појединости. Оно што се није могло сазнати о сукобу надокнађено је приповестима којима се величао јуначки подвиг, а осуђивала издаја. Тако се обликовала косовска легенда. У свести каснијих поколења, Косовска битка узета је као преломни догађај у којем је нестало Српско царство. У складу с тиме кнез Лазар се у легенди јавља са царском титулом. Губитак државе морао се објаснити и оправдати.

Манастир Раваницу подигао је кнез Лазар. У овом манастиру и данас се чува његово тело.

Манастир Раваница, код Ћуприје

Према усменом предању, до несрећног исхода сукоба дошло је због издаје, која је приписана Вуку Бранковићу. Насупрот њему, изграђен је лик храброг ратника Милоша Обилића.

Милош је у машти народног приповедача оклеветан за неверство пред битку. Да би доказао своју оданост кнезу Лазару и хришћанству, одлучио се за јуначки подвиг који ће га овековечити. Косовски бој представља догађај који се најдубље урезао у свест српског народа.

Слика Александра Добрића налази се у Народном музеју у Београду. Јуначки подвиг Милоша Обилића у Косовској бици вековима је служио као надахнуће уметницима.

Милош Обилић

Балкан после Косовске битке

Првих година после Косовске битке, султан Бајазит је био заузет сређивањем прилика у средишњим и источним областима Царства. Испуњавајући вазалне обавезе, већ тада га је у походима пратио млади кнез Стефан Лазаревић, син кнеза Лазара. Од 1392. године Бајазит се са још већом одлучношћу окренуо ширењу османске власти на Балкану. Сазрело је време да се исцрпљене земље непоузданих суседа укључе у границе Османског царства.

Први на удару био је Вук Бранковић. Након Лазареве погибије, он је остао најмоћнији међу српским великашима. После освајања Скопља, Османлије су му наметнуле врховну власт. Он је и након тога пркосио султану избегавајући на сваки начин да испуњава вазалне обавезе. Због тога је после неколико година заробљен и убијен у османској тамници. Међу српским великашима, Вук Бранковић се најдоследније опирао Османлијама по-

Султан Бајазит

сле Косовске битке. Ипак је од каснијих поколења неправедно проглашен главним кривцем за српске поразе.

Бајазит је систематски освајао земље балканских господара. Бугарска је одранније била подељена на три самосталне државе. Две од њих – Трновско царство и Добруџа – поклекле су 1393. године. Следеће године освојена је Тесалија, чиме је престала да постоји последња држава у којој су владали Немањини потомци. И зетски господар Ђурађ Страцимировић био је притиснут од Османлија, па се одлучно сврстао међу њихове непријатеље. Султан се залетао и преко Дунава на Влашку. Онде је, у бици на Ровинама 1395. године, поражен од влашког војводе Јована Мирче. У овој бици погинули су борећи се на турској страни краљ Марко и Константин Драгаш. Султан је одмах запосео њихове земље.

Османлије су се опасно приближиле Угарској, а из опкољеног Цариграда допирали су стални вапаји за помоћ. На западу је поново сазрела идеја о крсташком походу на муслиманске освајаче. Угарски краљ Жигмунд стао је на чело шаролике војске западних ритера. Она је претрпела тежак пораз у судару са Бајазитовим трупама код Никопоља на Дунаву 1396. године. После победе, Бајазит је покорио и последњи слободан остатак средњовековне Бугарске – Видинско царство. Османско царство постало је апсолутни господар читаве источне половине Балканског полуострва. Његово даље ширење одложила је неочекивана невоља са истока – најезда Монгола.

Поход Османлија

6.3 ДРЖАВА СРПСКИХ ДЕСПОТА ИЗМЕЂУ УГАРСКЕ И ОСМАНСКОГ ЦАРСТВА

У Србији је од краја XIV века владао син кнеза Лазара Стефан. Он је 1402. године добио од византијског цара титулу деспота. Стефан је ојачао државу и припојио јој земље Бранковића и делове Зете. Да би опстао пред османском силом, морао је да постане вазал и османског султана и угарског краља. На престолу га је наследио Ђурађ Бранковић. Он је с великим напором одолевао османским нападима. За време деспота, Србија је доживела привредни и културни препород упркос сталним спољним опасностима.

Деспот Стефан Лазаревић

Почетком XV века Османско царство је било угрожено освајањима монголског владара Тамерлана. Бајазит је покушао да заустави Монголе. У бици код Ангоре (данашња Анкара) у Малој Азији 1402. године Османлије су тешко поражене. Сам султан је био заробљен и убрзо погубљен. Уследио је десетогодишњи рат Бајазитових синова за престо. Због тога је привремено попустио освајачки замах Османлија. Уз Бајазита су се код Ангоре борили и његови српски вазали, Лазаревићи и Бранковићи.

Кнез Стефан Лазаревић је већ од 1395. године самостално владао у Србији. На повратку из Мале Азије посетио је Цариград, где је стекао неочекиване почасти. Добио је руку рођаке византијског цара и високу титулу деспота. Од тада ће владари Србије носити ово достојанство.

По повратку у земљу, деспот Стефан је морао оружјем да брани своја права на власт и титулу од Бранковића и брата Вука. Унутрашњи заплети били су отежани мешањем Османлија и Мађара. Истовремено, и Лазаревићи и Бранковићи узимали су учешћа у сукобима претендената на османски престо.

Портрет деспота Стефана из манастира Манасије

Деспот Стефан није успео да се ослободи вазалног положаја према султану. То му није сметало да и са угарским краљем успостави сличан однос. Заузврат, уступљене су му извесне територије, град Београд и рудник Сребреница у источној Босни. Србија је тако доспела у положај двоструког вазалства.

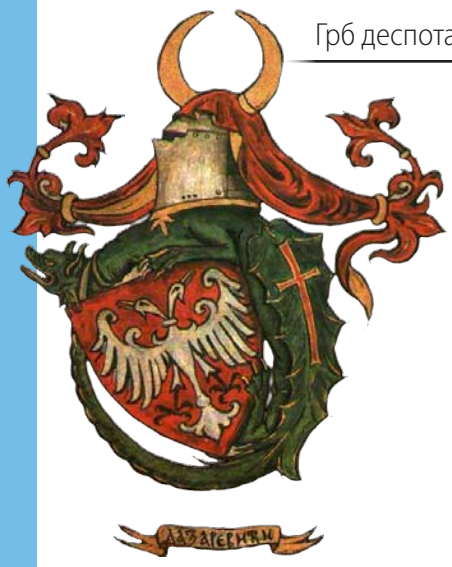
После вишегодишњег непријатељства, деспот се споразумео са својим сестрићем Ђурђем, сином Вука Бранковића. На тај начин области Бранковића и Лазаревића су уједињене. Пошто Стефан није имао потомство, одредио је Ђурђа за свог наследника. Деспот Стефан наследио је 1421. године од свог другог сестрића, зетског господара Балше III, и права на Зету. Онде се, међутим, сударио с Млечанима, који су присвојили неке од Балшиних поседа.

У манастиру Милешеви чувало се тело св. Саве. Због тога је ово место имало велики углед. Деспот Стефан поклонио је овом повељом пет села манастиру.

Држава деспота Стефана простирала се од Дунава до Јадрана. Због сталног османског притиска њено тежиште померило се ка северу. Ослањање на Угарску обећавало је више успеха у отпору Османлијама.

Деспот је сместио престоницу у Београд и владао земљом чврстом руком. Феудална самовоља је била искорењена, спроведена је реформа управе и војске. Развијено рударство доносило је владару велике приходе. Само тако деспот је успевао да одговори огромним захтевима двоструког вазалства и одбране земље. Али чим је криза у Османском царству прошла, око српских земаља поново је почео да се стеже обруч. Када су на помолу била нова ратна пустошења, деспот Стефан Лазаревић је изненада умро 1427. године.

Грб деспота Стефана Лазаревића

Београдско утврђење

Када је добио Београд од угарског краља, деспот Стефан је преместио у њега престоницу. За време деспотове власти град се богатио и напредовао. Деспот је знатно проширио и ојачао градско утврђење. Велики део каменог зидина Калемегданске тврђаве потиче управо из деспотовог времена.

СРПСКА ДЕСПОТОВИНА

Портрет деспота
Ђурђа Бранковића
на повељи манастиру Есфигмен на Светој Гори

Деспот Ђурађ Бранковић

Деспот Ђурађ Бранковић се на почетку владавине суочио с притиском и са угарске и са османске стране. Обновио је двоструко вазалство само по цену територијалних губитака. Пошто му је угарски краљ одузео Београд, за кратко време саградио је нову престоницу – Смедерево. Од деспота Стефана наследио је несугласице и са Млечанима око Зете и са Босном око Сребренице. И поред заједничке османске опасности, сукоби међу хришћанским господарима нису јењавали.

Деспот Ђурађ је покушавао да ублажи османски притисак територијалним уступцима и шаљући своју кћер Мару у султанов харем. Али ништа није одвратило ратоборног султана Мурата II од освојања деспотове државе 1439. године. Остала је поштеђена само Зета, а Ђурађ је био принуђен да напусти земљу. После раздобља лутања, стигао је у Угарску. Онде је подстакао и новцем обилно помогао организовање новог крсташког похода против Османлија. Крсташка војска је нанела више пораза Османлијама и продрла све до Софије.

Новац деспота
Ђурђа

Султан је био принуђен на попуштање па је 1444. године вратио деспоту земљу, уз обнову вазалног односа. Да би државу поштедео даљих османских пустошења, деспот се држао по страни од угарско-османских сукоба. Своје ограничене снаге трошио је у узалудном покушају да потисне Млечане са поседа у Зети.

Последњи привредни и културни успон

Иако је XV век на Балкану био доба ратова и несигурности, у држави српских деспота приметан је успон привреде и културе. У затишјима између ратова рударство је напредовало. Осим старих богатих налазишта, у производњу руда укључују се новоотворени рудници.

Рудник Ново Брдо на Косову прочуо се надалеко по количини и квалитету извађене руде. Велика производња и с њом повезана трговина напунили су деспотову касу великом количином новца. То је омогућило владару да редовно испуњава вазалне обавезе. Приходи од рударства употребљавани су такође за велике градитељске и уметничке подухвате.

Стална опасност од Османлија налагала је подизање јаких утврђења. Деспот Стефан је ојачао и проширио бедеме Београда, а Ђурађ је из темеља подигао Смедерево. И манастири су постајали праве тврђаве у ово несигурно време. Главна задужбина деспота Стефана, манастир Манасија (Ресава), опасан је високим кулама.

Деспот Стефан је у својој држави подстицао уметничко и књижевно стварање. Позивао је писаре и преписиваче, најмио сликаре и градитеље, старао се о образовању. На свом двору у Београду окружио се ученим људима. Међу њима, најдубљи траг је оставио Бугарин Константин Филозоф. Он је написао животопис деспота Стефана. И сам деспот се успешно бавио књижевним радом и поседовао је богату библиотеку. С приближавањем краја самосталности државе, постепено је опадала и културна активност. У условима опште несигурности и сталних пустошења било је све мање средстава и воље за уметничке подухвате.

Град Ново Брдо на Косову постао је због богатства рудних налазишта један од најбогатијих и најнасељенијих градова у Србији XV века.

Рушевине средњовековног града Ново Брдо

Утврђени манастир Манасија

Утврђени град Смедерево подигао је деспот Ђурађ Бранковић, јер је после смрти деспота Стефана морао да врати Београд Мађарима. Смедерево је наш највећи средњовековни град. У њему је била престоница. Када су Османлије ушле у Смедерево 1459. године, средњовековна Србија престала је да постоји.

Зидине Смедерева

6.4 БОСНА И ЗЕТА У XV ВЕКУ

У Босни су током XV века главну реч имали великаши. Краљевска власт је ослабила. Великаши су владали у областима које су биле потпуно самосталне. Они су се сукобљавали међусобно и са краљем. Тиме су ослабили Босну пред одлучујући окршај са Османлијама. У Зети је владала династија Балшића, која се осамосталила већ за време Српског царства. Они су се често сукобљавали с Млечанима око власти над градовима у приморју. Након изумирања Балшића, њихови поседи припали су српском деспоту, па је он наставио борбу с Венецијом.

Премоћ обласних господара у Босни

Бан Тврткo крунисао се краљевском круном 1377. године и владао је до 1391. године.

Развој догађаја у Босни после смрти првог краља подсећао је на прилике у Србији после смрти првог цара. Краљевска власт је слабила. Контролу над пространим територијама присвојили су обласни господари. До почетка XV века усталиле су се три великашке породице, у чијим рукама се налазила судбина Босне.

У западним крајевима владао је Хрвоје Вукчић, у источној Босни и крајевима око Требиња Павле Раденовић, а у Захумљу и областима до реке Лима Сандаљ Хранић. Ове територије и даље су се сматрале делом Босанске краљевине, али су у стварности биле уређене као засебне државе. Обласни господари присвојили су владарске приходе и права, организовали двор, чиновнике и војску и водили самосталну политику. Непосредна краљева власт осећала се само у средишњим деловима државе.

Сабор босанског племства био је највиши орган одлучивања у Босни. Међутим, сталне заваде међу великашима често су се решавале оружјем. Њихови сукоби нису остајали унутрашња ствар Босне. Краљ и великаши уплитали су се у сукобе око угарског престола почетком XV века. У исто време почели су тражити војну помоћ и заштиту Османлија у међусобним обрачунима. Османлије су тиме добиле прилику да се мешају у унутрашње ствари Босне и слабе њену отпорну моћ.

Сабор је био скуп представника племства, свештенства и владара. На сабору су се доносиле најважније одлуке за државу.

Краљ је већ 1415. године постао султанов вазал, а његов пример следили су и обласни господари. Из међусобних окршаја између великаша и краља на крају су се издвојила два противника. Краљ је поново ојачао, највише на ра-

чун Хрвоја Вукчића. Насупрот њему стајао је Стефан Вукчић Косача (1435–1466), синовац Сандаља Хранића. Свој ојачали положај Стефан Вукчић нагласио је узимањем титуле *херцеī од свеī̄тоī Саве*. По овој титули област којом је владао прозвана је у османско доба Херцеговина. Херцег и краљ били су све време у лошим односима. Херцег се при том није устручавао да тражи помоћ од Османлија.

Портрет херцега Хрвоја Вукчића

Херцег Хрвоје био је један од најмоћнијих великаша у Босни крајем XIV и почетком XV века. На овој слици приказан је као прави средњовековни витез.

Зета између Османлија и Млечана

Зета се у време пропадања Српског царства издвојила у самосталну област под влашћу Балшића. Балшићи су освајањима и брачним везама за кратко време загосподарили пространом територијом од Химере у Албанији до дубровачког залеђа. Али истом брзином моћ Балшића се урушила после пораза од Османлија код Берата 1385. године Власт Ђурђа II Страцимировића, зета кнеза Лазара, ограничила се на област од реке Бојане до Боке Которске.

ЗЕТА БАЛШИЋА

Притиснут од Османлија, он се потпуно ослонио на Млечане. Њихову подршку платио је даљим осипањем поседа. Ђурађ је морао да се супротставља претензијама Босанског краљевства у Зети. Истовремено, сукобљавао се са властелом Црнојевићима, који су иступали самостално у Горњој Зети.

Ђурђев син и наследник Балша III променио је страну и постао огорчени непријатељ Млечана. После вишегодишњег исцрпљујућег ратовања, успео је да из млетачких руку поврати поједине зетске градове. Притешњен од Балше, Котор је тада признао власт млетачког дужда. Пред смрт (1421), Балша се повукао на двор свога ујака, деспота Стефана, и препустио му Зету.

Зета се нашла у деспотовој држави, али не у границама којима је владао последњи Балшић. Млечани су искористили његову смрт да се поново домогну извесних градова на зетској обали. Деспот је прихватио изазов и после кратког рата и дугих преговора извршено је разграничење са Млечанима. Црнојевићи су тада признавали власт деспота. Деспотов намесник у Зети, с титулом војводе, столовао је у Бару.

Прилике су се поново погоршале за време првог пада државе деспота (1439–1444). Тада су се зетских поседа домогли Млечани и Стефан Вукчић. Покушаји Ђурђа Бранковића да после обнове државе поврати утицај у Зети завршили су се неуспехом.

У то време најистакнутију улогу у роду Црнојевића играо је Стефан (Стефаница). Он се одметнуо од деспота и ступио у млетачку службу. Као *врховни војвода Зете* добијао је годишњу плату уз обавезу да ратује за рачун Млечана. Успео је до прошири власт до Подгорице. Према Османлијама је заузимао непријатељски став. Одатле му није претила велика опасност јер за време његове владавине главни правци османских похода нису били усмерени ка Зети.

Стари град Будва

Грб династије Балшића

Око града Будве Млечани су се годинама отимали са Балшићима и српским деспотима.

6.5 ОСМАНСКО ОСВАЈАЊЕ БАЛКАНА

Средином XV века, на османски престо ступио је султан Мехмед II Освајач. Он је решио да покори балканске државе. Једна за другом, освојене су Византија, Србија и Босна. Зета је на смањеној територији одолевала до краја XV века. У њој је пред крај самосталности владала династија Црнојевић. Средином XV века, привремено је заустављено османско надирање у албанске области. Османлијама се успешно одупирао Ђурађ Кастриот Скендербег, све до своје смрти 1468. године.

Пад Србије

Од тренутка када је ступио на престо, султан Мехмед II Освајач (1451–1481) показао је решеност да покори преостале балканске државе и области. Прва на реду била је византијска престоница Цариград, који је поклекнуо пред османском силом 1453. године. Из своје нове престонице султан је сваке године кретао у походе на Србију. Краткотрајно охрабрење донео је тежак турски пораз под Београдом 1456. године. Земља је била исцрпљена сталним ратом. Тешкоће су повећавали и сукоби у владарском роду после смрти деспота Ђурђа.

Опсада Београда 1456. године

Неколико месеци пре коначног пада Србије, за деспота је доведен син босанског краља и ожењен је Ђурђевом унуком. Слично судбини Византије, и Србија је пред сам крај остала сведена на престоницу са околином. Пред вишеструко надмоћнијим непријатељем, Смедерево се предало 1459. године. Босанском краљевићу Стефану Томашевићу дозвољено је да са пратњом слободно напусти град. Тиме је држава српских деспота престала да постоји.

Пад Босне

У деценијама пред освајање, стални сукоби раздирали су Босну и слабили су њену одбрамбену моћ. Херцег Стефан Вукчић је стигао да се завади са свим суседима – босанским краљем, Дубровником, Млечанима, Црнојевићима, деспотом Ђурђем, чак и са својим синовима. И босански краљ је трошио снаге отимајући се са деспотом око Сребренице. Несрећне прилике у земљи додатно су погоршане обновљеним покушајима да се припадници Цркве босанске преведу у католичку веру.

Убрзо после пада Србије, султан се обрушио на Босну. Када је у Босни схваћено каква се опасност приближава, већ је било прекасно. Херцег и краљ су се измирили и очајнички су тражили помоћ са запада. Све је било узалуд. Највећи део Босне освојен је без већег напора 1463. године. Игром судбине, исти човек (Стефан Томашевић) био је последњи владар и Српске деспотовине и Босанског краљевства. Овога пута, међутим, није извукао живу главу.

Убрзо након повлачења главнине османске војске, угарски краљ и херцег Стефан кренули су

Тврђава Форте Маре у Херцег Новом

да потискују освајаче. Успех је био само делимичан. До 1465. године највећи део Босне и херцегове земље био је чврсто у османским рукама. Последњи неосвојени део Херцеговине, град Херцег Нови са околином, одржао се до 1482. године.

Град Нови на уласку у Бококоторски залив подигао је краљ Твртко и отворио онде трг соли. Нови је касније доспео у државу Косача. У њему су највише боравили херцег Стефан Вукчић и његов син Влатко. Због тога је касније град променио име у Херцег Нови.

Пад Зете

Ступање Стефана Црнојевића у службу Млечана подстакло је и племенске старешине Горње Зете да пођу за његовим примером. Власт Млечана над овим племенима заступао је сам Стефан Црнојевић.

Стари географски и политички назив Зета у ово време почиње да уступа место имену Црна Гора. Овим називом је одранније обележаван планински венац у непосредном залеђу зетског приморја. Од времена Црнојевића, проширује се на читаву област којом су владали.

Стефанов син и наследник Иван (1465–1490) отпочео је владавину сукобима са Млечанима, али је убрзо пристао на нагодбу и измирење. Као и отац, добио је титулу војводе. И поред повремених веза са Османлијама, Иван Црнојевић се највише везао за Млечане. Они га, међутим, нису узели у заштиту после османског освајања Скадра (1479), па је морао да напусти земљу.

Детаљ странице из најстарије српске штампане књиге *Октоих*, из штампарије Ђурђа Црнојевића

Вратио се назад после две године искористивши метеже у Османском царству због смрти Мехмеда II. Да би опстао, био је принуђен да призна врховну власт султана и да се обавеже на плаћање данка. Стална османска претња натерала га је да престоницу и црквено седиште пресели у теже приступачне крајеве. Изабрао је Цетиње и тамо је подигао двор и манастир Св Богородице за седиште зетског митрополита (1485).

Иванов наследник Ђурађ није могао ништа учинити да олакша свој положај према Османлијама. Највећа тековина његове владавине било је оснивање прве ћирилске штампарије на Балкану 1493. године. Ђурађ је напустио престо и земљу 1496. године, када је султан посумњао у његову оданост. Област Црнојевића прикључена је Османском царству. Тако је нестала и последња средњовековна српска држава.

Цетињски манастир

Цетињски манастир подигао је Иван Црнојевић 1485. године. Онде је његов син Ђурађ покренуо прву штампарију код Срба и на Балканском полуострву. Садашња грађевина је из каснијег времена, али је за њену градњу употребљен и материјал првобитне цркве.

Последња жаришта отпора у албанским областима

После распада Душанове државе, у албанским крајевима се формирају феудалне области. Ове територије су у почетку биле окупљене око локалних управитеља из Душановог и Урошевог времена. Касније господари осамостаљених области постају албанске племенске старешине. Као и у осталим деловима некадашњег Српског царства, и они су се непрекидно сукобљавали око територија и утицаја. У овим обрачунима учествовали су и зетски господари Балшићи.

Већ крајем XIV века Османлије су почеле угрожавати албанске области. Границе Османског царства опасно су се приближиле после освајања Тесалије. Заокупљени међусобним завадама, албански великаши су тражили помоћ од Османлија или од Млечана. Један за другим, признали су султана за врховног господара. Султан се, међутим, није тиме задовољио. До краја треће деценије XV века потчинио је својој власти највећи део територија арбанашке господе. Османска власт је привремено потиснута из албанских области од 1443/1444. године. Тада је на чело побуњене албанске властеле стао Ђурађ Кастриот Скендербег**.** Он је био син истакнутог албанског великаша Ивана Кастриота. У време када су албанске области први пут освојене Ђурађ је одведен у Цариград, где је примио ислам и име Скендер. За време крсташког похода на Османско царство 1443/1444. године, одметнуо се од султана и загосподарио Кројом.

Подстакао је и суседне албанске великаше на побуну. Иако је у почетку имао несугласице с Млечанима, Скендербег је уживао подршку хришћанских владара у свом отпору Османлијама. У почетку их је узнемиравао, а касније је све више био принуђен да одолева њиховим нападима. Скендербег је јуначки прокосио Османлијама све до своје изненадне смрти 1468. године. Тада су албанске области трајно прикључене Османском царству. Још неко време одржали су се поједини градови у рукама Млечана. Слава Скендербегових победа над Османлијама пронела се широм Европе. Он ће у наредним вековима постати највећи албански национални јунак.

Скендербег

Скендербегов музеј

Град Кроја, данас Круја, на северу Албаније био је Скендербегова престоница. Остаци зидина изнад данашњег града подсећају на славну прошлост. У старој тврђави се налази Скендербегов музеј.

Албански великаши издавали су повеље и на ћирилици и на српском језику. Скендербегов отац Иван чак је поклонио извесне поседе Хиландару. У Хиландару се чува његова повеља на ћирилици. Документи о Скендербеговом новцу у Дубровнику сви су писани српском ћирилицом.

6.6 ПОСЛЕДЊИ ОТПОР У УГАРСКОЈ

Након освајања српских земаља, Османлије су деценијама водиле погранични рат са Угарском. Успеси и порази смењивали су се на обе стране. Током XV и XVI века, велике масе Срба повлачиле су се пред Османлијама и бежале у Угарску. Тамо су највише служили као војници у одбрани граница. У Угарску су прешли и многи великаши, међу њима и владарски род Бранковића. Они су ступили у службу угарских краљева и задржали титулу деспота. Дугогодишњи отпор Угарске Османлијама скршен је у првој половини XVI века. Тада је султан Сулејман Величанствени освојио Угарску.

Тврђава Голубац на Дунаву

Угарско-османско ратовање

После освајања највећег дела Балкана, османско напредовање ка северу и западу привремено је застало. За сразмерно кратко време у границе Царства укључене су огромне територије. Сада је у њима требало спровести османско уређење и учврстити власт пре но што се крене у даља освајања. Ово раздобље поклапа се са владавином угарског краља Матије Корвина (1458–1490). Он је повратио углед краљевској власти и ојачао војну моћ државе.

Османске освајачке походе из претходног периода заменили су стални сукоби на османско-угарској граници. Повремени већи упади са знатнијим снагама имали су за циљ пљачку, одвођење становништва и слабљење војне моћи непријатеља. Граница се ипак за извесно време усталила.

Краљ Матија је највише муке задавао Османлијама пред крај владавине Мехмеда II. Његови одреди освојили су Шабац и опседали Смедерево. Продирали су и дубље на османску територију и спалили су важнија градска упоришта (Сребрница, Сарајево и Крушевац). Притиснут невољама, Мехмедов наследник чак је помишљао да обнови државу српских деспота. Привремена слабост, међутим, брзо је отклоњена. У наредним годинама смењивала су се раздобља примирја и ратовања.

Османлије су на северу имале да савладају не само Угарску већ и њене вазалне државе на истоку, Влашку и Молдавију. Султан Мехмед II водио је походе на Влашку у време када је задавао смртне ударце Србији и Босни. Храбро му се супротстављао влашки војвода Влад Цепеш Дракул. Он је неуморно нападао Османлије, али је пред огромном силом морао да побегне у Угарску. Онде је чак допао тамнице. И Молдавија се нашла на путу османској војсци, која је у

обе румунске државе постигла само делимичан успех. Оне су принуђене на вазални однос, али нису укључене у османске границе. Војвода Влад вратио се на влашки престо после десетогодишњег тамновања. Његова свирепост према заробљеним Османлијама ушла је у причу. Након више векова, она је послужила као основа за легенду о вампиру Дракули.

Влад Цепеш
Дракул

Лик Влада Цепеша је послужио као основа за каснијег јунака романа и филмова, вампира Дракулу. Ипак, нема доказа да је Влад Цепеш својим противницима радио ишта од онога по чему је Дракула из књига и филмова познат.

Себе на север

Стално напредовање Османлија од последњих деценија XIV века покренуло је велики талас сеоба. Бежало се пред ратним пустошењем или од нових господара друге вере.

Мањи део избеглица потражио је спас иза сигурних зидина градова на приморју. Када су и они постали угрожени, бежали су даље, преко мора у Италију. Највише невољника упутило се ка северу и северозападу. Прелазили су Саву и Дунав и насељавали се на широком простору јужне Угарске. Кретања ка северу и северозападу нарочито су учестала после освајања Србије и Босне.

Угарски краљеви су прихватали придошлице и подстицали су пресељавање. Приликом сваког упада на османску територију заповедници угарских одреда одводили су са собом, милом или силом, велики број душа. Османлије су се служиле истом методом приликом залетања у угарске области.

Угарски краљеви насељавали су придошлице нарочито у пограничне крајеве који су били опустошени дуготрајним ратовањем. Они су у највећој мери укључивани у одбрамбени систем Угарске. Једни су служили као лака коњица, други као посаде у утврђењима, трећи на ратним лађама – шајкама. Отуда им назив шајкаши. Масовна премештања српског становништва трајно су променила етничку и верску слику на широком подручју Угарске.

Бранковићи у Угарској

Осим обичног света, у Угарску су се склањали и представници српске властеле. Угарски краљ их је позивао да дођу, додељивао им поседе и поверавао команду над српским пограничним одредима. У службу код угарских краљева ступили су браћа Јакшићи, Милош Белмужевић, Владислав Косача и друга незнана властела.

Краљ је највише рачунао на чланове владарског рода Бранковића, којима је додељивао деспотске титуле. Појава српских деспота у служби угарског краља будила је наду код избеглих да ће им држава бити обновљена.

Тиме су подстицани да се с пуним жаром одупиру Османлијама. Унук Ђурђа Бранковића, Вук Гргуревић, био је први српски деспот у Угарској. Прославио се по неустрашивости у окршајима са Османлијама. Због свог јунаштва опеван је у многим песмама као Змај Огњени Вук. Деспотску титулу носила су и његова браћа од стрица Ђорђе и Јован. Касније је краљ постављао за деспоте истакнуте великаше који су командовали српским одредима у борбама с Турцима Османлијама.

Манастир Крушедол

Манастир Крушедол се налази на Фрушкој гори. У XVI веку су га подигли Ђорђе Бранковић и његова мајка Ангелина. У манастиру Крушедол сахрањени су многи знаменити Срби.

Мохачка битка и пропаст средњовековне Угарске

Долазак на османски престо султана Сулејмана II Величанственог (1520–1566) означио је почетак нових великих освајања. Султан је био решен да учини крај Угарском краљевству. Највећа сметња даљем напредовању на север био је Београд. Султан је прво на њега бацио све снаге и освојио га 1521. године. Пут у срце Угарске био је отворен. Онде су владали расуло и унутрашње борбе. Брижљиво изграђиван систем одбране краља Матије Корвина урушавао се након његове смрти. На престолу није било јаке личности која би окупила снаге и организовала отпор. Државна благајна била је празна. У таквом стању Угарска је ишчекивала велики султанов поход 1526. године.

У судару две војске на Мохачком пољу, угарске чете доживеле су катастрофу. И сам краљ је изгубио живот. Султан није одмах заузео земљу, већ ју је оставио да се до краја истроши у унутрашњим сукобима. Убрзо након мохачког пораза, избиле су борбе око упражњеног престола. Освајањем престонице Будима 1541. године, султан је задао смртни ударац средњовековном угарском краљевству. Већи део угарских земаља прикључио је Османском царству. Последњи српски деспот погинуо је неколико година раније у окршају са Турцима Османлијама. Слабашне наде да је обнова српске државе могућа потонуле су пред немилосрдном османском силом.

Мохачка битка представљена на турској минијатури

6.7 АКО ЖЕЛИШ ДА ЗНАШ ВИШЕ

Краљ Марко – Марко Краљевић

Краљ Вукашин имао је четири сина: Марка, Андрејаша, Дмитра и Иваниша. Добио је титулу краља као савладар цара Уроша. Марко и његова браћа од тада су уз своја имена додали презиме Краљевић да би показали да су они синови краља. Краљ Вукашин није се слагао с царем Урошем. Пошто Урош није имао потомства, Вукашин је покушао да свог најстаријег сина наметне за наследника српског престола. Због тога је Марка прогласио за младог краља. Ова титула додељивана је у Србији наследницима престола. Када је Вукашин погинуо на Марици, Марко је преузео очеву титулу и положај савладара. А када је убрзо умро и цар Урош, краљ Марко је остао једини законити владар српске државе. Међутим, он није заузео Урошево место. Није се прогласио за цара, нити је успео да наметне власт осиљеним великашима. Штавише, они су му отели многе области којима је владао његов отац. Са високом титулом, Марко је наставио да влада скромном феудалном облашћу са средиштем у Прилепу. Делове државе добила су на управу и његова браћа. Због османског притиска, Марко је био принуђен да постане султанов вазал. На крају су га и браћа напустила. Они нису желели да служе султану и отишли су угарском краљу. Марко је завршио живот у бици на Ровинама 1395. године борећи се на османској страни против хришћана. Један средњовековни писац каже да је Марко пред битку изрекао следеће речи: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату".

Скромни обласни господар и султанов вазал постао је у народним песмама најљући противник Османлија. Како је то могуће? После много година, у народном памћењу остало је сачувано само оно најважније из прошлости. Нај-

Остаци Марковог града у Прилепу

чешће су то догађаји и појединости који су подсећали на стару славу. Марко је био последњи српски краљ, једини законити наследник Немањића у време када се османска сила надвила над Србијом.

Због тога му је народни певач доделио главну улогу у сукобу са Османлијама. Али није му оставио краљевску круну. У народним песмама познат је по свом младалачком имену, Марко Краљевић. Он је најопеванији средњовековни јунак. Његови подвизи против Турака Османлија храбрили су народ да истраје под туђом влашћу. У песми *Орање Марка Краљевића* показано је на духовит начин како Марко у свакој прилици успева да надмудри и победи Турке. Мајка саветује Марка да напусти ратовање и почне да обрађује земљу. Он пристаје, али уместо њиве, оре цареве (султанове) друмове:

. . . Отуд иду Турци јањичари,
они носе три товара блага,
па говоре Краљевићу Марку:
„Море, Марко, не ори друмова!"
– „Море, Турци, не газ'те орања!"
„Море, Марко, не ори друмова!"
– „Море, Турци, не газ'те орања!"
А када се Марку досадило,
диже Марко рало и волове,
те он поби Турке јањичаре,
пак узима три товара блага,
однесе их својој старој мајци:
– „То сам тебе данас изорао!"

Лик Ђурђа Бранковића на новцу

Један дан на двору деспота Ђурђа

Француски витез Бертрандон де ла Брокијер путовао је 1432–1433. године на исток. У повратку, прошао је кроз Србију. Посетио је деспота Ђурђа у његовом двору у Некудиму. У свом делу „Путовање преко мора" оставио је опис те посете из кога се види како је протицао уобичајени дан у деспотовом окружењу.

Стигох у једну варош звану Некудим у врло лепом и добром крају. И борави деспот Србије у тој вароши јер се налази у врло лепим шумарцима и рекама погодним за сваки лов на дивљач. И затекосмо у пољу господара који је пошао да лови са

соколима на реци, а са њим су била и његова три сина и око педесет коњаника. Тај господар деспот има око 58 до 60 година и веома је леп владар и крупан човек. И деца су му врло лепа. А кад га један посланик поздрави у пољу, он му и руку пољуби, па га и ја пољубих у руку, јер је такав обичај. А сутрадан оде поменути посланик на његов двор да му учини подворење, а са њим одох и ја тамо где је било доста деспотових људи. Они су веома лепи и стасити и носе дуге косе и браде јер се сви држе православне вере.

(Скраћено и прилагођено према тексту објављеном у књизи Б. де ла Брокијер, превод М. Рајичић, *Путовање преко мора,* Београд 1950, стр. 131)

Херцег Стефан Вукчић о османским освајањима

У време великих османских освајања хришћански господари на Балкану нису били у стању да превазиђу своје сукобе. Штавише, они су често у помоћ позивали османске чете. Тиме су само убрзавали своју пропаст и прелазак својих земаља у османске руке. По таквом понашању нарочито је био познат босански обласни господар, херцег Стефан Вукчић Косача. Али када је схватио да ће султан на крају и њему доћи главе, било је прекасно. Из једног писма које је упутио Венецији 1461. године, избија у пуној снази малодушност која је обузела хришћане пред незадрживом османском силом.

Зна ваша пресветлост шта је за ово мало времена султан учинио према толикој господи. Узео је Цариград и сву његову царевину. Исто тако може да замисли ваша пресветлост колики су били богатство и моћ деспота Србије. Али ни он није могао задржати великог Турчина својим богатством нити му се одупрети својом моћи. Слично је учинио када је освојио целу Влашку. После је узео Морејy (Пелопонез). Стога ми се чини да се приближава време кад ће ме прождрати као и толике друге владаоце, јер наше границе нису ни велике планине ни велике воде. Не могу га својим богатством заситити, нити му се својом силом одупрети. А он, уздајући се у своју снагу, расположен је да узме све што може и од кога може.

(Скраћено и прилагођено према преводу објављеном у књизи Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 1994, стр. 146)

Црква св. Срђа и Вакха у селу Поди, изнад Херцег Новог, задужбина херцега Стефана Вукчића Косаче

ПРОВЕРИ КОЛИКО ЗНАШ

1.) Допуни реченицу:

По оснивачу, Осману, држава је названа _____

царство, а поданици_____

2.) Допуни реченице:

Браћа Мрњавчевићи, Угљеша и Вукашин, поражени су на реци _____,

године _____. После ове битке, хришћански владари у суседству Османског царства постали су вазали Царства. Међу вазалима био је и Вукашинов син_____

_____.

3.) Допуни реченицу тако што ћеш заокружити два тачна одговора:

Два основна разлога Османског успеха била су:

а) уређење Османског царства

б) крсташки ратови

в) прилике у хришћанским државама на Балкану

4.) Одговори на постављена питања:

а) Ко је био власник земље у Османском царству? _____

б) Како се звао земљишни посед који је заслужним ратницима султан додељивао као

плату и награду? _____

в) Ко је чинио коњицу, а ко пешадију у Османском царству? _____

_____

5.) Одговори на постављена питања:

а) Како се звала област кнеза Лазара? _____

б) Ко је владао Босном у време кнеза Лазара? _____

в) У којој бици је кнез Лазар изгубио живот? _____

6.) Заокружи слово испред тврдњи које припадају косовској легенди.

а) Косовска битка се одиграла на Газиместану.

б) Српско царство је нестало у Косовском боју.

в) Вук Бранковић је издао кнеза Лазара у Косовском боју.

г) Султан Мурат и кнез Лазар су погинули у Косовској бици.

7.) Стрелицама повежи личност и догађај:

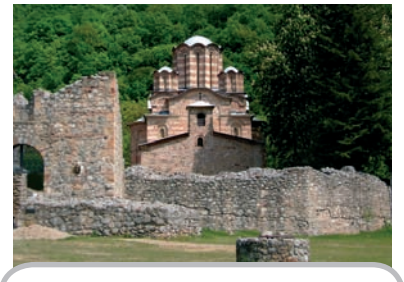
а) После Косовске битке најдоследније се опирао Османлијама	**Бајазит**
б) Погинуо у бици на Ровинама	**Вук Бранковић**
в) Освојио је Бугарску	**краљ Марко**

8.) Прочитај текст и на линији напиши о којој личности се у тексту говори.

„Држава се простирала од Дунава до Јадрана. Због сталног османског притиска, њено тежиште померило се ка северу. Ослањање на Угарску обећавало је више успеха у отпору Османлијама. Престоницу је сместио у Београд и владао земљом чврстом руком. Феудална самовоља била је искорењена, спроведена је реформа управе и војске. Развијено рударство доносило је владару велике приходе. Само тако је успевао да одговори огромним захтевима двоструког вазалства и одбране земље. Али чим је криза у Османском царству прошла, око српских земаља поново је почео да се стеже обруч. Када су на помолу била нова ратна пустошења, изненада је умро 1427. године."

Текст говори о _____

9.) Испод слике манастира напиши његов назив и име његовог оснивача:

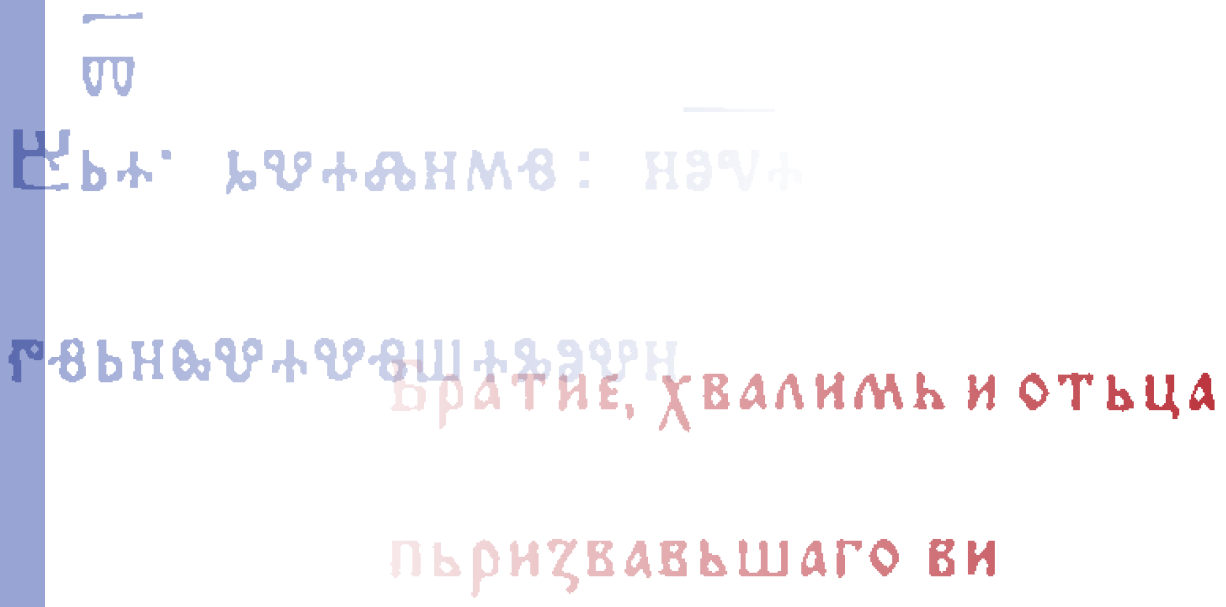

10.) Османски султан Мехмед II Освајач владао је од 1451. до 1481. године и током своје владавине освајао је балканске државе. Заокружи слово испред држава и области које је освојио султан Мехмед II Освајач.

а) Херцеговина	**г) Босна**
б) Црна Гора	**д) Албанија**
в) Византија	**ђ) Србија**

7. НАРОДИ СРЕДЊЕГ ВЕКА ОСТАВИЛИ СУ НАМ

7.1. ПИСМО 192
7.2. КЊИЖЕВНОСТ 192
7.3. ШТАМПАРСТВО 193
7.4. УНИВЕРЗИТЕТ 193
7.5. РЕЛИГИЈА 194
7.6. АРХИТЕКТУРА 194
7.7. ВАТРЕНО ОРУЖЈЕ 195

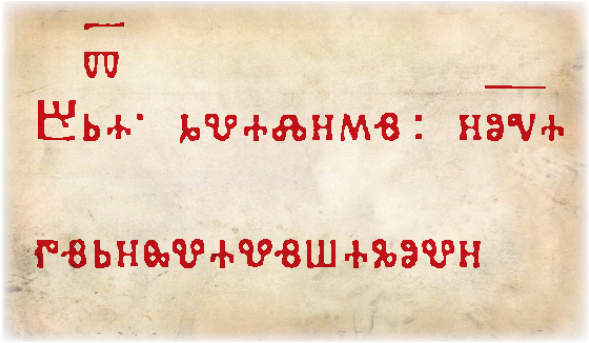

ALMA MATER STUDIORUM
UNIVERSITAS DI BOLOGNA
A.D. 1088

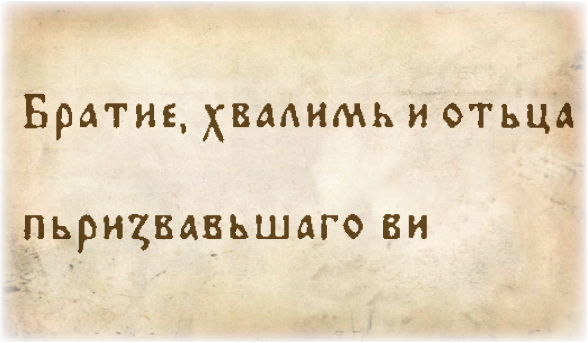

7.1 ПИСМО

У средњем веку су настала два словенска писма – глагољица и ћирилица. Писмо представља најзначајнију тековину словенске културе раног средњег века. Глагољица је временом нестала, а ћирилица се, у измењеном и поједностављеном облику, одржала до данашњих дана.

Текст писан глагољицом

Текст писан ћирилицом

7.2 КЊИЖЕВНОСТ

Житија или животописи представљају оригиналну књижевну врсту средњег века. Они описују живот и делатност светитеља хришћанске цркве. Житија су значајан историјски извор. Велики број српских средњовековних житија посвећен је животима владара-светитеља.

Сава Немањић, Житије светог Симеона

„Овај наш свети манастир, као што знате, како је ово место било пусто, беше ловиште зверова, и, дошав у лов господин наш и самодржац, владалац све српске земље, Стефан Немања, ловљаше овде, и свиде му се да овде, у овом пустом крају, сагради овај манастир.

И, пошто обнови очеву дедовину и боље је утврди Божјом помоћу и својом мудрошћу, даном му од Бога, и, пошто подиже пропалу своју дедовину, придоби од приморске земље Зету с градовима, а од Рабна Пилота оба, а од грчке земље Патково, Хвосно све и Подримље, Кострац, Дршковину, Ситницу, Лаб и Липљан, Дубочицу, Реке, Ушку и Поморавље, Загрлату, Левче, Белицу. Све то мудрошћу и трудом својим задоби. И с помоћу Божјом његова је држава уживала мир и тишину са

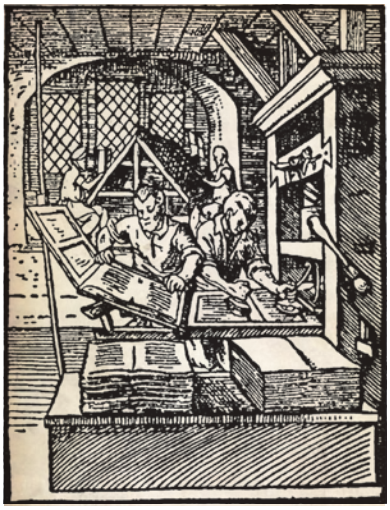
Свети Симеон

свих страна. Јер је, уистину, он био диван и страшан свима који су живели око њега, јер је држава његова била за 37 година сачувана у целости и ни од кога повређена.

И он, Блажени, дође у Свету гору месеца новембра, 2. дан. Богоносни и пречасни оци који живљаху у Светој гори примише га с радошћу и с почашћу великом. Усели се најпре у Ватопед манастир. И пробави ту мало времена, па Блажени као што овде оправда своје царство, тако и овде зажеле наћи место спасења свима који долазе одасвуд, и испроси од цара, кир-Алексе, пријатеља свога, место пусто ради подизања манастира у Светој гори."

7.3 ШТАМПАРСТВО

Штампарство – техника отискивања текста покретним словима – представља значајан изум средњег века. Проналазак штампе око 1450. године дело је Јохана Гутенберга из града Мајнца у Немачкој. Откриће штампе унапредило је образовање и целокупни културни развој.

7.4 УНИВЕРЗИТЕТ

У средњем веку настали су универзитети, високе школе које су пружале и веће образовање. У свом саставу, они су имали неколико факултета.

Први универзитети у Западној Европи основани су крајем XII века. Познати универзитети су били у Паризу (Француска), Болоњи (Италија) и Оксфорду и Кембрицу (Енглеска). Први универзитет код Словена основан је средином XIV века у Прагу (Чешка). Универзитети су значајна тековина средњовековне културе.

Грб Универзитета у Кембрицу

Грб Универзитета у Болоњи

7.5 РЕЛИГИЈА

У средњем веку су настале две хришћанске цркве – православна и католичка. Појавила се и нова вера – ислам. Православљу, католичанству и исламу припада највећи део верника у свету.

Јединствена хришћанска црква се 1054. године поделила на две хришћанске цркве – православну и католичку. Та подела се одржала до данашњих дана.

Ислам – вера у бога Алаха – настао је почетком VII века на Арабијском полуострву.

7.6 АРХИТЕКТУРА

Најпознатије грађевине средњег века су цркве, манастири и замкови. Многе грађевине или њихови остаци очували су се до данас.

Цркве су грађевине у којима се састају верници ради богослужења. Хришћанске цркве су грађене у византијском, романском и готском стилу.

Православна црква

Католичка црква

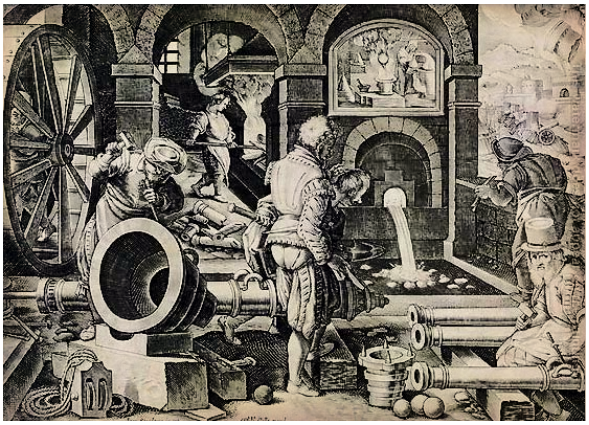
Џамија је богомоља верника ислама (муслимана).

Замак је био војно утврђење и место становања племића и владара. Први замкови су се појавили у X веку у Француској.

Манастири су места где у заједници живе монаси или калуђери (мушки манастири) и монахиње или калуђерице (женски манастири). Живот монашких заједница је посвећен богу.

7.7 ВАТРЕНО ОРУЖЈЕ

Употребом експлозивне моћи барута, у XIV веку се појавило ватрено оружје – топ и пушка. Топови су се у почетку користили за нападе на замкове и утврђене градове. Крајем средњег века, ниједна одбрана није могла да издржи напад топовима. Прве пушке су се појавиле у Француској.

Уџбеник за шести разред основне школе
Прво издање

НАПОМЕНА:

У уџбенику су коришћене следеће фотографије према „ГНУ лиценци за слободну документацију“ чији се оригинални текст налази на веб страни http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Text_of_the_GNU_Free_Documentation_License:

1. Biskupin.jpg, Žnin Town Hall, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Biskupin.jpg
2. STUDENICA_MONASTERY.jpg, Alxadj, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:STUDENICA_MONASTERY.jpg
3. Caričin_grad.jpg, Gasha, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Caricin_grad.jpg#filehistory
4. Crown,_Sword_and_Globus_Cruciger_of_Hungary.jpg, Schopenhauer, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Crown,_Sword_and_Globus_Cruciger_of_Hungary.jpg
5. Sofiakathedraal.jpg, Kneiphof, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Kiev_Sofiakathedraal.jpg
6. Bilma-Salzkarawane1.jpg, Holger Reineccius, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Bilma-Salzkarawane1.jpg
7. Bela_KK.jpg, Sveriges fana, http://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A9p:II_Bela_KK.jpg
8. Richard I of England – Palace of Westminster -24042004.jpg, TOR, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Richard_I_of_England_-_Palace_of_Westminster_-_24042004.jpg
9. St_Basils_Cathedral-500px.jpg, Knutux, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:St_Basils_Cathedral-500px.jpg
10. Windsor Castle at Sunset -Nov_2006.jpg, Diliff, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Windsor_Castle_at_Sunset_-_Nov_2006.jpg
11. Poitiers notre dame1.JPG, Welleschik, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Poitiers_notre_dame1.JPG
12. Facade-notre-dame-paris-ciel-bleu.JPG, Nitot http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Facade-notre-dame-paris-ciel-bleu.JPG
13. Image: Zvečan.jpg, Tadija, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Zve%C4%8Dan.jpg
14. Hilan2.jpg, Saša Stefanović, http://commons.wikimedia.org/wiki/Image:Hilan2.jpg
15. PrstenStefanPrvovencani.jpg, Saša Stefanović (sa sajta http://www.srpskidespot.org.yu uz odobrenje) http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:PrstenStefanPrvovencani.jpg
16. Petrova_crkva.jpg, Jovanvb, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Petrova_crkva.JPG
17. Tsarevets-gruev-2.JPG, Nikola Gruev, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Tsarevets-gruev-2.JPG
18. Erzengelkloster1.jpg, Sonaz, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Erzengelkloster1.jpg#filehistory
19. Greece meteora monasteries.JPG, Takeaway, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Greece_meteora_monasteries.JPG
20. Bran Castle.jpg, E rulez, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Bran_Castle.jpg
21. 13st Radimlja.jpg, Prof saxx http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:13st_Radimlja.jpg
22. Kruja.jpg, Qurqa, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Kruja.jpg#filehistory
23. Budva, kula.jpg, Bratislav Tabaš, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Budva,_kula.jpg
24. Cetinje monastery.jpg, Koroner, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Cetinje_monastery.jpg
25. Golubac.JPG, Denis Barthel, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Golubac.JPG
26. Srvo.jpg, Vojvoda, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Srvo.jpg
27. Edirne 7333 Nevit.JPG, Nevit Dilmen, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Edirne_7333_Nevit.JPG

У уџбенику су коришћене следеће фотографије према „Creative Commons“ лиценци чији се оригинални текст налази на веб страни http://en.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons_licenses:

1. Image:Kabaa.jpg, Al- Fassam, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Kabaa.jpg
2. Nte-kir-arpad.jpg, Váradi Zsolt, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Nte-kir-arpad.jpg
3. Almourol_034.jpg, Daniel Feliciano http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Almourol_034.jpg
4. Dsc07428.jpg, Photo by Sadegh Mousavi", http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Dsc07428.jpg
5. Uzice-by-pedja-supurovic-02.JPG, Predrag Supurović, http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Uzice-by-pedja-supurovic-02.JPG
6. Alcazar de Segovia_1-7-07.JPG, Miguel303xm, http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Alc%C3%A1zar_de_Segovia_1-7-07.JPG